

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

pärandtehnoloogia õppekava

Liis Luhamaa

LÕUNA-LÄÄNEMAA

LAPILISED RAHVARÕIVASEELIKUD

JA NENDE VALMISTAMISE TEHNOLOOGIA

Magistritöö

Juhendaja Astri Kaljus, MA

Kaitsmisele lubatud: .....

(juhendaja allkiri)

Viljandi 2020

SISUKORD

EESSÕNA	4
SISSEJUHATUS	6
Allikad ja uurimismetoodika	10
Terminoloogia.....	12
1 KIRJANDUSE ÜLEVAADE	19
1.1 Neotud lõngadega rahvarõivaseelikute käsitletud eestikeelses kirjanduses	19
1.2 Euroopa ja Eesti ikattekstiilide käsitletud võõrkeelses kirjanduses	21
2 LAPILISTE RAHVARÕIVASEELIKUTE VALMISTAMISE TEHNOLOOGIA ...	25
2.1 Olulisemad ikatiga seotud materjalid ja töövõtted mujal maailmas	25
2.2 Lapiliste rahvarõivaseelikute valmistamisel kasutatud materjalid.....	28
2.2.1 Lõngad ja värvid	28
2.2.2 Lõngade sidumise materjalid	31
2.3 Lapiliste seelikukangaste sidus ja kanga tihedus	33
2.4 Töövahendid.....	34
2.5 Töövõtted	36
2.5.1 Neotud lõngade ettevalmistus	36
2.5.2 Lõngade värvimine	40
2.5.3 Lõime käärimine, teljele rakendamine ja kanga kudumine	43
2.6 Lapilisest kangast seeliku valmistamine	45
3 LAPILISTE RAHVARÕIVASEELIKUTE VÄRVID JA Mustrid	51
3.1 Lapiliste rahvarõivaseelikute põhjavärvid	51
3.2 Lapiliste rahvarõivaseelikute lappide värvid	53
3.3 Lapiliste rahvarõivaseelikute mustrid	55
3.4 Lapiliste rahvarõivaseelikute mustrid eri kihelkondades	59

KOKKUVÕTE	61
KASUTATUD LÜHENDID	63
KASUTATUD ALLIKAD	64
LISAD.....	69
Lisa 1. Hanila kihelkonna lapilised rahvarõivaseelikud	71
Lisa 2. Karuse kihelkonna lapilised rahvarõivaseelikud	81
Lisa 3. Lihula kihelkonna lapilised rahvarõivaseelikud	92
Lisa 4. Kirbla kihelkonna lapilised rahvarõivaseelikud.....	112
Lisa 5. Martna kihelkonna lapiline rahvarõivaseelik.....	126
Lisa 6. Teadmata päritoluga lapilised rahvarõivaseelikud.....	128
Lisa 7. Inventeerimisankeet	132
Lisa 8. Kokkuvõtlik tabel lapiliste rahvarõivaseelikute andmetega	133
SUMMARY	134
LIHTLITSENTS.....	136

EESSÕNA

Minu magistritöö teemaks on Lõuna-Läänemaal 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses valmistatud omapäraste mustritega rahvarõivaseelikud, mida nimetati *lapilisteks* seelikuteks. Seelikutele lapiliste mustrite loomiseks kasutati värvimise ja kangakudumise tehnikat, mille rahvusvaheline nimetus on *ikat*. Selleks, et kangale tekiksid ikatmustrid, seoti lõngad enne kanga kudumist vastavalt mustrile ettenähtud kohtadest tugevalt kinni. Seejärel lõngad värviti, kuid seotud kohad värvi külge võtta ei saanud. Nendest värvimata kohtadest, mis mõnikord uuesti üle värviti, tekkisidki kanga kudumisel mustrid. Lapilisteks nimetati seelikuid, mille puhul kasutati seotud lõngasid nii lõimes kui koes ning sellisel viisil seotud lõngu nimetati *neotud* lõngadeks.

Avastasin lapilised rahvarõivaseelikud enda jaoks kolm aastat tagasi, kui hakkasin Pärnumaa Rahvarõivakoolis Lihula naise rahvarõivakomplekti valmistama. Minu koolikaaslane Mariann Kolju soovis Kirbla naise komplekti juurde teha koopia oma vanaema lapilisest seelikust. Mäletan siamaani, kuivõrd üllatunud, võlutud ja intrigeeritud ma olin, kui Mariann selle seeliku rahvarõivakooli meile näha tõi. Marianni vanaema lapiline seelik oli lihtsalt niivõrd erinev tavapärastest rahvarõivaseelikutest.

Tänu sellele, et olin pikka aega tegelenud indigovärvimisega, oli lapilistele seelikutele mustrite loomiseks kasutatud ikat kui värvimise tehnika mulle teada. Indigo on nimelt ajalooliselt nii Aasias, Aafrikas kui Kesk- ja Lõuna-Ameerikas olnud üks peamisi värve, mida ikati puhul kasutati. Seetõttu seostasingi ikatit eelkõige kaugete maadega nagu Indoneesia ja Jaapan ning ikatmustrid Eesti rahvarõivastes tundusid eksootilise erisusena. Teadsin kohe, et minagi tahan enda rahvarõivakomplekti juurde lapilist seelikut teha.

Otsides oma seelikule eeskujuks originaali muuseumikogudest, nägin, et lapilisi seelikuid on erinevates muuseumites üllatavalt palju. Samuti hakkas minuni jõudma informatsioon mitmete erakogudes olevate seelikute kohta. Tekkis ka aimdus, miks neid seelikuid nii vähe teatakse ning miks oli lapilist rahvarõivaseelikut Eestis viimati kootud kolmkümmend aastat tagasi. Kui lapilise rahvarõivaseeliku valmistamine kogenud rahvarõivameistrite ja kangakudujatega jutuks tuli, korrutati mulle ikka ja jälle, et lapilise seeliku valmistamine on „kõrgem matemaatika“. Selle all mõeldi ühest küljest nii tehnika keerukust kui ka sõna otseses mõttes ülejõukäivat arvutamist. Olles endale ikatiga seotud võtted kirjanduse abil selgeks teinud ja ühe koopiaseeliku planeerinud, värvinud ja kudunud, sain aru, et tegelikult

ei tunne Eesti kangakudujad ja rahvarõivaste valmistajad põhjalikult seda tehnikat. Ebapiisavad arusaamad tehnoloogiast olid viinud selleni, et lapiliste seelikute valmistamisest käidi ringiga mööda. Kuna uusi seelikuid ei tehtud, siis neid ka ei kantud ja vaikselt olid lapilised rahvarõivaseelikud vajunud unustusse. Mõistsin, et olen leidnud huvitava ja laiemat tutvustamist vajava teema pärandtehnoloogia magistritöö jaoks.

Olen siia töösse kokku pannud enda kui ketraja materjalitundmise ning rohkem kui kümne aasta jooksul kogunenud teadmised ja kogemused lõngade värvimise alal. Ikati põhialuseid käisin õppimas Jaapanis, kus ikatkangaid on järjepidevalt valmistatud aastasadu. Olen ise valmistanud kaks täismöödus lapilise rahvarõivaseeliku kangast ja kolmandagi lõim on juba seotud, värvitud ning kääritud. Aeg lapiliste rahvarõivaseelikute unustusest väljatoomiseks on küps lisaks seetõttu, et üle on saadud materjaliprobleemist. Pikka aega kaubandusvõrgust puudunud täisvillaste seelikukangaste lõimeks sobilik peen, kudumispingele vastupidav ühekordne villane lõng on nüüd saadaval.

Selle töö valmimisele aitasid kaasa paljud inimesed, tänan südamest neid kõiki! Minu erilised tänusõnad kuuluvad juhendaja Astri Kaljusele ja TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakonna õppejõududele ja töötajatele.

SISSEJUHATUS

Läänemaa lõunapoolses osas valmistati 19. sajandil ja 20. sajandi alguses erinevaid rahvarõivaseelikuid – *kiudud* ehk pikitriibulisi, põikitriibulisi, ruudulisi, *lapilisi* ehk topeltikatmustritega ja *roosilisi* ehk lilltikandiga seelikuid (ERM EA 44; ERM EA 49). Piki- ja põikitriibulised ning ruudulised rahvarõivaseelikud on Eestis tavalised ja levinud üle maa, ent lapilised ja roosilised seelikud on ainuomased Läänemaale.

Kõige vanemad olid pikitriibulised seelikud, mille valmistamine algas Läänemaal 18. sajandi lõpus või hiljemalt 19. sajandi esimesel veerandil (Voolmaa 1971: 116-117). Lihulast on 1948. a kirja pandud, et 19. sajandi lõpus pikitriibulisi seelikuid enam juurde ei tehtud, hoiti ja kanti vaid neid, mis juba olemas olid (ERM EA 49: 317). Ka põikitriibulised seelikud olid 19. sajandi lõpuks moest läinud. 1878. a sündinud Kirbla kihelkonna elaniku Liisu Saariku sõnul tema eluajal põikitriibulisi seelikuid enam ei kootud (ERM EA 44: 269). Hanila kihelkonnast on kirja pandud, et põikitriibulisi seelikuid õmmeldi ümber pikitriibulisteks (ERM A 368:6).

Ruuduliste seelikute valmistamise algusaja suhtes jäävad varasemad autorid küllaltki ebamääraseks. Voolmaa kirjutab, et põikitriibulised ja ruudulised seelikud hakkasid levima 19. sajandi keskpaiku (1971: 121). „*Minu ajal olid enamiste ruudulised seelikud*“ on rääkinud 1870. a sündinud Viuu Jänes (ERM EA 49: 317). Liisu Saarik Kirbla kihelkonnast mäletab, et tema sai oma esimese ruudulise seeliku, kui ta oli 14-aastane ehk siis 1892. aastal (ERM EA 44: 271). Ruudulised seelikud olid noorte seelikud. Vanemad inimesed ruudulisi seelikuid ei kudunud, kuna neil oli kandmiseks piisavalt „*vanaseltsi aluseid*“ (samas: 271). Ruuduliste seelikute tulekut on eelkõige seostatud Euroopa moega ja üleminekuga linnamoele (Voolmaa 1971:121).

Lapilisi rahvarõivaseelikuid hakati valmistama 1880. aastate teises pooles. Kõige varasema lapiliste seelikutega seotud aastaarvu leidsin seelikukanga ERM A 621:28 legendist. Seal on kirjas, et seelik oli kinkija ema pulmaseelik ning pulmad toimusid 1887. aastal. Viuu Jänes mäletab, et tema valmistas oma esimese lapilise seeliku 17-18 aastasena ehk siis 1888.-1889. aastal (ERM EA 49: 319). Nii nagu ruudulisi seelikuid, valmistasid ka lapilisi seelikuid omale peamiselt nooremad naised (ERM EA 49: 319, foto 1). Ehkki keerulisi kangaid nagu trellmustriga vaibad ja suurrätid lasti kangrutel kududa (ERM EA 109: 268), puuduvad andmed, et ka keerulise valmistamistehnoloogiaga lapilisi seelikuid oleksid valmistanud

elukutselised kangakudujad. 1870. a sündinud Kirbla kihelkonna talunaine Mari Aaso on kinnitanud:

„Mina olin, kis jah keik valmis tegi. Lappid kinni sidusin ja kudusin.“ (KKIMT0269: 10)

Foto 1. ERM Fk 185:8. Lihula neiu lapilises seelikus 1913. a. Foto autor F. Kohtitsky (Allikas: muis.ee)

Kõige uuemad Lõuna-Läänemaa rahvarõivaseelikud olid *roositud* ehk lilltikandiga seelikud, mida hakati valmistama 1900. a paiku (ERM EA 49). Esmalt tekkidel kasutatud lilltikandiga hakkas 20. sajandi alguses seelikuid kaunistama Lihula kuulus tikkija Marie Mustkivi (ERM EA 49: 323). Marie õe, samuti tikkija Adele Mustkivi sõnul oli tikandite algseks eeskujuks Saksa ajakirjades ilmunud *Nadel Malerei* (sks k „nõelaga maalimine“) mustrid ja õpetused, hiljem loodi mustreid oma peast (ERM EA 49: 287). Seelikute tikkimine ehk *väljaõmblemine* jäeti peamiselt elukutseliste tikkijate hooleks. Kodus kooti kangas ja õmmeldi seelik valmis ning valmisõmmeldud seelik viidi alevisse tikkida (ERM EA 100: 286). Lihula alevi käsitöömeistritel lasti roosida nii ühevärvilise põhjaga kui ka ruudulisi seelikuid, viimasel juhul tikiti lilled ruutude keskele (ERM EA 109: 279).

Roositud seelikud on Lõuna-Läänemaa rahvarõivaseelikutest tänapäeval vaieldamatult tuntuimad. Lihulas tegutseb 2011. aastal loodud Lihula Lilltikandi Selts, kes 2020. aasta suvel korraldas juba kümnendat korda Lihula Lilltikandi Festivali. Lilltikandi õpetamiseks on toimunud mitmed Lihula Rahvaülikooli kursused, roosiliste seelikutega Lihula

rahvarõivad on populaarsed nii Läänemaa kui ka teiste Eesti rahvatantsukollektiivide seas. 2017. aastal kanti Lihula lilltikand Eesti vaimse kultuuripärandi nimistusse ning sealsest kirjeldusest võib lugeda, et „*Lihula lilltikand ei ole hääbumas, vaid on muutumas järjest populaarsemaks. Praegu elab ja tegutseb rida vanu meistreid, kes on õpetanud välja uue põlvkonna tikkijaid.*“ (Selberg 2017)

Foto 2. Rahvarõivais Lihula neid roosilistes ja lapilistes seelikutes 1920. aasta paiku (Allikas: erakogu)

Roositud seelikutega samaaegselt kantud lapilisi rahvarõivaseelikuid (foto 2) teatakse märksa vähem. Erinevalt roosilistest seelikutest pole lapilisi seelikuid peale seda, kui rahvarõivaste kandmine Lõuna-Läänemaal 1920. aasta paiku hääbus, peaaegu üldse valmistatud. 2018. aastaks, mil Pärnumaa Rahvarõivakoolis kaks lapilist seelikut kooti, oli viimase lapilise seeliku kudumisest möödunud juba 30 aastat (Loite 2019). Ometigi võib ERMi 1948. a välitööde materjalidest lugeda, et Lihulas tegi lapilisi seelikuid „*iga pere*“, lapilisi seelikuid kantud enam kui roosilisi ja „*lapiliste hoog oli palju suurem kui roosiliste*“ (ERM EA 49: 321, 323, foto 3).

Sellest tulenevalt on minu magistritöö **üldiseks eesmärgiks** täiendada teadmisi Lõuna-Läänemaa 19. saj lõpu ja 20. saj alguse rahvarõivastest ja rahvarõivaste valmistamisel kasutatud tehnoloogiatest ning tõmmata tähelepanu praeguseks suuresti unustusse vajunud omapärastele rahvarõivaseelikutele.

Minu magistritöö **kitsamaks eesmärgiks** on anda ülevaade lapiliste rahvarõivaseelikute valmistamise tehnoloogiast, ornamentikast ja värvidest. Magistritöö **loov-praktilise osa** raames valmib lapiliste seelikute mustrijooniste kogu.

Foto 3. HM_8641 8ArPk1. Fotopostkaart „Läänemaa (Kirbla kih) naisi ja nende kaunis rahvarõivastuses“ 1938. a. Kuus esireas istujat kannavad lapilisi seelikuid. Foto autor J. Simson (*Allikas: muis.ee*)

Magistritöö peamised **uurimisküsimused** on:

Milliseid materjale, töövahendeid ja -võtteid kasutati lapiliste seelikute valmistamisel, lõngade sidumisel, värvimisel ja kanga kudumisel?

Kuidas õmmeldi lapilisest kangast seelik?

Millised olid lapilistes rahvarõivaseelikutes kasutatud värvid ja mustrid?

Töö on jaotatud kolmeks peatükiks. Esimeses peatükis loon uurimusele tausta. Annan ülevaate Eesti neotud lõngadega kootud, sh lapiliste rahvarõivaseelikute varasemast uurimisloost. Eraldi kirjeldan Eesti neotud lõngadega kootud tekstiilide kajastamist võõrkeelses ikati-teemalises kirjanduses.

Teine peatükk käsitleb lapiliste kangaste valmistamise tehnoloogiat. Toon lühidalt välja, milliseid enimlevinud ikatiga seotud töövõtteid ja materjale on kasutatud mujal maailmas. Kirjeldan Lõuna-Läänemaa lapiliste kangaste valmistamiseks kasutatud materjale, töövahendeid ja -võtteid, kasutades arhiivides ja murdetekstides leitavaid kirjeldusi ja esemete lähivaatluse põhjal tehtavaid järeldusi.

Kolmandas peatükis keskendun lapiliste rahvarõivaseelikute visuaalsele küljele. Annan ülevaate lapilistes seelikutes kasutatud värvidest ja ornamentikast ja analüüsin lapiliste seelikute mustrite kompositsiooni ning lapiliste mustrite kasutust eri kihelkondades.

Lisad 1–6 sisaldavad magistritöö loov-praktilist osa ehk 30 lapilise seeliku mustrite jooniseid. Magistritööd illustreerivad 122 fotot, 91 joonist ja 34 tabelit. Kui pole mainitud teisiti, on tegemist töö autori illustratsioonidega.

Allikad ja uurimismetoodika

Käesolevas magistritöös olen teema põhjalikuks käsitlemiseks uurinud nii esemelisi kui ka arhiiviallikaid. Uurimistöö esemelisteks allikateks on tänase päevani nii muuseumi- kui erakogudes säilinud lapilised rahvarõivaseelikud ja seelikukanga tükid ehk Hanila, Karuse, Lihula, Kirbla kihelkodades ja Martna kihelkonna lõunaosas (joonis 1) valmistatud topeltikat-motiividega rahvarõivaseelikud ja seelikukanga tükid. Üldistavalt nimetan antud piirkonda Lõuna-Läänemaaks.

Joonis 1. Kihelkonnad, kus lapilisi rahvarõivaseelikuid valmistati – Hanila, Karuse, Lihula, Kirbla ja Martna (*Aluskaart: Maa-amet*)

Uurimistöö valimis on 30 eset. Eesti muuseumites säilitatakse kokku 16 lapilist seelikut ja 4 seelikukanga tükki. Neid leidub Eesti Rahva Muuseumis (edaspidi ERM) (8 eset), Eesti Vabaõhumuuseumis (edaspidi EVM) (6 eset), Hanila Muuseumis (4 eset), Eesti Ajaloomuuseumis (1 ese) ja Lihula Muuseumis (1 ese). Magistritöö jaoks õnnestus mul leida ja uurida lisaks muuseumiesemetele 10 erakoguseelikut. Seega moodustavad erakogudes olevad seelikud valimist tervelt kolmandiku. Lisaks olen valimisse kaasanud ühe erakogusse kuulunud lapilise seeliku etnograafilise joonistuse ERM EJ 478:135. Joonistuse autoriks on Kalli Murumets (nüüd Kalde) ja see on valminud Tallinna Pedagoogilise Instituudi 1988. a õppe-ekspeditsiooni käigus. Antud joonistusel on rohkelt olulist informatsiooni - kirja on pandud valmistaja nimi ja elukoht ning seeliku üldmõõdud. Samuti on joonistusel selgelt näha seeliku lapilist mustrit ja värve. Valimist jätsin välja Lihula rahvarõivaseeliku ERM A

698:5. Ehkki selles seelikus on kasutatud neotud lõnga nii lõimes kui koes, ei ole tegemist topeltikati, vaid kombineeritud ikatiga.

Muuseumikogudes olevad lapilised seelikud otsisin peamiselt välja Eesti Muuseumide Infosüsteemi (edaspidi MuIS) kaudu. Hanila Muuseumi ja Lihula Muuseumi puhul, mille esemeid on MuISis vähe või pole üldse, käisin kohapeal tekstiilikogu üle vaatamas. Erakoguseelikute kohta sain informatsiooni eelkõige Lihula Lilltikandi Seltsi naistelt, kes on aastaid kohalikku pärandvara otsinud ja uurinud. Soodsa asjaoluna oli 2017. a toimunud Lihula Muuseumis rahvarõivanäitus, kuhu muuseumi üleskutse peale palju erakogudes olevaid rahvarõivaesemeid kokku toodi. Suureks abiks oli Larissa Mandel, peatselt ilmuva Läänemaa rahvarõivaraamatu koostamise eestvedaja. Samuti jõudsid teated erakoguseelikutest minuni MTÜ Rahvarõivas ja Eesti Rahvakultuuri ja Käsitöö Liidu kaudu.

Esemeid uurisin visuaalse vaatluse abil. Kanga tiheduse määramiseks kasutasin 4x suurendusega luupi. Muuseumiseelikuid uurisin muuseumis ja erakoguseelikuid enamasti seelikuomanike kodudes. Mitut erakoguseelikut sain korraga uurida Läänemaa rahvarõivaraamatu jaoks korraldatud pildistamisel Lihula Muuseumis. Erakoguseelikuid uurides viisin läbi vabas vormis intervjuud seelikuomanikega, paraku ei saanud ma neilt teavet seelikute valmistamise tehnoloogia kohta. Enamasti teati vaid seeliku tõenäolist valmistajat. Välitöödega alustasin 2018. a suvel ning need kestsid 2020. a märtsi keskpaigani. Viimast erakoguseelikut õnnestus uurida veel koroonaviiruse tõttu sätestatud eriolukorra esimesel päeval.

Olulisemad andmed esemete kohta talletasin esemeid uurides kohe inventeerimisankeedil (lisa 7). Inventeerimisankeedi koostas Pärnumaa Rahvarõivakoolis lapilise seeliku uurimisel ja valmistamisel omandatud kogemuse põhjal. Kandsin sinna lisaks seeliku üldandmetele eelkõige lapiliste seelikute ja ikatiga seotud spetsiifilisi andmeid ja mõõtusi - kanga laius, laidude arv, laidude kokkuõmblemise täpsus mustriiga seotult, koelõnga kudumise täpsus. Samuti kandsin ankeedile lapiliste mustrite joonistamiseks vajalikud andmed, nagu kasutatud värvid, sidumiste pikkused, motiivide laiused, motiivide vahekaugused ja triibulõngade arvud. Selgusid ka uued huvitavad detailid, mille analüüsi kaasamist vajalikuks pidasin, näiteks linase lõnga kasutamine äärelõngana ja sissepressitud voltide olemasolu või puudumine, mistõttu välitööde käigus ankeet täienes. Kuna tähelepanu nõudvaid detaile oli palju, tegin muuseumis ja välitöödel esemetest rohkelt fotosid, mille abil jätkasin esemeanalüüsi kodus arvutis.

Arhiiviallikatest leidsin kõige rohkem informatsiooni ERMi etnograafilise arhiivi (edaspidi ERM EA) ja korrespondentide vastuste arhiivi (edaspidi ERM KV) käsikirjadest. Informatsiooni otsimisele lähenesin võimalikult laialt ega lootnud vaid ERMi sedelkataloogis teemaga seotud märksõnade (nt „neolõngad“) all väljatoodud materjalidele. Uurisin läbi kõik kohalikku riistet kirjeldavad ERMi etnograafilise arhiivi käsikirjad, mis käsitlesid nii kihelkondi, kus lapilisi seelikuid valmistati (Hanila, Karuse, Lihula, Kirbla ja Martna) kui ka nende kihelkondadega piirnevaid kihelkondi (Kullamaa, Vigala, Varbla). Kõige olulisemateks allikateks osutusid käsikirjad ERM EA 17, ERM EA 49 ja ERM EA 100. Kui ERM EA 49 ja ERM EA 100 andsid informatsiooni eelkõige lapiliste seelikute kandmise kohta, siis põhjalikuima kirjelduse neotud lõngade värvimisest ja lapilise kanga kudumisest on üles kirjutanud Marta Rosberg 1932. a Hanila, Karuse ja Varbla kihelkonnas läbiviidud välitööde aruandes, rubriigis „Lisaküsimused“ (ERM EA 17: 637-641).

EKI Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivi (edaspidi EMSUKA) murdetekstide lindistused ja tekstide litereeringud on digiteeritud ja nendega sain tutvuda EKI veebilehe www.eki.portaal.ee kaudu. Vaatasin jällegi läbi kõigi eelpool nimetatud kihelkondade materjalid. Leidsin vaid kaks, ent väga väärtuslikku tehnoloogilist kirjeldust lapilise kanga valmistamise kohta Kirbla kihelkonna murdetekstidest (ESMT0311; KKIMT0269). EMSUKA materjal on hinnaline seetõttu, et murdeuurijad on keelejuhi teksti sõna-sõnalt kirja pannud, samas kui näiteks ERMi etnograafilise arhiivi käsikirjad on eelkõige ERMi töötajate refereeringud kohalikelt elanikelt saadud andmete osas.

Lapiliste seelikute ja nende valmistamisega seotud termineid otsisin nii EMSUKA murdesõnade sedelkataloogist (edaspidi ka EMSUKA MS) kui ka EKI Eesti murrete sõnaraamatu veebiversioonist. Erinevate terminite levikukaardid on pärit väikese murdesõnastiku veebiversioonist (Pall 2020).

Magistritöö praktilise osa metoodika on kirjeldatud lisade sissejuhatuses.

Terminoloogia

Käesoleva magistritöö teemaga seotud terminoloogia on küllaltki keeruline ja kohati problemaatiline, mistõttu väärrib see põhjalikumalt käsitlust. Peamised terminid, mis lapiliste rahvarõivaseelikutega seoses kasutusele tulevad ja seega lahtiseletamist vajavad, on:

- ikat, ikatlõng, ikatmotiiv, ikatmuster;

- koeikat, lõimeikat, kombineeritud ikat, topeltikat;
- neolõng, neotud lõng;
- lapiline seelik, lapp, nelja südamikuga lapp.

Ikat on rahvusvaheline, malai keelest võetud värvimise ja kangakudumisega seotud tekstiilitehnika termin, mis eesti keelde tõlgitult on „side“. Sõna *ikat* on tuletatud tegusõnast *mengikat*, mis tähendab „(kinni) siduma, ümber mässima“ (Bühler 1943: 4). Pikaajalise ikati traditsiooniga maades on enamasti välja kujunenud omakeelsed terminid. Näiteks Jaapanis on ikati üldnimetuseks *kasuri*, ent sellele üldnimetusele lisatakse epiteet, mis kirjeldab millise tehnika, piirkonna, värvi või mustriiga on tegemist (Tomita & Tomita 1987: 7-18).

Ikat on reservtehnika, mille puhul kas osad või kõik kanga lõngadest seotakse enne kanga kudumist vastavalt mustrile ettemääratud kohtadest tugevalt kinni. Seejärel lõngad värvitakse, kuid seotud kohad värvi külge võtta ei saa. Nii saadakse **ikatlõngad**. Nendest värvimata kohtadest, mis mõnikord uuesti üle värvitakse, tekivad kanga kudumisel **ikatmotiivid**, mis koos moodustavad **ikatmustreid**. (Bühler 1943; Larsen 1976; Van Gelder 1996) Ikatmotiividel on iseloomulikud, vähem või rohkem ebaühtlased servad, mis tekivad kanga rakendamisel ja kudumisel toimuva lõngade nihkumise tõttu (foto 4).

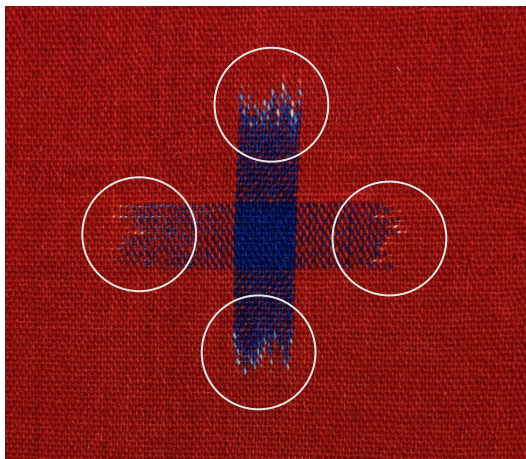

Foto 4. Ikatmotiividele on iseloomulikud lõngade nihkumise tõttu tekkivad ebaühtlased servad. Fotel on topeltikatmotiiv, mistõttu motiivi servad on ebaühtlased nii lõime- kui ka koesuunas (tähistatud valgete ringidega)

Koeikati puhul kasutatakse ikatlõngu ainult koes ja **lõimeikati** puhul ainult lõimes. Koeikati puhul on ikatmotiividel ebaühtlased servad koe suunas, lõimeikati puhul on lõngad nihkunud lõimesuunas. Eesti rahvarõivaseelikutes on koeikatit kasutatud eelkõige Audru rahvarõivaseelikutes kus enne värvimist on seotud villaseid koelõngu nii, et kangas moodustuvad selged mustrid (foto 5a). Neotud lõnga näeb koes ka üksikutes Läänemaa (nt

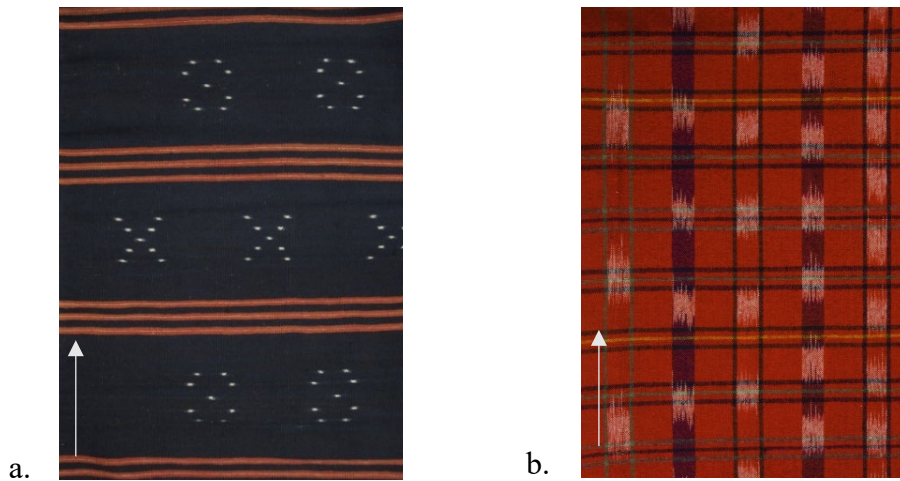

Foto 5. a. Koeikat, Audru rahvarõivaseelik ERM A 286:1 (*Allikas: muis.ee*). b. Lõimeikat, Vigala rahvarõivaseelik ERM A 617:105 (*Allikas: muis.ee*). Valge noolega on näidatud lõime suund

ERM A 555:11, Lihula) ja Viljandimaa (nt VM 9106 E 440, Paistu) rahvarõivaseelikutes, ent neotud kohtade paiknemine nende seelikute puhul on juhuslik.

Lõimeikatit on kasutatud Vigala ja Kullamaa täisvillastes rahvarõivaseelikutes, kus ikatlõngadest moodustuvad seeliku allserva *poortideks* nimetatud triibud (ERM A 423:19) (foto 5b).

Kui ikatlõngu kasutatakse samas kangas nii lõimes kui koes, võib olla tegemist kas **kombineeritud ikati** või **topeltikatiga**. Sellisel juhul on ikatmotiivide servad nihkunud nii koe- kui lõimesuunas (foto 4). Topeltikati puhul peavad ikatlõngade seotud kohad sattuma kangas kohastikku ja moodustama motiive. Kombineeritud ikati puhul koe- ja lõimelõngade seotud kohad kokku ei puutu või on seotud kohtade kattumine juhuslik ning selgeid motiive ei teki (Bühler 1943: 1; Larsen 1976: 129). 20. sajandi esimese poole kirjandusallikates on kombineeritud ikatit ka topeltikatiks nimetatud (nt Scheller 1941). Eesti

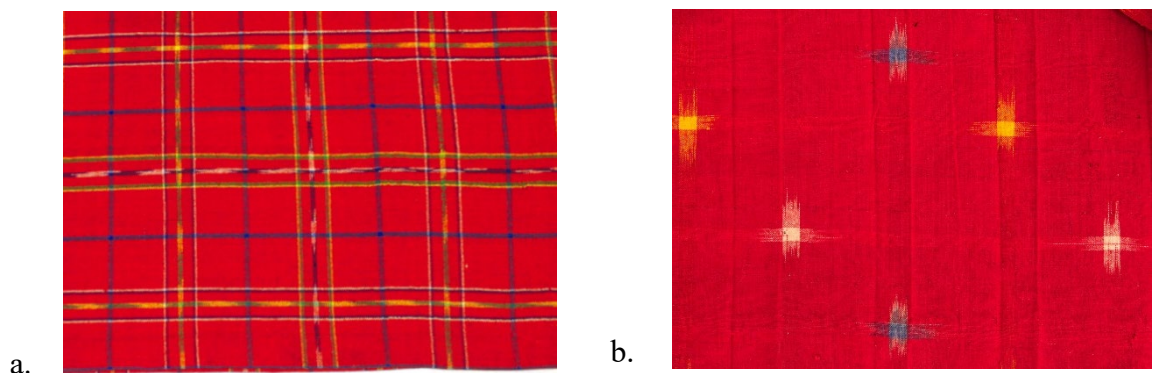

Foto 6. a. Kombineeritud ikat, Vigala rahvarõivaseelik PäMu 4133 E 842/T. b. Topeltikat, Hanila rahvarõivaseelik Han M 83 T

rahvarõivaseelikutes näeb kombineeritud ikatit Vigala seelikutes (foto 6a). Topeltikatit on kasutatud nii Vigala, Kullamaa kui ka käesoleva magistritöö fookuses olevates Lõuna-Läänemaa rahvarõivaseelikutes (foto 6b).

Kahjuks ei ole eesti keeles olemas üldistavaid, käesoleva töö keskmes olevat tehnoloogiat kirjeldavaid termineid nagu ikat või topeltikat, mistõttu kasutan neid rahvusvahelisi termineid ka käesolevas magistritöös.

Ikatlõngasid on eestikeelses rahvarõivakirjanduses nimetatud kas **neotud lõngadeks** või **neolõngadeks**. Sõna *neotud* ja eesliide *neo-* on tuletatud murdesõnast *niduma* (Randmaa 2010: 14). Eesti murrete sõnaraamat (2020) annab sõnale *niduma* koguni kolm tähendust:

- siduma, ühendama;
- enne värvimist kinni siduma;
- punuma.

Nendest tähendustest teine (*enne värvimist kinni siduma*) sobib ikatlõnga definitsiooniga. Ka kaht ülejäänud tähendust on murdes kasutatud käsitööga seotult, ent ikatiga seos puudub. Kihnus nimetati nidumiseks kirivööde või säärepaelte otste kinnitamist nende ümber lõnga kerimisega:

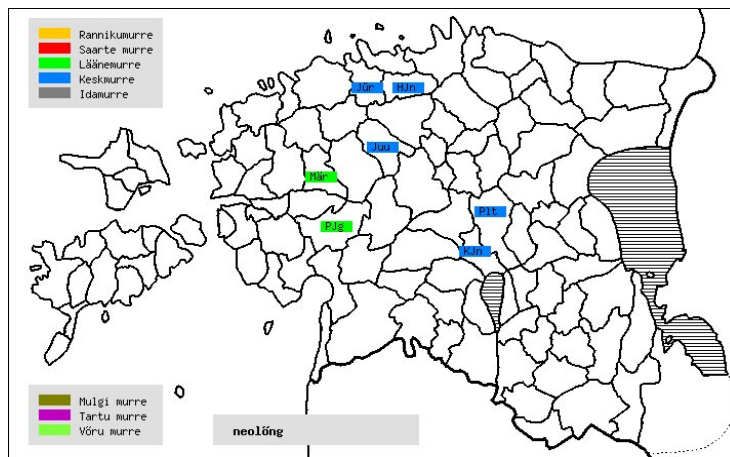
Ennema nioti üe otsad ää, nüüd põemitassõ (EMSUKA MS, sub **niduma**).

Muhus on sõna *niduma* vormi kasutatud paelte punumise puhul:

Kui paelu neottatti, siis pandi karda sekka, siis ta kiiskas (EMSUKA MS, sub **neotama**).

Rahvarõivaraamatutes on ikatiga seoses eelkõige kasutatud terminit *neolõng* (Kurrik 1938; Moora 1957; Kruusi 1960; Kaarma ja Voolmaa 1981). Ka Eesti rahvakultuuri leksikonis on artikkel „neolõng“ (Viires 2000: 173). Vaid „Eesti silmuskudumine 2“ raamatus kirjutatakse *neotud lõngast* sukkadest (Pink 2018: 94).

Samas, kui vaadata EKI koostatud murdekaarti, siis on sõna *neolõng* murdesõnana vähelevinud (joonis 2). Kihelkondades, kus ikatlõnga on kasutatud kangakudumisel, ei ole murdekogujad seda kasutusel leidnud. Sõna levikukaart ja EMSUKA sedelkataloogi kirjed näitavad, et sõna *neolõng* on olnud kasutusel kihelkondades, kus ikatlõnga on kasutatud silmuskudumites. Seda toetavad ka esemelised allikad, näiteks on Juurust, kus sõna on levikukaardi põhjal kasutusel olnud, ERMi kogutud ikatlõngast sukad (ERM A 509:3359).

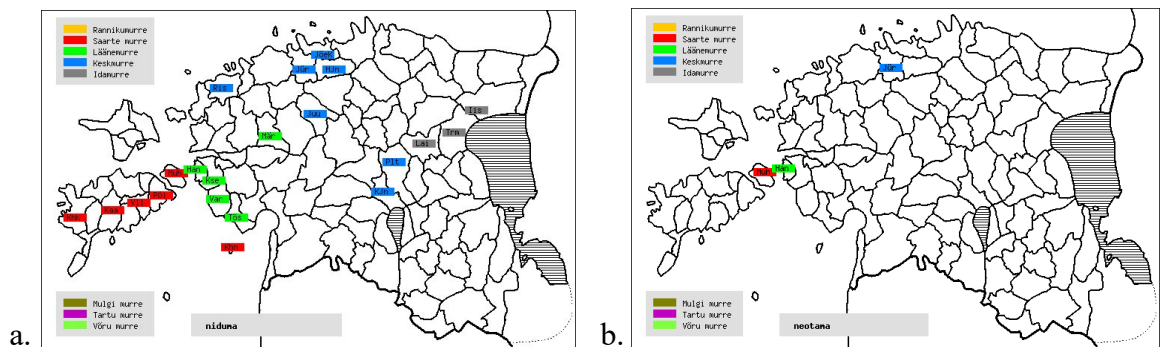

Joonis 2. Sõna *neolõng* levik (Allikas: Pall 2020)

Teistes kihelkondades on EMSUKA sedelkataloogi põhjal *neolõngaga* seoses otsesõnu mainitud silmuskudumist:

- *Mened tegevad neolõngast kindid* (EMSUKA MS, Märjamaa khk, sub **neolõng**).
- *Ma tegin sukke niu lengast* (EMSUKA MS, Jüri khk, sub **neolõng**)

Lõuna-Läänemaal sõna *neolõng* murdesõnana kasutatud ei ole. Samas sõna *niduma* on märksa laiemal levikuga. Lapiliste rahvarõivaseelikute leviku kihelkondadest on see kasutusel olnud nii Hanilas kui ka Karusel, ehkki mitte Lihula ja Kirbla kihelkonnas (joonis 3a). Hanila kihelkonnas on kasutatud ka sõnavormi *neotama* (joonis 3b).

Joonis 3. a. Sõna *niduma* levik. b. Sõna *neotama* levik (Allikas: Pall 2020)

EMSUKA sedelkataloogist tuleb välja, et nii Hanilas kui Karusel on sõnad *neotama* ja *niduma* kasutatud just ikatlõnga puhul:

- *Mu noores põlves niutati ikka lõnga. Villast niatud lõnga kujuti seeliku riide sisse kua.* (EMSUKA MS, Hanila khk, sub **neotama**)
- *[Siutse] niidiga kinni, et mitte see värv sisse ei lähe, valges jääb. Niatud leng ööldi.* (EMSUKA MS, Karuse khk, sub **niduma**)

Eelpooltoodut arvestades arvan, et ikatiga seotult on termin *neolõng* kasutusse tulnud eelkõige läbi rahvarõivaraamatute, kus seda on eelistatud terminile *neotud lõng* tõenäoliselt lühiduse ja suupärasuse tõttu. Murdesõnana on sõna *neolõng* kasutusel olnud vaid kihelkondades, kus ikatlõnga kasutati silmuskudumiseks. Leian seetõttu, et ikatist kui värvimise ja kangakudumise tehnikast kirjutades on õigem kasutada terminit *neotud lõng*, mistõttu eelistan seda ja väldin käesolevas töös termini *neolõng* kasutamist. Kuna ladinakeelsest sõnast *neos* tuletatult kasutatakse eesliidet *neo-* tähenduses *uus* (Erelt jt 2007), saab termini *neolõng* asemel *neotud lõng* kasutamisega vältida segadust, mida võib rahvarõiva-teemaga vähetuttavate inimeste hulgas põhjustada sõna eesliite tavakeeles levinud tähendus.

Leian, et tuleb vältida terminite *neotud seelikud* või *neoseelikud* kasutamist, mida võib leida Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia (edaspidi TÜ VKA) seminari- ja lõputöodes (Heldema 2001; Tobber 2012). Sellised terminid on eksitavad, kuna neotud ehk seotud ei ole seelikukangast, vaid lõngu. Terminit *neolõng* on kasutatud veel värvüleminekuga tikkimislõngade puhul (Jõevee 2014). Seegi terminikasutus ei ole tehnoloogiaga kooskõlas, sest värvüleminekuga lõngad värvitakse vihte otsapidi erineva kontsentratsiooniga värvivees hoides, mitte aga lõngavihti kinni sidudes.

Lapilisteks seelikuteks nimetati Lõuna-Läänemaal topeltikatmuustritega seelikuid (ERM EA 49: 321). Termin väljakujunemise lugu otsesõnu üheski allikas mainitud ei ole. Ehkki lapiliste seelikute ikatmotiivideks on ristid, hakati seelikuid tõenäoliselt lapilisteks nimetama, kuna motiivid pandi piltlikult öeldes kokku ristkülikutest ehk lappidest. Kanga valmistajale olid nii lõimes kui koes seotud motiivid esmalt nähtavad ristkülikukujulistena, ristid moodustusid alles kanga kudumisel (foto 7).

Foto 7. Lapilise kanga lõim teljele rakendatult, paistavad ristkülikukujulised „lapid“

Ristkülikutest ja ruutudest koosnevaid mustreid nimetati Läänemaal lapilisteks teistegi tekstiilide puhul. Tuntud on Läänemaa nn patsulapilised ehk täiskoekiritehnikas tekid (ERM EA 109: 277; ERM EA 185: 326), ent lapilisteks nimetati ka ruudulisi villaseid rätikuid (ERM EA 100: 308).

Lappideks nimetati nii lõime- ja koelõngade neotud kohti eraldi kui ka nendest kudumisel tekkinud ristikujulisi ikatmotiive (ESMT0311: 19, ERM EA 49: 321). Motiivide ristihaarade pikkused ja laiused on seelikuti erinevad ja lühikese haaraga ristide puhul näevad motiivid tõesti ruutude või lappide kujulised välja (foto 8a). Ent pikemate haarade puhul sarnasus ruuduga väheneb ja motiivid sarnanevad selgemalt ristidele (foto 8b). Kuna kirjalikest allikatest ei ole tulnud välja, et pikema haaraga motiividel oleks olnud erinev nimetus, nimetan minagi kõiki ristikujulisi ikatmotiive selles magistritöös lappideks.

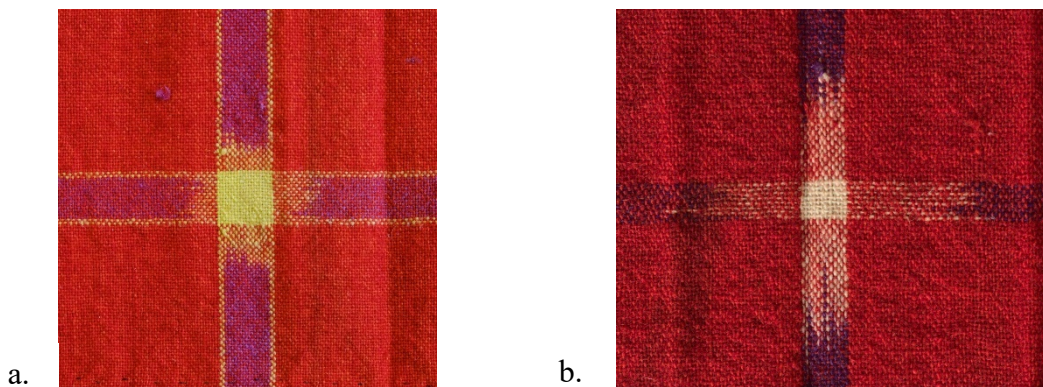

Foto 8. a. Lühikeste haaradega lapp, ERM A 554:59. b. Pikcade haaradega lapp, Mariann Kolju seelik

Terminit vajab üks omapärane motiiv, mida on kasutatud kaheksa lapilise seeliku kangas (foto 9). Kuna olemasolevat nimetust eestikeelsest ornamentika sõnavarast sellisele motiivile ei leidnud, kasutan Kristi Jõeste poolt väljapakutud terminit **nelja südamikuga lapp**.

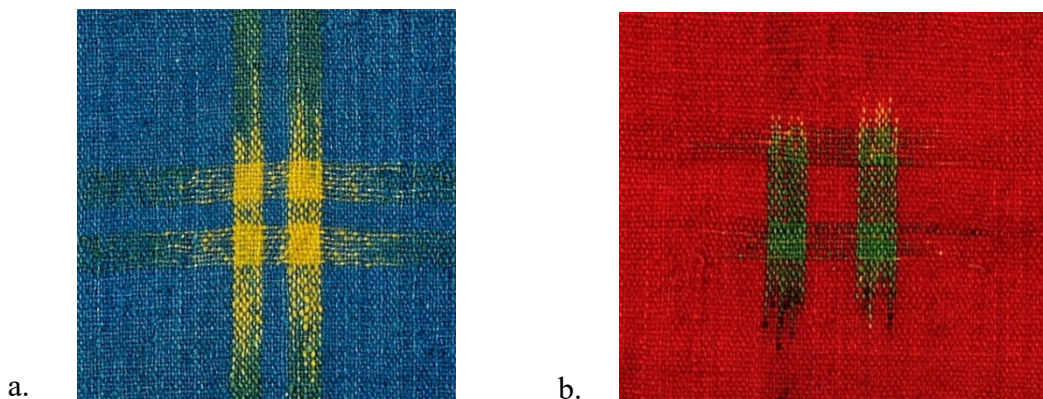

Foto 9. Nelja südamikuga lapid. a. EVM E 96:62; b. EVM E 172:63 (Allikas: EVM)

1 KIRJANDUSE ÜLEVAADE

1.1 Neotud lõngadega rahvarõivaseelikute käsitlused eestikeelses kirjanduses

Kirjanduses ilmunud neotud lõngadega, sh lapiliste rahvarõivaseelikute käsitlused on napid. Eesti rahvarõivaid puudutav teave tugineb suures osas kolmele üldtuntud teosele, milleks on „Eesti rahvarõivad“ (Kurrik 1938), „Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algusest“ (Moora 1957) ja „Eesti rahvarõivad“ (Kaarma & Voolmaa 2015). Lapilist seelikut on neis rahvarõivakomplektide juurde pakutud vaid 1957. aastal ilmunud raamatus, kus seda soovitatakse Lihula neiu ülikonna juurde (Moora: 148). Kuigi Kurrik ei maini oma 1938. aasta raamatus lapilisi seelikuid ja Lihula ning Kirbla komplektide seelikud on ruudulised, soovib ta neotud lõimelõngadega seelikut nii Ridala kui ka Vigala komplekti juurde (85). Ent kõige hilisema, 1981. a rahvarõivaraamatu autorid Kaarma ja Voolmaa mainivad neotud lõngadega seelikuid vaid Läänemaa rahvarõivaste üldises tutvustavas tekstis ega soovita neotud lõngadega seelikuid ühegi kihelkonna komplekti juurde. Nii Lihula kui Kirbla rahvarõivakomplekti seelikud on lilltikandiga (332, 334).

Eelpoolmainitud kolme teose juures torkab lisaks silma erinevus neotud lõngadega seelikute leviku ja populaarsuse määratlemisel, mida võib aimata autorite poolt kasutatud epiteetidest (paksus kirjas rõhutused on minu lisatud). Kurrik näitab oma soosivat suhtumist neotud lõngadega seelikutesse juba telgedel kudumise tehnikat kirjeldavas osas: „*Audru ja Vigala seelikud on eriti nägusad neolõngaga saavutatud efekti tõttu*“ (1938: 3). Läänemaa üldkirjelduses toob ta välja, et „*Läänemaa omapäraks on neolõnga rohke tarvitamine*“ (samas: 79). Ta nimetab Vigala seelikuid „*toredateks*“ ja kiidab: „*Kudujad on leidlikud olnud mitmekesistama seeliku üksluist pinda, koostades neolõngade abil mitmeid vaheldusrikkaid kirju väga kunstipäraselt*“ (samas: 79).

1957. aasta raamatus kirjutatakse: „*Lääne-Eestis, kus neolõngade värvimine oli üldiselt kasutusel [...]*“ (Trees: 211). Kuid Kaarma ja Voolmaa nendivad lihtsalt: „*Lihula ja Kirbla ümbruses hakati 1890. a. paiku kuduma lapilisi seelikuid mitmevärvilistest neolõngadest moodustatud motiividega*“ (2015: 266).

Neotud lõngadest seelikuid koos valmistamise juhiseiga on nii Audru kui Lihula rahvarõivakomplekti juurde pakutud 1960. a üldlaulupeo eel välja antud raamatus

„Rahvarõivais pidupäevadeks“, ent lõngade värvimise ja seeliku kudumise juhised on seal napid ja ebatäielikud (Kruusi 1960: 36).

Kõige põhjalikum ajalooline ülevaade lapiliste seelikute päritolu kohta on raamatus „Lihula lilltikand ja meistrid“. Sealgi on vaid poolel leheküljel kirjutatud eelkõige Lihula kihelkonna lapiliste seelikute valmistamise algus- ja kõrgajast, ülevaade on koostatud ERMi arhiivi käsikirja ERM EA 49 põhjal. (Mandel & Vaab 2013: 41).

Vaatamata sellele, et kolmandik tänase päevani säilinud lapilistest seelikutest on valmistatud Karuse ja Hanila kihelkondades (lisa 8), ei ole lapilisi seelikuid nende kihelkondadega seoses mainitud üheski rahvarõivaraamatus. Karuse ja Hanila kihelkondade seelikutest on kirjutatud vaid üks Viljandi Kultuurikolledži (praegune TÜ VKA) kursusetöö, mille valimis on Hanila Muuseumi seelikud (Heldema 2001). Ka seal nendib autor sissejuhatuses, et erialases kirjanduses on antud kihelkondade seelikutele vähe tähelepanu osutatud (samas: 3).

Neotud lõngadega seelikud, sh lapilised seelikud on fookuses ühes TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonna lõputöös (Tobber 2012). Lõputöö valimis on ERMi, Pärnu Muuseumi ja Viljandi Muuseumi kogude seelikud. Kuna autor käsitleb ainult kolme muuseumi esemeid, ei anna see töö täit ülevaadet lapilistest seelikutest. Lapiliste seelikute valmistamise tehnoloogiat on autor kirjeldanud pinnapealselt.

Eestikeelses kirjanduses ilmunud tehnoloogilised kirjeldused ja tööjuhised lõngade sidumise, värvimise ja ikatkanga kudumise kohta on nappisõnalised (Kurrik 1938; Moora 1957) või lausa puudulikud (Kruusi 1960). Neotud lõngade sidumise ja värvimise tehnoloogiat on rahvarõivaraamatutega võrreldes põhjalikumalt kirjeldanud ja rakendanud Maarja Tobber (2012) oma lõputöö praktilises osas, ent kudumisel kasutab ta neotud lõngu vaid lõimes. Samuti ei ole selle töö raames püütud kududa lapilistele seelikutele omaseid selgepiirilisi mustreid, vaid neotud lõngade seotud kohad on loodud tekstiilides juhusliku asetusega.

Eestikeelsest kirjandusest ega ka arhiivimaterjalides ei leia paraku vastust huvipakkuvale küsimusele, kuidas ja miks Läänemaa talunaised lapilisi seelikuid valmistama hakkasid. Loogiline areng on lihtsamast tehnikast nagu koeikat keerulisema topeltikatini. Ent näiteks Audru koeikatiga seelikute ja Läänemaa topeltikatiga seelikute vahel puudub igasugune nähtav seos, tegemist on nii tehnoloogiliselt kui ka visuaalselt väga erinevate kangastega. Koeikatiga seelikuid on Läänemaal väga vähe ning puuduvad tõendid, et neid valmistati

varem kui topeltikatiga seelikuid. 1948. a ERMi välitöödel Lihulas on kirja pandud kohalike mälestus, et lapiliste Lihula seelikute järgi on nähtavasti hakatud lapilisi seelikuid tegema ka Kirblas:

„Lihulas tehti neid lapilisi enne – sealt tulid need moed“ (ERM EA 49: 312).

Samas puuduvad igasugused vihjed, kuidas see „mood“ Lihulasse jõudis. Seda arvestades on loogiline otsida väljaspoolt tulnud mõjutust, vaadelda lähemalt eelkõige Euroopa ikati traditsiooni ning otsida Euroopas valmistatud topeltikattekstiile.

1.2 Euroopa ja Eesti neotud lõngadega kootud tekstiilide käsitlused võõrkeelses kirjanduses

Ikattehnikas tekstiilid on laialt levinud kogu maailmas. Neid on tehtud või tehtakse tänapäevani Jaapanis, Indias, Indoneesias, Kesk-Aasias, Lääne-Aafrikas, Kesk- ja Lõuna-Ameerikas ning erinevates Euroopa maades (Larsen 1976). Euroopas valmistatud ikati uurimine algas hilja, alles 20. sajandil. 19. sajandil uurisid Euroopa etnograafid eelkõige Kagu-Aasia ikattekstiile. Euroopas valmistatud ikati uurimise alguseks loetakse 1901. aastat, mil G. P. Rouffaer tegi ettekande Prantsuse lõimeikalist e *chiné*'st (Scheller 1941: 189). Järgmise napi ülevaate Euroopa ikatist andis Bühleri väitel 1928. aastal Iklé oma artiklis „*Über Flammentücher*“ (Bühler 1943: 15).

Sellele järgnes 1941. a ilmunud Schelleri artikkel „*Seidene Tücher in Doppel-Ikat-Techik*“, kus autor keskendub Saksamaal valmistatud siidist kombineeritud ikati tehnikas rättidele. Neid kanti Saksamaal rahvarõivaste lisandina ning rätid levisid ka väljaspoole Saksamaad, muuhulgas Skandinaaviasse. Näiteks Rootsis, Põhjamaade muuseumi kogus on mitmeid selliseid rätikuid (foto 10). Ehkki Scheller nimetab rätikuid topeltikati tehnikas rätikuteks, on tänapäevase definitsiooni kohaselt tegemist kombineeritud ikatiga, sest rätikutel kasutatud ikatlõngad on küll nii lõimes kui koes, ent selgeid motiive neotud kohad ei moodusta.

Schelleri artiklis on eraldi peatükk „Ikat Euroopas“ (1941: 189-200), kus on ära toodud kõik talle teadaolevad Euroopa riigid, kus ikattekstiile on valmistatud: Rootsi, Soome, Taani, Eesti, Läti, Leedu, Albaania, Serbia, Bosnia, Türgi, Mallorca, Hispaania ja Itaalia. Andmeid tekstiilide kohta kogus ta vaid nende riikide muuseumitöötajatega suheldes või kirjandusallikatest, mitte isiklikult riikides kohal käies.

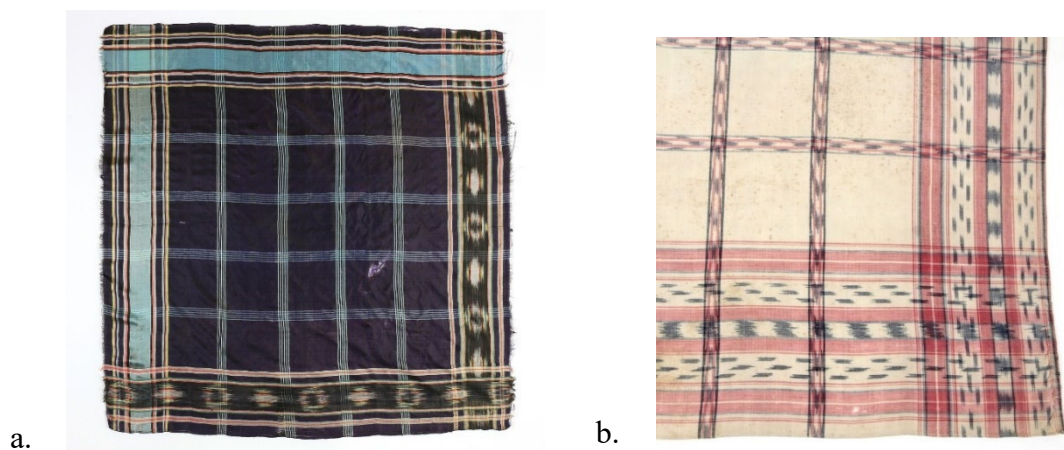

Foto 10. *Flammentücher* ehk kombineeritud ikatmustri siidrätid Rootsi Põhjamaade Muuseumi kogus. a. NM.0144216, b. NM0183284, detail (*Allikas: digitaltmuseum.se*)

Schelleri ülevaade Eesti ikati kohta on koostatud Kurriku 1938. a rahvarõivaraamatu andmetel, kust ta on lasknud vastavad peatükid enda jaoks tõlkida (samas: 195-196). Ta toob tõlked sõna-sõnalt ära. Eestikeelset terminit „kangas“ peab ta ekslikult ikatkanga nimetuseks. Kokkuvõtlikult nendib ta, et Eestis on valmistatud koe- ja lõimeikati, mille näited pärinevad kogu rannikualalt (samas: 195). Peab tõdema, et Schelleri käsitus Eesti ikatkangaste kohta ongi jäänud ainsaks võõrkeelses kirjanduses, sest kõik hilisemad Euroopa ikatit käsitlevad allikad tsiteerivad Eestist rääkides Schellerit ega lisa uut infot (Bühler 1943; Nabholz-Kartaschoff 1969; Larsen 1976).

Schelleri andmeid Euroopa ikati kohta täiendab Nabholz-Kartaschoff oma 1967. a kaitstud doktoritöös „*Ikatgewebe aus Nord- und Südeuropa*“ ehk „Ikatkangad Põhja- ja Lõuna-Euroopast“ (1969). Erinevalt Schellerile on Nabholz-Kartaschoff läbi viinud ka välitöid, uurides ikattekstiile Šveitsi, Itaalia, Prantsusmaa, Hispaania, Rootsi, Taani, Norra ja Mallorca muuseumides ja erakogudes (samas: 9). Samuti viibis ta aasta aega Soome Rahvusmuuseumis sealset rikkalikku, u 150 esemest koosnevat ikattekstiilide kogu uurides (samas: 9). Seda üllatavam on, et Eesti ikati puhul toetub temagi vaid Schellerile ja väidab, et ainukesed Eesti ikatkangad pärinevad Vigalast ja Audrust. Veelgi enam, ta väljendab skeptilisust selles suhtes, et Eestis on lõimeikati valmistatud (samas: 229). Olles ära toonud Kurriku kirjelduse lõimeikati valmistamisest, nendib ta: „On üllatav, et antud näite puhul on vaieldamatult tegemist lõimeikatiga; tegemist on kaheldava asjaoluga, arvestades seda, et kõigi sarnaste Skandinaavia seelikute puhul on kasutatud vaid koeikati.“ Lisaks viitab ta Linnuse raamatule „*Die Materielle Kultur der Esten*“ toetudes, et Eestis olevat tekstiilide värvimine üleüldse alles 1860ndatel alanud (samas: 299). Ehkki Eesti kohta käivas osas puudulik, on Nabholz-Kartaschoffi töö jäänud kõige põhjalikumaks ja paraku ka viimaseks

originaalseks uurimistööks Euroopa ikati kohta. Ta osaleb teadustöös tänase päevani ja mul õnnestus temaga oma magistrantuuri alustades meili teel ühendust võtta. Saatsin lühikese ülevaate Lõuna-Läänemaa lapilistest seelikutest ning küsisin, kas ta on peale oma doktoritöö kirjutamist leidnud andmeid, et Euroopas on topeltikattehnikas tekstiile valmistatud. Ta vastas, et pole leidnud Euroopas valmistatud topeltikatteksiile ei oma doktoritööd kirjutades ega ka hiljem. Ta märkis veel, et Eesti lapilised seelikud on tema jaoks hämmastavad, et mitte öelda sensatsioonilised. (Nabholz-Kartaschoff 2018)

Eelpooltoodud kirjanduse andmetel on ikatit kasutatud ka Läti ja Leedu traditsioonilistes tekstiilides, samas ükski uuringute autoritest seal kohal ei käinud. Uurisin seetõttu eraldi Läti ja Leedu rahvarõivaspetsialistide käest, millised on nende maade ikatteksiilid. Selgus, et Lõuna-Lätis, Augšemes on valmistatud koeikatiga poolvillaseid triibulisi rahvarõivaseelikuid (Karlson 2020; Rubena 2019), samas kui Leedus on ikatlõnga vaid seeliku- ja põllekangaste linases või puuvillases lõimes (Jurkuvienė 2020; Nėnienė 2020). Nii Läti kui Leedu spetsialistid kinnitasid, et topeltikatit neil valmistatud ei ole.

Seega, kuna Euroopas teadaolevalt topeltikatkangaid 19. sajandil ei valmistatud, ei saanud lapiliste seelikute eeskujud tulla sealt. Topeltikatteksiile tehti sel ajal vaid kaugel Idas – Indias, Indoneesias ja Jaapanis. 19. sajandi teises pooles reisisid eestlased juba päris laialdaselt, muuhulgas ka Jaapanisse (Masso ja Selart 2017). Seetõttu on võimalik, et orientaalsed kangad jõudsid kohalike rännu- või meremeeste vahendusel Läänemaale, kust leidlikud talunaised nende pealt oma seelikute jaoks eeskuju võtsid. Lapilistes seelikutes kasutatud ristimotiivid olid Jaapani 19. sajandi topeltikatteksiilides väga levinud (Tomita & Tomita 1987: 17, foto 11).

Foto 11. Jaapani topeltikatkangas 19. sajandist (*Allikas*: Yoshimoto 1984: 55)

Teise võimalusena võib arvesse tulla tehnoloogia Eestisse jõudmine 19. sajandil Venemaale toimunud välja- ja tagasirände kaudu. Läänemaa maateadusliku, majandusliku ja ajaloolise kirjelduse teise, trüki ilmumata jäänud osa (2004) põhjal algas väljaränne Karuse kihelkonnas juba 1860ndatel, Hanila kihelkonnas 1880ndatel aastatel, ent paljud tulnud varsti õnnetuna tagasi (Heldema 2001: 7, 8 järgi). Ikatit valmistati 19. sajandil Kesk-Aasias ehk tänapäeva Kasahstani, Usbekistani, Kirgistani, Tadžikistani ja Turkmenistani aladel, mis said Venemaa Keisririigi osaks 1868. aastal (Clark 2007:19). Visuaalne sarnasus lapilistel seelikutel Kesk-Aasia ikattekstiilidega puudub (foto 12), Kesk-Aasias ei valmistatud topeltikatit, vaid lõimeikatit (Clark 2007).

Foto 12. Usbekistani lõimeikat 19. sajandist (*Allikas: Uzbek Journeys 2020*)

Ent just lõimeikati tehnoloogiat on keerulisem nõ välja mõelda. Kui läänlased sinna piirkonda sattusid, on võimalik, et Kesk-Aasiast toodi tagasi tehnoloogiline teave. Seda võidi kohandada kohalikule moele, integreerides ikatit tol ajal kantud ruuduliste seelikute mustritesse. Paraku selle teema põhjalikumad uuringud antud magistritöösse ei mahtunud ja küsimusele, kust või mille eeskujul lapiliste seelikute valmistamine alguse sai, ma kindlat vastust ei leidnud. Küll aga selgus selle uurimissuunaga tegeledes seni tähelepanuta jäänud asjaolu, et Eesti topeltikattekstiilid on Euroopas ainulaadsed.

2 LAPILISTE RAHVARÕIVASEELIKUTE VALMISTAMISE TEHNOLOOGIA

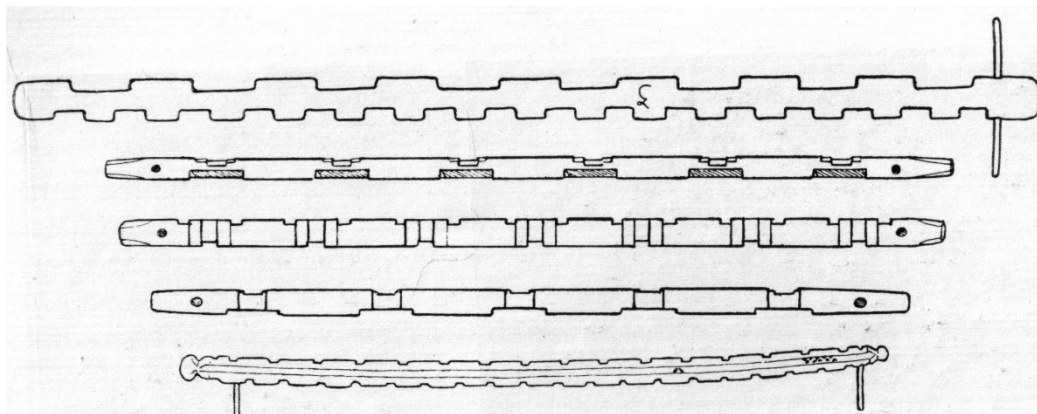
2.1 Olulisemad ikatiga seotud materjalid ja töövõtted mujal maailmas

Ikat on pikka aega kasutusel olnud ja laialdaselt levinud reservtehnika. Varaseimad teated ja tõendid ikati kasutamisest pärinevad 6. sajandist ning ikatkangaid on valmistatud pea igal pool maailmas (Tomita & Tomita 1987; Crill 1998; Larsen 1976). Sellest tulenevalt on ikatkangaste valmistamiseks kasutatud väga mitmekesiseid materjale, töövahendeid ja -võtteid ning ikatist tervikliku ülevaate andmine väljub magistritöö mahu raamidest. Toon järgnevalt välja vaid olulisema ja kirjeldan mõningaid pika ikati traditsiooniga maades kasutatud tehnoloogilisi võtteid, mis aitavad Lõuna-Läänemaa lapilisi rahvarõivaseelikuid muu maailma konteksti paigutada.

Enamasti on ikatkangad kootud taimsest kiust lõngadest, kõige rohkem on kasutust leidnud puuvill (Bühler 1943: 25). Taimsete kiudude kasuks räägib nende vähene elastsus, mis vähendab ikatmustrite nihkumist. Loomsetest kiududest on rohkem kasutatud siidi, mis on samuti küllaltki mitteelastne. Villa kui väga elastset kiudu on ikati puhul kasutatud vähe, vaid mõningates Euroopa riikides ja Tšiilis. (Samas: 39)

Euroopas on neotud lõngu seotud kohati kummaliste materjalidega nagu näiteks paber (Prantsusmaal), seapõie ribad (Lätis) ja kummiribad (Šveitsis). Kuid nii Euroopas kui ka mujal maailmas on kõige rohkem kasutatud lõngade sidumiseks pikki lehe- või varrekiude või nendest kedratud lõnga. (Samas: 40-45)

Pikale ikati valmistamise traditsioonile viitab spetsiaalsete töövahendite väljakujunemine. Üks omapärane, aga lihtne töövahend neotud koelõnga sidumiseks on kasutusel olnud Soomes. Tegemist on süvenditega puukepiga, soomekeelse nimetusega *sidontapuu* või *lamupuu* (joonis 4). Kepi otstes olevatest aukudest käivad läbi pulgad ja lõng pingutatakse nende pulkade peale. Järgneb sidumine, lõng seotakse kinni süvendite kohalt. Sidumise käigus tõmmatakse lõng vastu keppi ning lõng värvitakse koos kepiga. Seetõttu kaitseb ka kepp lõnga osaliselt värvumise eest. (Vahter 1951)

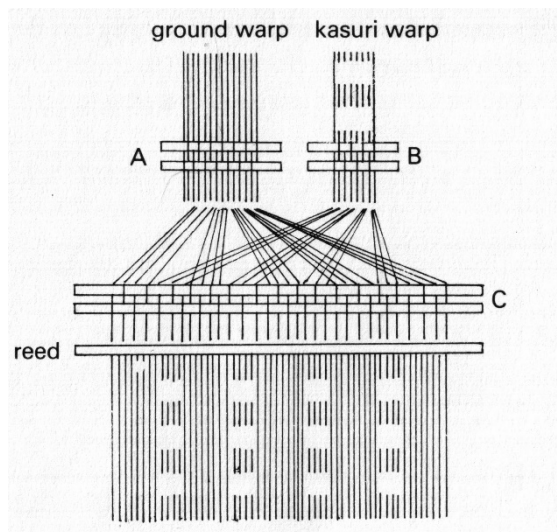
Joonis 4. Erinevate mustritega neotud koelõngade sidumiseks kasutatud kepid Soomest (*Allikas: Vahter 1951: 23*)

Terminoloogia peatükis selgitasin ikatkangaste klassifitseerimist vastavalt koe-, lõime-, kombineeritud ja topeltikatiks sõltuvalt neotud lõngade kasutamisest kangas. Bühler eristab omakorda kahte ikati tüüpi lähtuvalt kanga valmistamise tehnoloogiast (1943: 384). Esimene, vanem viis ikatkangast valmistada, on kasutusel ainult lõimeikati puhul. Selle meetodi puhul kääratakse üles terve kanga lõim ja seejärel lõimed seotakse vastavalt mustrile. Seotud lõimed võetakse maha ning järgneb värvimine. Mitmevärviliste mustrite korral pingutatakse lõim peale esimest värvimist uuesti üles ning sidumisi ja värvimisi korratakse. Seejärel eemaldatakse värvitud lõngadelt sidused ja lõim tõmmatakse uuesti üles kudumiseks. Niimoodi valmistakse ikatit Indoneesias ja Kesk-Aasias. Indoneesias toimub lõimeikati kudumine sarnaselt nagu vöölukuga kirivöö kudumine ehk siis kangastelgi ei kasutata, vaid kuduja hoiab lõime pingul oma keharaskusega, ent Kesk-Aasias rakendatakse lõim peale sidumist ja värvimist kangastelgedele. (Samas: 384; Clark 2007: 12-13)

Teise, uuema ja märksa laiemalt levinud meetodi puhul pingutatakse sidumiseks üles vaid mustrilõngad. Lõplik kangas pannakse kokku alles käärimise või rehatamise etapis, mil mustrilõngad paigutatakse kanga põhjalõngade vahele. Kangas kootakse kangastelgedel. (Bühler 1943: 384)

Kuna lõngade sidumine ja värvimine on ikati puhul kõige töömahukam ja aegavõtvam osa, on pika ikatitraditsiooniga kultuurides välja kujunenud erinevad nutikad töövõtted, mis aitavad tööd vähendada. Neotud lõngade mustreid jälgides torkavad silma kordused. Selle saavutamiseks seotakse ja värvitakse mustrikorduste lõimelõngad koos ja eraldatakse teljele rakendades, tekitades kas peegelpildis või kõrvuti paiknevad mustrikordused (foto 12). Ka

Jaapanis toimub koos seotud ja värvitud lõimelõngade laiali jagamine põhjalõngade vahele rehatamise etapis, reha asemel kasutavad jaapanlased suga (joonis 5).

Joonis 5. Koos seotud ja värvitud neotud lõngade eraldamine põhjalõngade vahele rehatamise etapis. *Ground warp* – lõime põhjalõngad, *kasuri warp* – neotud lõimelõngad, *reed* – suga (Allikas: Tomita & Tomita 1987: 57)

Mitmevärviliste ikatmustrite saavutamiseks on peamiselt kasutatud järkjärgulist sidemete eemaldamist ja sellega kaasnevat mitmekordset värvimist. Larsen kirjeldab mitmevärvilise neotud lõnga värvimise järjekorda Indoneesias Roti saarel, kus värvimist alustatakse kõige tumedamast ja lõpetatakse kõige heledama värviga (1972: 163). Esmalt seotakse kõik mustrikohad kinni ja lõng värvitakse siniseks. Juhul, kui lõnga soovitakse jätta sinised kohad, seotakse need pärast värvimist kinni. Seejärel eemaldatakse sidemed kohtadelt, mis peavad jääma punaseks ja lõng värvitakse punases värvivees, mis eelnevalt siniseks värvitud põhja muudab lillakaks. Järgmisena eemaldatakse sidemed kohtadelt, mis peavad jääma kollaseks ja lõng värvitakse kollases värvivees. Kollane kui hele värv punase tooni väga ei muuda. Sellega on värvimine lõpetatud ja viimasena eemaldatakse sidemed kohtadelt, mis sooviti jätta värvimata. Selleks, et värvija teaks, milliseid sidemeid millises etapis eraldada, on sidemete otsad seotud vastavalt ühe, kahe või kolme sõlmega.

Erandlik on Indias, Orissas kasutatud mitmevärviliste mustrite värvimise viis. Peale esmast sidumist ja värvimist seotakse neotud kohad lahti ja seotakse uuesti lühidalt kahelt poolt neotud kohti. Seejärel leotatakse neotud kohti otsapidi teist värvi värvivedelikus (foto 13). Selline neotud kohtade ülevärvimine on olnud kasutusel vaid sünteetiliste värvide puhul. (Nabholz-Kartaschoff 2018)

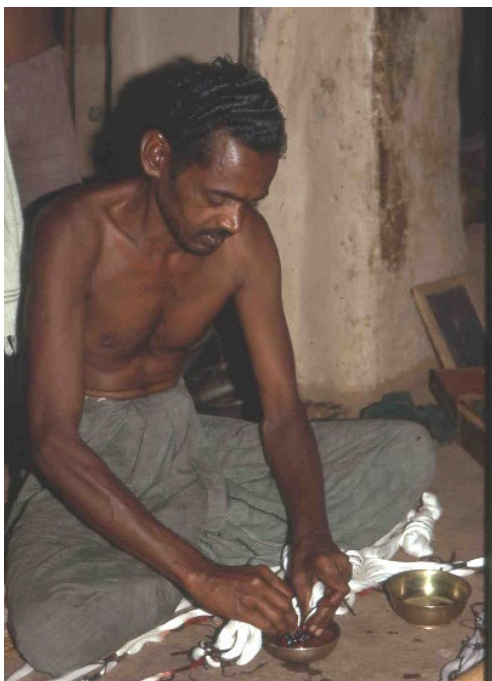

Foto 13. Neotud koelõngade värvimine neotud kohti otsapidi värvivees hoides. Sidumismaterjalina on kasutatud kummiribasid. Orissa, Sambaluri piirkond, Jhilminda. Pildistatud 1975. a (*Allikas*: Nabholz-Kartaschoff 2013)

Ikatmustrite väljanägemine sõltub suuresti kanga struktuurist ja eelkõige lõime- ning koelõngade omavahelisest tasakaalust. Kõige levinum sidus, mis eri maade ikatkangaste puhul kasutust on leidnud, on labane sidus. Lõimeikati puhul on enamasti kasutatud lõimepindset ja koeikati puhul koepindset labast sidust. Nii kombineeritud kui eelkõige topeltikati puhul on kasutatud tasapindset kudet, kus lõim ja kude ristlevad nii, et mõlemat on ühepalju näha (Larsen 1976: 129).

2.2 Lapiliste rahvarõivaseelikute valmistamisel kasutatud materjalid

2.2.1 Lõngad ja värvid

Kõik lapilised rahvarõivaseelikud on täisvillased ja kootud peenest ühekordsest kraaslõngast. Ikati valmistamise seisukohast on tegemist keerulise materjaliga, kuna vill on väga elastne ning sellest tingitult nihkuvad ikatmotiivid lihtsamalt kui näiteks tselluloosikiududest ja siidist lõngade puhul, mida mujal maailmas on valdavalt kasutatud.

Lõnga struktuuri ja ühtluse tõttu on minu kui üle kümne aastase kogemusega ketraja arvamus, et peamiselt on lapiliste seelikute puhul kasutatud vabrikulõnga või vähemalt lõnga ketramiseks vabrikus kraasitud villa. Loomulikult saab ka käsitsi kraasitud villast väga ühtlast lõnga kedrata, ent paratamatult tulevad käsitsi kraasitud ja kedratud lõnga sisse väikesed ebaühtlused, mis kogenud pilgule välja paistavad. Käsitsi ketramist on otsesõnu mainitud vaid 1902. a valmistatud seeliku ERM A 554:59 legendis: „*Seeliku kudumiseks on lõngad kodus kedratud ja värvitud poevärvidega.*“ Kuna seelik on muuseumile kogutud 50 aastat peale selle kudumist ja kirjeldus pole pärit seeliku valmistaja suust, ei pruugi antud väide olla täiesti usaldusväärne.

Kindlad teated Lõuna-Läänemaalt selle kohta, et kangalõngad lasti kedrata vabrikus ja kodus kedrati ja kraasiti vaid suka- ja kindalõnga, on u 1918. aastast (ERM EA 185: 323). Ent juba 19. sajandi esimeses pooles hakati Eestis hoogsalt asutama kalevimanufaktuure, kus toimus kogu kanga tootmise protsess, alates villa kraasimisest ja lõnga ketramisest. Teenustööd tehti seal ka eraisikutele. Sindi kalevivabrikus, mis kujunes 19. sajandi lõpuks üheks suuremaks kalevitootjaks Venemaal, pakuti villa kraasimise ja lõnga ketramise teenust (foto 14). Lõuna-Läänemaalt on kirja pandud, et 19. saj lõpus ja 20. saj alguses käidi kaupa toomas Pärnust, mitte Haapsalust, sest „*Pärnu kaup oli odavam*“ (ERM EA 100: 278). Nagu kuulutuselt näha, oli Sindi kalevivabrikul Pärnus kaks vastuvõtupunkti, seega pole võimatu, et jõukamad Läänemaa talunikud seal juba 19. saj lõpus oma tütarde pulmaseelikute jaoks villa kraasida või kedrata lasid.

S i n d i
kalevivabrik,

Pärnu linna ligikal,
annab teada, et temas tänawu 1. Juulisi
saadid tööde hinnad järgmised on:

Willade kraasimine	7 fop. nael;
" kedramine	7 " "
Willase riide wanutamise	7 " arefin
Willase ja poolwillase riide wär-	
wimine	5 " "
Willase ja poolwillase riide pesemine	4 " "

Kõikide tööde toodud asjade äraandmise ja vastu-
wõtmise koht on Pärnus, Meijõel, kaupmees Sa-
cob Nicolai ja Riia alewis kaupmees Schwarz-
schulz'i juures.

2 Sindi kalewi wabriku walitsus,
Pärnu ligikal.

Foto 14. Sindi kalevivabriku kuulutus ajalehes Wirulane 26.08.1886 (Allikas: digar.ee)

19. sajandi teisel poolel tekkisid üle Eesti lisaks väiksemad, talurahva tellimusi täitvad villatöötlemise ettevõtted (Kello & Laos 2011: 50). Lihula kanti tekkis villa- ja värvitööstus 1900. aastal, selle asutas Juhan Paisuots Alakülasse (ERM EA 49: 351).

Üheksal lapilisel seelikukangal on äärmisteks lõimelõngadeks linased korrutatud (kahekordsed) lõngad. Neljal seelikukangal on kummalgil pool üks linane äärelõng ja viiel seelikukangal kaks linast äärelõnga (lisa 8, foto 15). Tõenäoliselt on neid lõngu kasutatud küllaltki kergelt katkevate ühekordsete villaste lõngade asemel serva tugevduseks. Tegemist ei ole vaid lapilistele kangastele omase töövõttega. Osates sellisele detailile hiljem tähelepanu pöörata, olen linaseid äärelõngu näinud ka Lõuna-Läänemaa täisvillastel ruudulistel seelikukangastel. Samuti leiab ERMi korrespondentide arhiivist tugevate äärelõngade kasutuse kohta ülestähendusi mujalt Eestist:

- *[Serva tugevdamiseks] pandi jämedam lõimelõng serva, ehk jälle mitu lõnga piira pinnu vahele* (ERM KV 73:25, Viru-Nigula khk).
- *Kui lõngad nõrgad, haprad olid, siis pandi kanga lõime ääre sisse üks tugev kahekordne lõng* (ERM KV 73: 38, Märjamaa khk).
- *Jämedamad lõngad pandi loomise ajal ääre peale* (ERM KV 73: 395, Muhu khk).

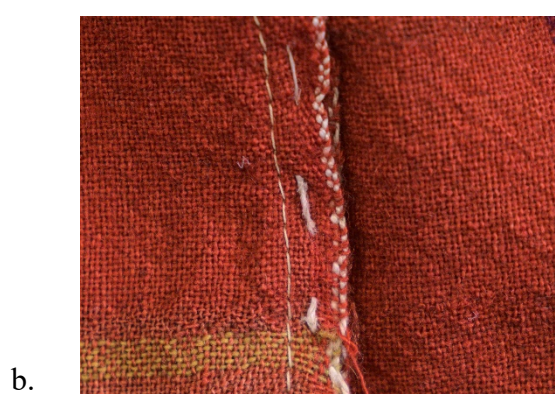
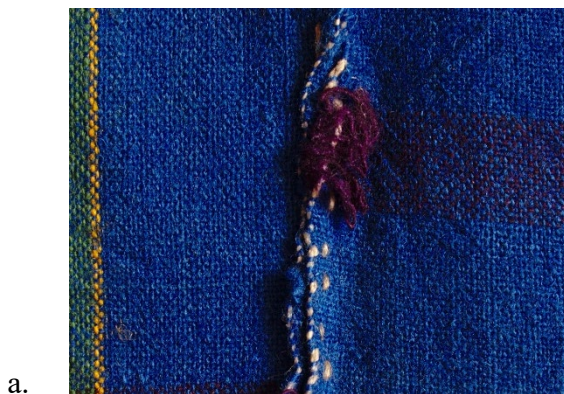

Foto 15. a. Ühe linase äärelõngaga lapiline kangas, Oki talu sinine seelik. b. Kahe linase äärelõngaga lapiline kangas, ERM .A 509:2064

Visuaalse vaatluse põhjal võib öelda, et kõik lapilised seelikud on värvitud sünteetiliste värvidega. 1870. a sündinud Mari Aaso vastab rahvarõivases kasutatud värvides rääkides intervjuueerija küsimusele, kas *maavärvidega* ka värviti:

„Ei, neid mis kasusid, ei nendega ei värvitta. Need ei värvi kedagi. (...) Aga ikka poest sai toodud [värve].“ (KKIMT0269: 9)

Lõngu värviti tõenäoliselt kodus, ent samuti on teateid selle kohta, et lõngu lasti värvida. 1900. a asutatud Juhan Paisuotsa tööstuses lasti värvida nii lõnga kui riidet. Veel varem käisid külainimesed Lihula kaubapoes kaupmees Büttneri juures lõngu värvimas, kuna „*omal tulid sageli ebaihtlased*“⁶. Kaupmees oli olnud ise värvimise juures ja õpetanud värvimist. Tema käest osteti ka värvid. (ERM EA 109: 281)

2.2.2 Lõngade sidumise materjalid

Neotud lõnga sidumise materjalina on arhiiviallikates mainitud taku- ja linakiudu ning takust ja linast lõnga. Erinevad taimsed kiud ja nendest kedratud lõngad on olnud ka mujal maailmas väga traditsioonilised sidumismaterjalid (Bühler 1943: 40-45).

Kõige varasem neotud lõnga sidumismaterjali kirjeldus Läänemaalt on Lihula neotud lõngast suka ERM A 284:3 legendis. Suka kogus Lihulast 1923. a Ferdinand Linnus (tol ajal Leinbock) ning ta on kirja pannud järgmist (paksus kirjas rõhutused selles ja järgmistes tsitaatides on minu lisatud):

„Villane, varrastel kootud, punane põhivärv, mitmevärviliste ristjoontega („jutilised“) ja kollaste täppidega. Need kollased täpid on tehtud sel teel, et lõngad värvimise ajal tükatati pakaldega ümber mässiti ja kinni köideti, et värv läbi ei pääseks. [...] Sel teel värvitud ka seelikuriide lõngu [...]“

Paklad on lõunaestli murretes *takud* ehk siis linakiu töötlemisel eralduv lühikeste linakiudude ja puitunud linaluutükikeste segu (Oja 2011: 117). Kuna läänemurretes sõna *paklad* kasutatud ei ole (samas: 117), on Linnuse sõnavalikut tõenäoliselt mõjutanud asjaolu, et ta ise oli pärit Lõuna-Eestist, Helme kihelkonnast (Viires 1976). *Takud* on üldnimetus, sest takke oli mitut sorti, nende kvaliteet sõltus töötlemise etapist. Linamõõgaga ropsimisel saadi ropstakud, mis olid kõige kehvema kvaliteediga ja sisaldasid kõige rohkem linaluud. Edasisel harjamisel linakammiga saadi ots-, keskmised ja peentakud, mis sisaldasid üha vähem linaluud ning üha rohkem pikemaid linakiudusid (Oja 2011: 117). Linnus ei ole täpsustatud, milliseid takke kasutati, aga lõnga ümber mähkimiseks ja sidumiseks olid tõenäoliselt paremad kvaliteetsemad, pikemat linakiudu sisaldavad takud.

Linakiudu on sidumismaterjalina mainitud kahes allikas. Kirbla murdetekstis räägib 1870. a sündinud Mari Aaso:

„Jälle kui sa tahtsid mitmed värvi, sis seo sit **linadega** nattuke, na baelo, mad seo **linadega** kinni“ (KKIMT0269: 9).

Karuse kihelkonnast on murdekogujad kirja pannud:

„Villase lenga seerded [võtsid], **linad ümber**, et värv läbi ei lähe“ (EMSUKA MS, sub **niduma**).

Lisaks taku- ja linakiule on arhiivimaterjalides sidumismaterjalina mainitud ka takust ja linast lõnga. ERM EA 17 tekstis on sidumismaterjalina märgitud linane lõng ja toodud ka põhjendus:

„Lõngad kääriti ülesse ja seoti siis ühest kohast, kõik lõngad korraga, teatud vahemaade järele, **linase lõngaga** kinni, **sest linane ei lase värvi läbi**“ (637).

EMSUKA sedelkartoteegis on sidumismaterjalina mainitud jämedat takulõnga Hanila kihelkonnast kogutud tekstis:

„Mu noores põlves niutati ikka lõnga. Niutud lõngast kujuti ilusid sokisid, kõik ilusad valkjamad kohjad tulid sisse. Villast niutud lõnga kujuti seeliku riide sisse kua. Kui värvima akkasime, siis sidusime **jämeda takse lõngaga** vihi paarist kohjast kinni.“ (EMSUKA MS, sub **niduma**)

Rahvarõivaraamatutes on sidumismaterjalidena mainitud nii takkusid, riideribasid kui ka peenikest (linast) lõnga. Silma torkavad erinevused ülevaatetekstides ja tööjuhistes mainitud sidumismaterjalide osas. Peatüki „Läänemaa“ sissejuhatuses kirjutab Kurrik neotud lõngade valmistamise kohta:

„[...] lõngad seotakse vihis teatavatest kohtadest **takkudega** ära, seetõttu jäävad need kohad värvimisel valgeks“ (1938: 79).

Ent Vigala naiseülikonna neotud lõngadega seeliku valmistamise juhendis soovitab ta teistsugust sidumisvahendit:

„[Lõngu] seotakse iga 12-13 cm järele 4,5-5 cm ulatuses tugevasti kokku **räbalate** või **linase niidiga**“ (samas: 85).

Räbalad ehk vanade kangaste ribad võisid tõepoolest olla Läänemaal neotud lõngade puhul sidumismaterjalina kasutusel, vähemalt 1920ndatel. Lisaks Kurrikule mainib kangaribasid või -lappe sidumismaterjalina (sks k *Lappen*) ka Linnus oma raamatus „Die Materielle

Kultur der Esten“ (1932: 52). Võimalik, et Linnus ja Kurrik said andmeid sellise sidumismaterjali kohta Lihula kandis läbi viidud välitöödel, kus Linnus käis 1928. a ja Kurrik 1931. a. (ERM TA 313; Nõmmela 2009). Neotud lõngast suka ERM A 284:3 legendist on näha, et Linnus kindlasti suhtles kohalikega sel teemal. Kurrik pole kahjuks oma välitööde kohta teadaolevalt ühtegi päevikut kirjutanud (Nõmmela 2009: 36).

2.3 Lapiliste seelikukangaste sidus ja kanga tihedus

Valimisse kuuluvad lapilised seelikukangad on kootud labase sidusega, mis on levinuim sidus ka teiste maade ikatkangaste puhul (Larsen 1976: 129).

Kõik uuritud seelikukangad on lõime suunas tihedamad kui koe suunas, lõime- ja koetihedused on ära toodud lisas 8. Lõimetihedus sentimeetri kohta jääb 13 ja 15 lõnga vahele. Keskmiselt on lapiliste kangaste lõimetihedus 14,4 lõimelõnga/cm, kõige rohkem on kangaid tihedusega 15 lõimelõnga/cm (14 kangal 30st). Koelõnga tiheduse puhul on kõikumine suurem. Lapiliste seelikukangaste koes on sentimeetri kohta 10-14 lõnga. Keskmiselt on koelõnga tihedus 12 lõnga/cm, enim esinebki kangaid tihedusega 12 koelõnga/cm (9 kangal 30st).

Lõime ja koe tiheduste erinevus mõjutab lapilise kirja välimust. Lõime suunas tihedamalt paiknevate lõngade tõttu paistavad lapi lõimesuunalised lõngad rohkem välja (foto 16). Seega sõltuvalt sellest, kas lapilist kangast on seelikus kasutatud põiki- või pikikangana, on tulemus visuaalselt erinev. Olen seda teemat edaspidi käsitlenud peatükis 2.6, kus kirjutan lapiliste seelikute kokkuõmblemisest.

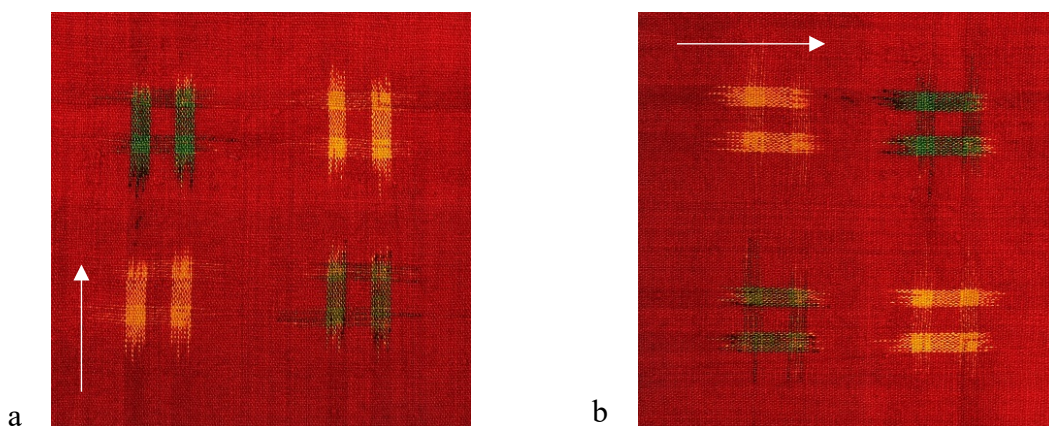

Foto 16. Lõime- ja koelõnga tiheduste erinevuse visuaalne mõju lapilises kangas. Foto b on 90 kraadise nurga alla keeratud foto a. Valge noolega on näidatud lõime suund kangas

2.4 Töövahendid

Uurimistöö käigus ei leidnud ma andmeid, et Lõuna-Läänemaal oleks lapiliste seelikute valmistamisel kasutatud spetsiaalseid, vaid ikati jaoks mõeldud töövahendeid. Võib arvata, et küllaltki lühikese perioodi jooksul, mil Lõuna-Läänemaal lapilisi kangaid kooti, ei jõudnud eritöövahendid välja kujuneda ning kasutati üldisi kangakudumise töövahendeid (foto 17).

Foto 17. ERM Fk 184:47. Karuse kihelkonnas kasutusel olnud tekstiilitöö vahendid – kerilaud, haspel, käärpuud, teljed, vokk. Pildistas F. Kohtitsky 1912. a. (*Allikas: muis.ee*)

Eelkõige on neotud lõngade ettevalmistamisel vaja raami, millele lõng sidumise ajaks pingule tõmmata. Arhiivianndmete põhjal seoti lõimelõngad käärpuude peale pingutatult (ERM EA 17: 637, ESMT0311: 11). Mille peale koelõngad sidumiseks pingule tõmmati, üheski allikas mainitud ei ole. On vaid kirja pandud, et koelõngad seoti ja värviti lõimelõngadest eraldi, alles peale kanga teljele rakendamist:

„Peale käärimise aeti kangas ülesse ja pandi niide ja soasse. Nüüd mõõdeti nende täppide vahe täpselt ära ja sellepeale seoti siis koelõngad kah.“ (ERM EA 17: 641)

Mõistmaks, millist töövahendit koelõngade pingutamiseks kasutati, võib vaadelda kanga serva neotud koelõngade juures. Kui neotud koelõngad on täpselt või peaaegu täpselt kanga serva vastas (foto 18a), siis tõmmati koelõng tõenäoliselt sidumiseks pingule kahe täpselt kanga laiuselt paikneva pulga vahele. Nii on võimalik kõige lihtsamalt lõimelõnga seotud kohtade pealt maha võetud mõõtude järgi täpselt koelõnga mustrit siduda. Sama töövõtte ehk siis koelõnga sidumine kangalaiuse raami peale pingutatult on kasutusel Jaapanis (Tomita &

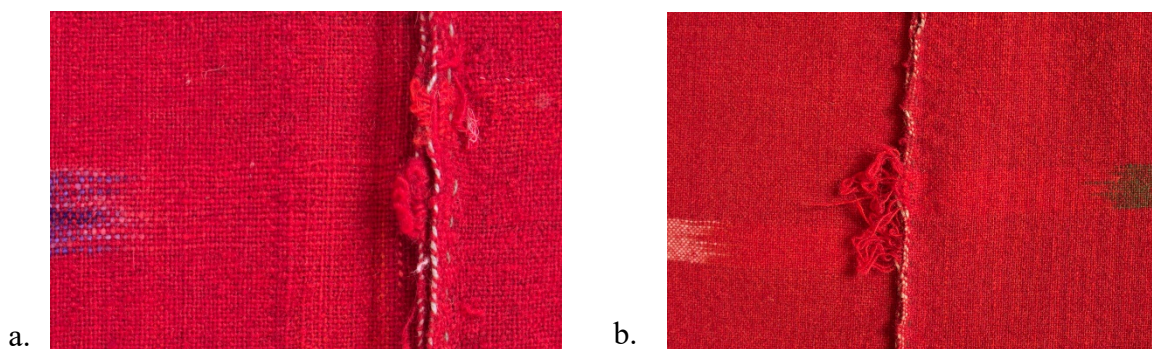

Foto 18. Vähe (a) ning märgatavalt (b) üle kanga ääre ulatuvad neotud koelõngad. A – Han M 83 T, b – Oki talu punane seelik

Tomita 1987: 28). Kui koelõngad ulatuvad üle märgatavalt rohkem (foto 18b), siis sidumisraami laius nii täpne ei olnud.

Valimi 29st lapilisest kangast, mille puhul on koeservad säilinud, on kaheksal neotud koelõngade üle kanga serva ulatuvad aasad rohkem kui 1 cm pikkused ja vaid viiel kangal on neotud koelõngad enam-vähem täpselt serva vastas (aasad on alla 1 cm pikkused) (lisa 8). Ent 16l ehk rohkem kui pooltel kangastel on neotud koelõngad kanga servaga tasaseks lõigatud, mistõttu pole võimalik nende täpsust kanga laiuse suhtes hinnata. Pigem võib arvata, et ära lõigati märgatavalt üle ulatuvad lõngad.

Võimalusi, kuidas kaks pulka vajaliku vahega püsti panna, mille peale koelõngad pingutada, oli talus lihtne leida. Näiteks võidi koelõngu sidumiseks vihtide hoidmiseks kasutatud kerilaua ühe haara e *tiiva* sisse torgatud pulkade vahele pingule tõmmata (foto 19). Kerilaua

Foto 19. Kerilaud EPM TR 1003:21 E 383:21 (*Allikas: muis.ee*)

tiibade pikkus võib ulatuda üle 1 m (ERM A 649:175), samas kui lapiliste kangaste laius jääb peamiselt 70-80 cm vahele (lisa 8).

Läänemaal mäletati veel 20. sajandi keskpaigas seinal käärimist ning lühikesi kangaid kääriti nii seal kui mujal Eestis jätkuvalt seinal:

„Lühikesi kitsaid kangaid kääritakse praegu veel seintel. Ka lühikesi ja laiasid kangaid kääritakse veel toa seintel.“ (ERM KV 73: 175, Kullamaa khk).

„Väikest kangast kääriti nüüd ka seinä pääl. Ei taha sellepärast käärpuid kokku panna ja kui on seuke paras sein olemen, kus vaheliku pulga auke saab teha.“ (ERM KV 73: 107, Karksi-Nuia khk)

Käärimisraami valmistamiseks puuriti seinä sisse oherdiga augud, kuhu torgati puupulgad. Sellist lihtsat, täpselt kanga laiust raami polnuks keeruline ka koelõngade pinguletõmbamiseks valmistada.

2.5 Töövõtted

Erinevaid lapiliste seelikukangaste valmistamisega seotud tööetappe ja nende puhul kasutatud töövõtteid käsitlen alapeatükkides järgmisteks osadeks jaotatult:

- neotud lõngade ettevalmistus, mis hõlmab lõngade pingule tõmbamist, mustri märkimist lõngadele ja lõngade sidumist mustri järgi;
- lõngade värvimine, mis hõlmab nii neotud lõngagruppide kui põhjalõnga värvimist, samuti teatud mustrite puhul neotud kohtade lahti- ja ümbersidumist ning ülevärvimist;
- lõime käärimine, teljele rakendamine ja kanga kudumine.

2.5.1 Neotud lõngade ettevalmistus

Neotud lõime- ja koelõngade ettevalmistuse puhul kasutatud tehnoloogilisi võtteid on kirjalikes allikates vähe ja pealiskaudselt kirjeldatud. Sidumiseks ettenähtud lõimelõngade ettevalmistusest on kirjeldus ERM EA 17s:

„Kõigepealt kääriti kirjalõngad ülesse, s.o. lõngad, milledega kangast taheti kirjatada. Lõngad kääriti ülesse ja seoti siis ühest kohast, teatud vahemaade järele linase lõngaga kinni (...).“ (639)

Seda kirjeldust täiendab Kirbla murdetekst, kus lapiliste kangaste valmistamisest räägib 1868. a sündinud Mai Mats:

„Käärbuije beal siutasse kinni ja värvittasse“ (ESMT0311: 11).

Nende kirjelduste põhjal saab järeldada, et sidumiseks mõeldud lõimelõngade grupid kääriti muust lõimest eraldi käärpude peale ülesse ning ka sidumine toimus siis, kui lõng oli käärpude peal pingul. Ent mitmeid tehnilisi detaile pole kirjalikes allikates üldse mainitud ja õhku jäävad järgmised küsimused:

Kas kõik neotud lõimelõngade grupid, mis olid sama sidumise mustriga, kääriti ja seoti koos?

Kuidas ja millega märgiti sidumise muster lõngale?

Ehkki arhiiviandmed puuduvad, toon järgnevalt välja võimalikke vastuseid antud küsimustele nii esemeanalüüsist kui ikati tehnoloogilistest võimalustest lähtudes.

Topeltikati puhul on kõige olulisem, et sama sidumise mustriga lõimelõngade seotud kohad joonduksid kangas täpselt ühele joonele, sest ainult nii tekivad neist neotud koelõnga läbikudumisel ristikujulised lapid (foto 20). Lõimelõngade neotud kohtade joondumist on kõige lihtsam tagada, kui käärida sidumiseks ettenähtud lõimelõngad täpselt sama pikalt kui ülejäänud lõim ning siduda sama mustriga lõimelõngade grupid korraga. Lapilistel seelikukangastel jooksevad lõime ja koe neotud kohad reeglina hästi kokku, mistõttu võib arvata, et sama sidumise mustriga lõimelõngade grupid kääriti korraga käärpudele ja seoti koos. Kuna lõngade sidumine on ikati puhul kõige aeganõudvam osa, on selline lähenemine mõistlik ka tööprotsessi optimeerimise seisukohalt.

Foto 20. Autori poolt kootaval lapilisel kangal on sama sidumismustriga lõime- ja koelõngade grupid tähistatud samat värvi (valge või sinise) punktiirjoonega.

Vaid kahe seeliku mustrites nähtu räägib sellele vastu. Neis on näha mustrivead, mis said tekkida vaid siis, kui sama mustriga neotud lõimelõngade grupid (või vähemalt üks gruppidest, kus viga esines) olid seotud ükshaaval.

Seeliku ERM A 585:34 mustris on koe suunas 3 sama värvi lappi ühel real (foto 20). Ent ühes kohas kogu seelikukanga peale on valge lapp, mis on teise kahe valge lapi suhtes ca 5 cm nihkes. Tegemist on ainsa reaga, kus selline nihkumine esineb, ülejäänud kangas kõik sama rea lapid koe suunas joonduvad.

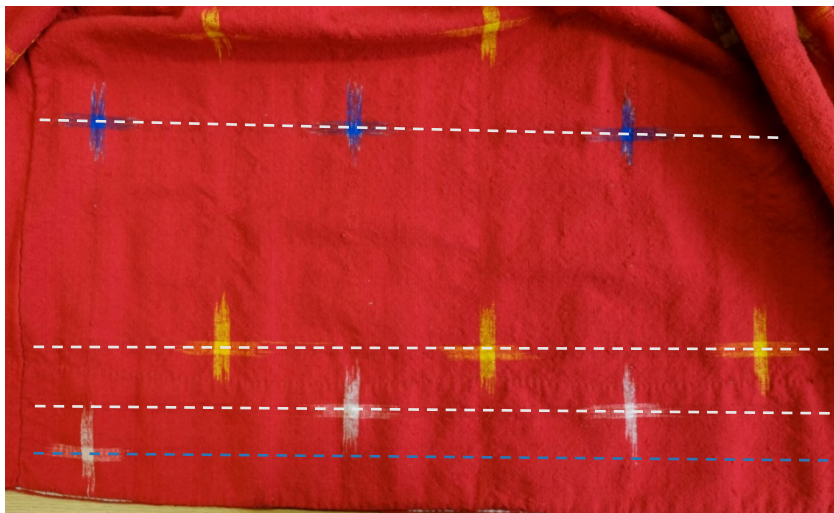

Foto 20. Seelik ERM A 585:34. Punctiirjooned näitavad neotud koelõnga sissekoe kohti. Sinine punctiirjoon läbib teiste suhtes nihkes paiknevat valget lappi

Teine seelik, mille kangas on üks neotud lõimelõngade grupp teise suhtes nihkes, on Han M 83 T (foto 21a). Kui ERM A 585:34 seeliku puhul oli paigast ära vaid üks lapp, siis Hanila seeliku puhul ei lähe ühed äärmised kollased lapid terve kanga ulatuses teiste lapiridadega kokku.

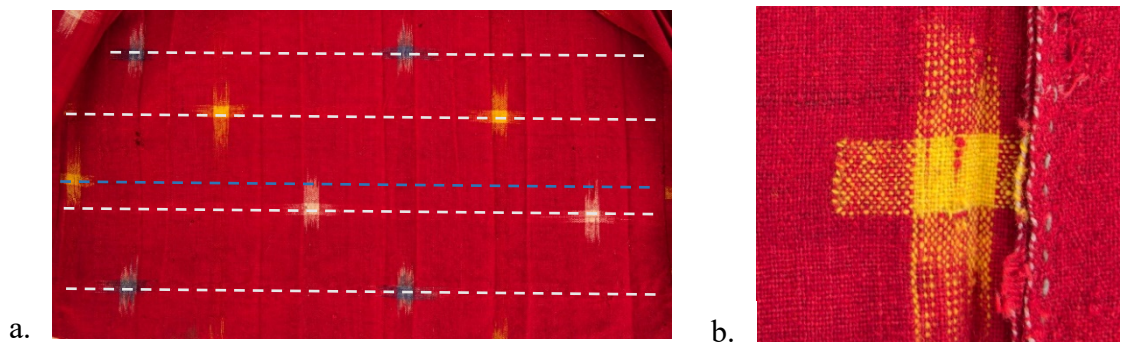

Foto 21. a. Seelik Han M 83 T. Punctiirjooned näitavad neotud koelõnga sissekoe kohti. Sinine punctiirjoon läbib teiste suhtes nihkes paiknevat lappi. b. Nihkes paikneval lapil on kollane koelõng kootud pindpõime tehnikas

Huvitav on võrrelda, kuidas kujudad otsustasid lahendada probleemi, et ülejäänud kanga neotud koelõngasid nende nihkes olevate ridade puhul topeltikatmotiivide tekitamiseks kasutada ei saanud. Seeliku ERM A 585:34 puhul on seeliku valmistaja sidunud ja värvunud nende kahe rea jaoks eraldi vastavalt vaid ühe või kahe seotud kohaga koelõnga. Ent seeliku Han M 83 T puhul on kuduja eraldi asuva lapi puhul kasutanud koes kollast lõnga ja pindpõime tehnikat (foto 21b).

Puuduvad kirjeldused, kuidas või millega toimus sidumise mustri märkimine lõngadele. On võimalik, et sidumise kohti märgiti samamoodi nagu kanga käärimise pikkust ehk siis lõngajuppide sidumise teel:

„[Kääritava kanga pikkuse] märgid tehti linasele kangale sõega, villasel seoti äärmise lõnga külge teisevärviline, enamiste valge lõngaots, iga kümne küünra kohta üks märk“ (ERM KV 73: 35, Märjamaa khk).

„Kanga pikkus oli mõõdulõnga järgi (...). Märgid tehti sõega ja sõlmedega.“ (ERM KV 73: 174, Kullamaa khk)

Ei saa ka välistada, et erineva mustriga lõimelõngad kääriti ja seoti üksteise järel, juba seotud lõngagruppe käärpuude pealt vahepeal maha võtmata. Selline lähenemine võimaldanuks erinevate mustriridade omavahelist paiknemist lihtsalt klappima panna. Kui nii tehti, siis esimesest seotud grupist sai nõ mustripael, millest lähtus kogu ülejäänud muster. Järgmised seotud grupid oli võimalik lihtsalt silma järgi siduda, nii et need paiknesid esimese grupi seotud kohtadega nihkes.

Neotud koelõnga ettevalmistuse osas viitan juba töövahendite peatükis ära toodud ERM EA 17s kirjapandule, et koelõngade sidumiseks võeti mõõdud teljele rakendatud lõime pealt:

„Peale käärimise aeti kangas ülesse ja pandi niide ja soasse. Nüüd mõõdeti nende täppide vahe täpselt ära ja sellepeale seoti siis koelõngad kah.“ (ERM EA 17: 641)

Kirbla murdetekstis mainib Mai Must koelõnga ettevalmistust:

„Kueest (koelõngast) peab koa jääma lapp. Lengad meedettud, et see kuae peab nenda minema.“ (ESM0311: 19)

Seega on küll nenditud tõsiasja, et lõngad tuleb mõõta (ja siduda) nii, et koelõnga neotud koht ehk lapp läheb lõimelõnga lapiga kokku, aga kuidas täpselt see „mõõtmine“ käib, pole mainitud.

Kirja pole pandud sedagi, kuidas täpselt neotud lõngade kinnisidumine käis. Kangastes olevate lappide vaatluse põhjal võib arvata, et seoti väga korralikult ja tugevalt, tõenäoliselt sidet mitu korda ümber lõngade mässides, sest läbiimbunud punast vm seeliku põhjavärvi ma ühegi lapi juures tähele ei pannud. Lappide mõõtude järgi saab kindlaks teha sidumise pikkuse. Kõige lühemalt on seotud lapilise seeliku AM 19391 E 1739 lapid (1,5 cm ulatuses, joonis 39) ja kõige pikemalt seeliku ERM A 509 2064 lapid (8,5 cm ulatuses, joonis 88a).

2.5.2 Lõngade värvimine

Lapilistes seelikukangastes on kasutatud mitmekesiseid värvimise võtteid. Tihti on värvimist nutikalt optimeeritud, saamaks võimalikult väheste värvimistega rohkem eri värvi lappe. Kõige sagedasem võte on nii valge kui kollase lõnga kasutamine mustrilõngana. Nii saadi peale sidumist vaid ühe värvimisega valgeid ja kollaseid lappe. Küllaltki pika kirjelduse selle kohta leiab ERM EA 17s:

„Lõngad kääriti ülesse ja seoti siis ühest kohast, kõik lõngad korraga, teatud vahemaade järele, linase lõngaga kinni, sest linane ei lase värvi läbi. Nüüd võeti need kääritud lõngad maha ja värviti ükskõik millist värvi. Missugust värvi need täpid ruutudesse taheti, sedamoodi ka lõng värviti, s.o. kirjalõng ja pärast juba värviti ühes seotud kohtadega veelkord üle. Kui nüüd lahti päästeti need seotud kohad ja oletame, et lõng värviti enne sidumist kollaseks, siis loomulikult saame kollased täpid. Tahetakse aga valgeid täppe, siis ei värvita lõnga üldse enne sidumist, vaid ainult peale sidumise ja ühes seotud kohtadega, sest need kohad said lahtipäästetud alles pärast teistkordset värvimist ja kuivamist.“ (637-641)

Kirjelduses on tegevuste järjekord läinud veidi segamini, sest kui lõngad käärida, siduda ning alles siis värvida, ei jää lapid värvilised. Tõenäoliselt algas värvimine ikkagi vihis lõnga värvimisega enne sidumist, sellele viitab ka osa tekstist: *„Tahetakse aga valgeid täppe, siis ei värvita lõnga üldse enne sidumist, (...)“*.

Lauset *„Missugust värvi need täpid ruutudesse taheti, sedamoodi ka lõng värviti, s.o. kirjalõng ja pärast juba värviti ühes seotud kohtadega veelkord üle“* võib mõista nii, et neotud lõngadeks mõeldud lõimelõng värviti enne sidumist, seejärel värvitud lõng kääriti, seoti kinni lapid ja seotud lõng värviti seelikupõhja värvi. Ehkki kirjeldusest võiks arvata, et lõng võidi värvida ükskõik mis värvi (*„missugust värvi need täpid ruutudesse taheti, sedamoodi ka lõng värviti“*), on seelikutes tegelikult niimoodi värvitud vaid kollaste lappide

lõnga. Mitmete kangaste puhul paistavad välja kollastest lappidest lähtuvad, õrnalt paistvad ruudujooned (foto 22).

Kui kanga ühevärvilisel põhjal on näha ka valgetest lappidest lähtuvad ruudujooned (foto 22b), viitab see sellele, et neotud lõngu ei värvitud koos punase põhjalõngaga, vaid eraldi. On võimalik, et põhjalõngad lasti värvida värvitööstuses, ent neotud lõngad värviti kodus. See seletaks, miks valge neotud lõim ei ole põhjaga sama tooni.

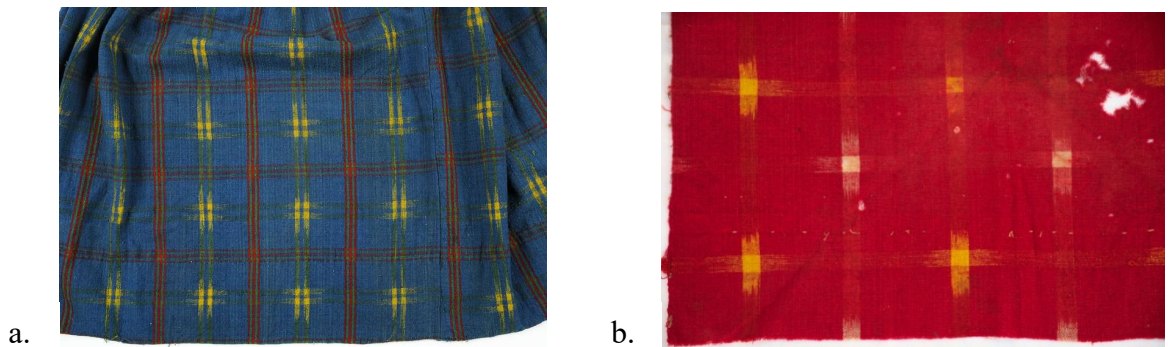

Foto 22. Kanga põhjavärvist veidi erinevad, lappidest lähtuvad ruudujooned viitavad, et neotult on värvitud kollast lõnga ja/või neotud lõngu on värvitud põhjalõngast eraldi (a - EVM E 96:64, b - Han M 300:30:6)

Sarnast üheetapilise värvimise võtet ehk siis nii valge kui ka kollase lõnga sidumist ja värvimist samas värvivees võib aimata kangastes, kus lapid paiknevad ruudujoonte ristumiskohas (foto 23). Ruudujooned, mille ristumiskohas paiknevad valged lapid, on külma tooni lillad. Ent ruudujooned, mille ristumiskohas on kollased lapid on märksa soojemat lillat tooni. Toonierinevust seletab asjaolu, et samas lillas värvivees on värvitud ühel juhul valget, teisel juhul kollast lõnga. Lisaks fotol 23 toodud kangastele võib sellist värvimise võtet täheldada lapilise kanga Han M 1048 T (lisa 1.3) ning Aino Porgandi (lisa 3.6) ja Oki talu sinise seeliku (lisa 2.5) puhul.

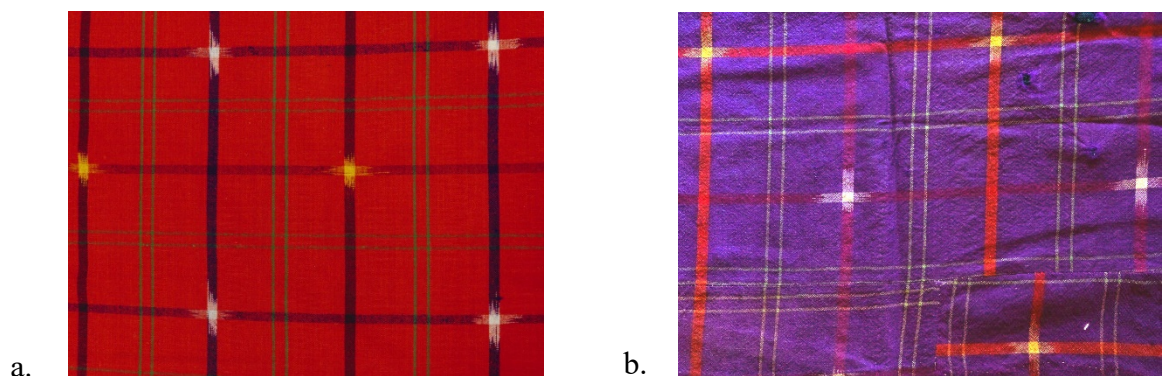

Foto 23. Ruudujoonte lilla värvi toon on erinev vastavalt sellele, kas joonte ristumiskohas on valged või kollased lapid ehk kas lilla on värvitud valge või kollase lõnga peale (a - ERM A 621:28, b - EVM E 246:53)

Kangastel, kus on lisaks valgetele ja kollastele lappidele on ka teist värvi lappe, on kasutatud kaheetapilist värvimist. Peale esimest sidumist ja värvimist on lapid lahti seotud, kahelt poolt lappi uuesti kinni seotud ning lapid üle värvitud. Uuesti seotud ja ülevärvitud lappidele on iseloomulikud lapi ja kanga põhjavärvist erinevat värvi servad (foto 24a). Need servad tekivad, kuna täpselt lappi kinni sidudes saab värv lõngade välimisel küljel imbuda sidemeni, ent lõngagrupi sees, kus lõngad on tihedalt üksteise vastas, on värvi imbumine takistatud (foto 24b, c). Erinevate kangaste ülevärvitud lappidel on need servad kord vähem, kord rohkem silmapaistvad.

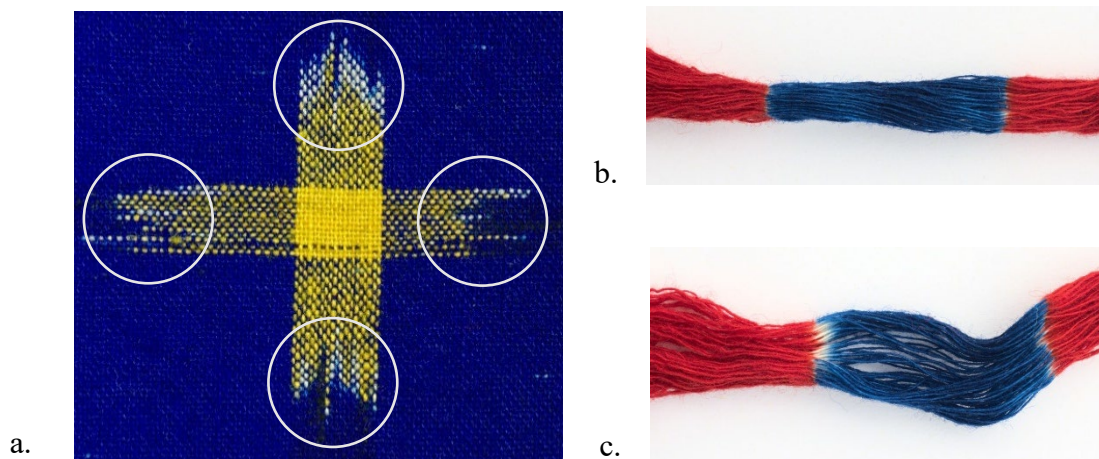

Foto 24. Lapi ümbersidumisele ja ülevärvimisele viitab see, kui lapil on teist värvi servad (a, ERM A 1018:65). Servad tekivad, kuna värv ei saa imbuda seotud lõngagrupi keskele (b, c)

Mitmevärviliste lappide sidumist ja värvimist on Mari Aaso kirjeldanud järgmiselt:

„Jälle kui sa tahtsid mitmed värvi, sis seo siit linadega nattuke, naabailo maad seo linadega kinni, siis see tups värvi isi värvi, kas kollast vei vei rohelist, ja siis see teene tups seo siit vahelt jälle kinni, see tee siis niukses pankses [pankse - lilla värv (Sedrik 2013)].“
(KKIMT0269: 9)

Kuna Aaso räägib, et mitme värviga värvimise puhul on vaja linadega siduda *nattuke*, siis ei pruugitud lappide ülevärvimiseks tervet lappide vahet kinni siduda. Võimalik, et kinni seoti vaid väike osa lõngast kummaltki poolt lappi ning lapp värviti teist värvi, hoides seda vaid otsapidi värvivees (vt foto 13). Alternatiivne variant ehk terve lappidevahelise ala kinnisidumine tähendanuks väga töömahukat sidumist ja tõenäoliselt oleks värvi vähemalt kuskilt sideme vahelt läbi imbunud. Valimi kangastes ma sellised värvijälgi ei täheldanud.

Lapi ülevärvimiseks vaid osaliselt kahelt poolt lappi kinni sidudes on sellegipoolest vaja kaitsta ülejäänud lõnga värviaurude eest, eriti tumedate värvide puhul. Kui seda mitte teha, võib värvi sisaldav veeaur lõngale sadestuda ning tulemuseks olid määrdunud laigud ülalpool kinniseotud kohti (foto 25a). Sarnaseid määrdunud laiike, rohelistest lappidest mõni sentimeeter eemal, olen leidnud ka ühel vanal seelikukangal, Lihula muuseumi seelikul LM 1769 (foto 25b). Teistel kangastel ma selliseid laiike ei leidnud, mis võib tähendada, et lapiliste kangase valmistajad olid sellisest ohust teadlikud ning kaitsesid ülejäänud mustrilõnga värvimise ajaks nt kaltsuga kinni mähkides.

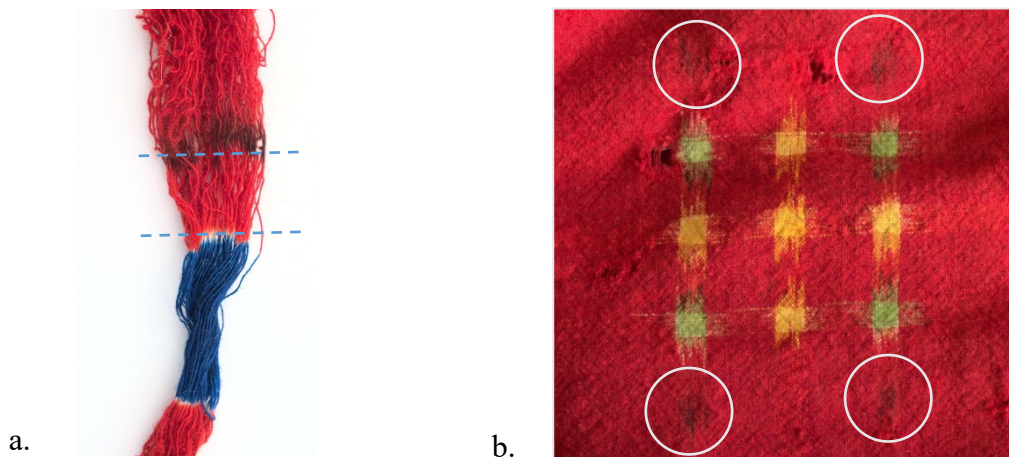

Foto 25. a. Autori poolt sinise värviga ülevärvitud lapiga lõimelõngade grupp, punktiirjoonte vaheline ala oli ülevärvimise ajal kinni seotud. Ülalpool seotud ala on lõngale sadestunud sinise värvivee aur. b. Valgete ringidega tähistatud määrdunud kohad seelikukanga LM 1769 rohelistest lappidest juures osutavad samasugusele värvimise veale

2.5.3 Lõime käärimine, teljele rakendamine ja kanga kudumine

Lapilise seelikukanga lõime käärimisega seotud töövõtteid on vaid ühe lausega kirjeldatud ERM EA 17s:

„Kui nüüd terve kangas kääriti, siis pandi neid kirjalõngu vahele, nii, et kõik täpid pidid kohastikku jääma“ (641).

Väljend „pandi neid kirjalõngu vahele“ võib tähendada, et neotud lõimelõngad pandi kanga põhja- ja triibulõngade vahele samal kujul, nagu nad seoti ja värviti ehk siis lõime pikkuselt üleskäiritult. See oli võimalik, kui korraga seotud, st sama mustriga neotud lõngagrupid kääriti enne sidumist ja värvimist vahelikuga. Gruppide eraldamise lihtsustamiseks võidi

kõigi gruppide vahelikud eraldi kinni siduda (foto 26a). Nii sai lõngagrupid enne käärimist üksteisest eraldada ja käärimise käigus vastavalt mustriks „*vahele panna*“ (foto 26b).

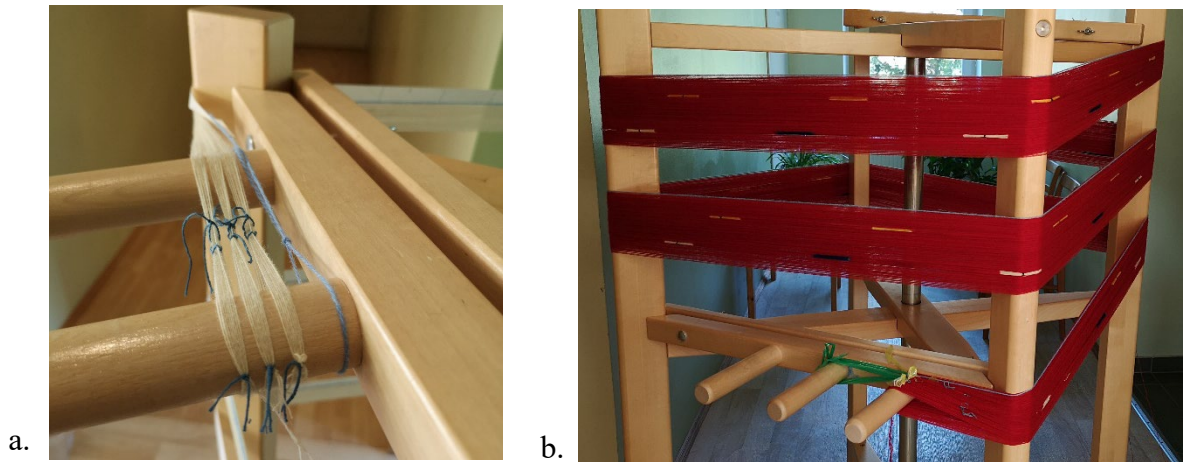

Foto 26. a. Sama sidumise mustriks lõngagrupid on käärpuudele kääritud korraga, ent iga grupi vahelik on seotud eraldi. b. Kanga lõime käärimisel on üksteisest eraldatud neotud mustrilõngade grupid paigutatud põhjalõngade vahele

Lapilise seeliku EVM E 129:5 kangas on neotud lõimelõngade pinge silmnähtavalt erinev ülejäänud lõimest (foto 27), sama on näha lapilise seeliku ERM A 368:6 kangas (foto 70). Seegi viitab neotud lõngade grupina ülejäänud lõimele vahele panemisele.

Foto 27. Neotud lõimelõngade „lainetamine“ ehk pinge erinevused lapilise seeliku EVM E 129:5 kangas

Andmed selle kohta, et neotud lõngaga lõime käärpuudelt mahavõtmisel ja teljele rakendamisel oleks kasutatud erilisi töövõtteid, puuduvad. Lõime teljele panemisel e *ülesvedamisel* osales tavaliselt kolm inimest, kellest üks oli (lõime) kinnihoidja, teine reha hoidja ja kolmas lõnga- e lõimepoomi ringiajaja (ERM KV 73: 175-176, Kullamaa khk).

Lapilise kanga kudumise kohta on ülestähendus Kirbla kihelkonna murdetekstis. Mari Aaso sõnul:

„Ja siis see kue leng, mis sinna sisse sai kuetud, siis pidi keik sedasi passima, et need lappid keik kohastikku lähvad. Ikka sedasi. See lapp läks selle, mis siit tuli, sellega kohastikku ja siis nabaelo vahet jäi vahele. Siis tuli teene lapp, siis see pidi kohastikku minema.“ (KKIMT0269: 10)

Ehkki taaskord pole leida väga täpselt töövõtet kirjeldavat teavet, saab siiski teada, et vaadati hoolega, et koe neotud kohad läheksid lõime neotud kohtadega kokku (*„siis pidi keik sedasi passima, et need lappid keik kohastikku lähvad“*).

2.6 Lapilisest kangast seeliku valmistamine

Selles alapeatükis toon välja olulisema lapilisest kangast seeliku valmistamise kohta. Käsitlen kanga suunda seelikus, laidude arvu, eri laidude mustrite kokkusättimist ja voltide sissepressimist. Analüüsist olen välja jätnud seelikukangaste tükid ja miniseelikuks ümberõmmeldud seeliku ERM A 766:40. Joonistusel ERM EJ 478:135 kujutatud seelikut olen arvestanud voltide sissepressimist analüüsides.

Eesti pikitriibuliste rahvarõivaseelikute puhul õmmeldi seelikud tavaliselt ühest põikriide tükist ehk kanga laius moodustas seeliku pikkuse (Manninen 1927: 229). Ent juba Läänemaa ruudulised ja hiljem ka lapilised täisvillased rahvarõivaseelikud on selles osas erinevad, kuna valmis kangas lõigati tükkideks ehk *laidudeks* vastavalt seeliku kandja pikkusele. Seelik õmmeldi seejärel kokku pikikangast laidudest, st kanga koelõng jäi seeliku allservaga paralleelseks.

Lapilise kanga laidudeks lõikamist on kirjeldanud Mari Aaso:

„Ja siis veel leikkasime siit jälle kanga, mes kuetud sai. Siis leikkasime niukses laadis. (...) Niuksed laed siis sai. Neli tükki alla pandud. Oh mailma lai.“ (KKIMT0269: 11)

Kahekümne viiest analüüsitud lapilisest rahvarõivaseelikust on taolisel moel pikikanga laidudest kokku õmmeldud kakskümmend kolm seelikut ehk kõik peale seelikute ERM A 368:6 ja LM 1769 (foto 28).

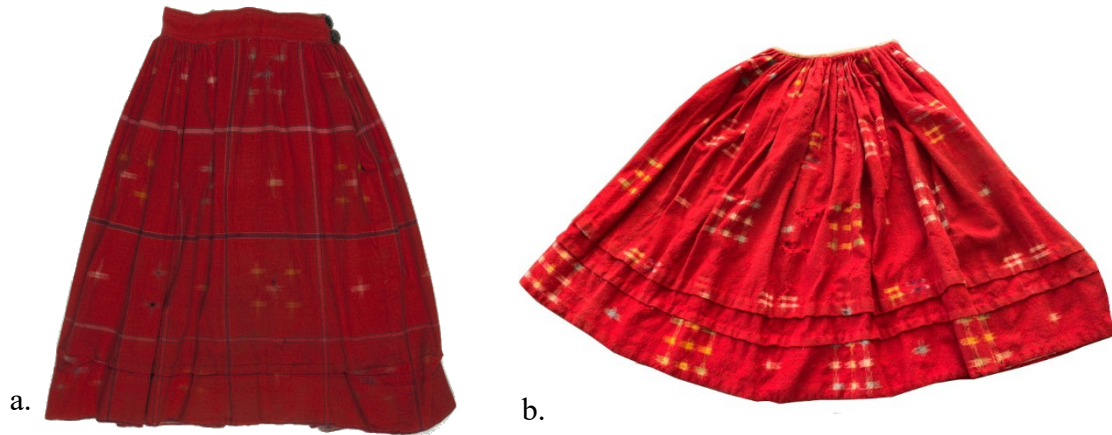

Foto 28. Ainsad lapilised seelikud valimis, mis on õmmeldud põikikangast. a. ERM A 368:6 (*Allikas: muis.ee*), b. LM 1769

Seeliku ERM A 368:6 legendis on kirjas: „*Seeliku algupärane laius oli kahekordne, sellest kandja läinud aastal õmbles 2 seelikut.*” Seelik on õmmeldud kahest põikikanga laiust, mistõttu võib oletada, et algne seelik oli vähemalt neljalaidne ning võis olla traditsioonilisel viisil kokku õmmeldud. Seelik LM 1769 on samas ühelaidne, seelikukangas on seelikusse pandud tervena, laidudeks lõikamata ning kanga laius moodustab seeliku pikkuse. Miks seeliku valmistaja niimoodi otsustas teha, kindlalt öelda ei oska. Selle seeliku kohta puuduvad igasugused andmed. Võimalik, et seelik on ajast, mil traditsioonide jälgimist enam nii oluliseks ei peetud.

Täpseid andmeid selle kohta, miks mindi üle pikikangast laidude kokkuõmblemisele, selle asemel, et seelik põikikangast õmmelda, ei ole. Voolmaa nendib, et kui pikitriibulised seelikud tehti mõõduka pikkusega, siis põikitriibulised ja ruudulised seelikud, mõjutatuna linnamoest, tehti pikemad (1971: 136). Kui kangas kooti kitsasel maatelgedel, siis ainuke võimalus moodne pikk seelik õmmelda oligi pikikangast laiud lõigata. Pikitriibulisel seelikul tähendanuks pikikanga kasutamine mustri muutumist põikitriibuliseks, ent ruudumustri sümmeetrilisuse tõttu ruudulise kanga puhul pikikanga kasutamine mustri välimust eriti ei mõjuta. Lapilise seelikute puhul paistab kanga paigutus piki- või põikikangana paremini välja lõime- ja koelõnga tiheduse erinevuste tõttu, millest kirjutasin peatükis 2.3.

Lapilistel seelikutel ei ole laidude mustreid seeliku kokkuõmblemisel sageli kokku jooksmata sätitud (foto 29a). Põhjuseks võis olla talupojakultuurile omane säästlik lähenemine ja

ratsionaalsus ehk siis kangast ei soovitud raisata (Raud 2016a). Mõne seeliku puhul pole mustri kokkusättimine võimalik, kuna ruudud on kootud eri kõrgusega (foto 29b). Ruutude eri kõrguse taga võib näha kuduja soovi paigutada lapid võimalikult ruudu keskele. Ikati puhul paratamatu lõngade nihkumise tõttu tähendas see teinekord, et ruudu kõrgus ei saanud kangas läbivalt samaks jääda. On seelikuid, mille laidude mustrid jooksevad väga ilusasti kokku (nt ERM A 554:59 ja Kure talu seelik), kuid sellised seelikud on vähemuses.

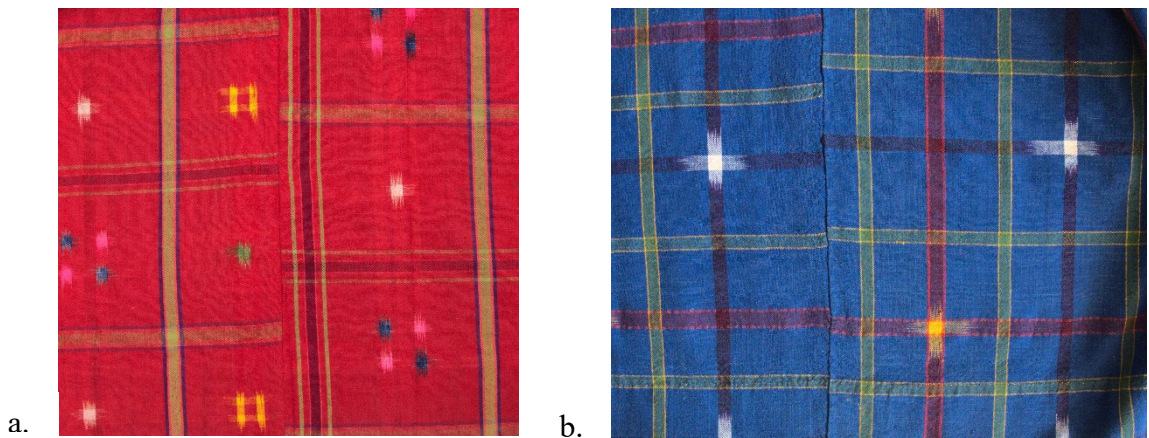
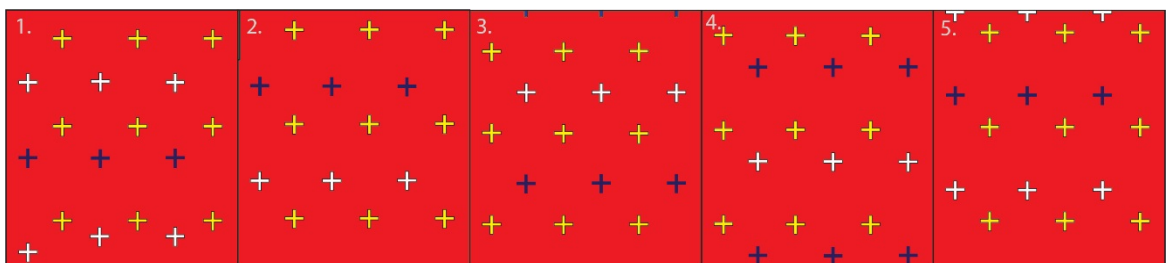

Foto 29. a. Lapiliste seelikute laidude mustrid on õmbluste juures enamasti nihkes, Helju Krausi seelik. b. Mustri nihkumise võivad põhjustada ruutude erinevad kõrgused, Oki talu seelik

Ebasümmeetrilise mustriga lapiliste kangaste puhul on võimalik jälgida, kas laiud on kokku õmmeldud samasuunaliselt. Kuna lapilised kangad on kootud labases siduses, on kangaste parema ja pahema poole koepind ühesugune. Ehkki enamasti paiknevad laiud seelikutes ühes suunas, esineb erandeid. Joonisel 6, mis kujutab viielaidse seeliku ERM A 585:34 nõ pinnalaotust, on näha, et laiud 1, 2 ja 5 paiknevad kangas teist pidi kui laiud 3 ja 4. Laidudel 1, 2 ja 5 on laiude parema poole vertikaalses lappide reas sinised ja valged lapid, laidudel 3 ja 4 aga kollased lapid. Silmnähtavat põhjust, miks laide niimoodi pöörati, välja ei paista.

Joonis 6. Lapilise seeliku ERM A 585:34 laidude paiknemine seelikus

Enim on neljast laiust kokkuõmmeldud lapilisi seelikuid, kahekümne viiest seelikust kaksteist (lisa 8). Neljalaidseid seelikuid on mainitud murde- ja arhiivitekstides:

„Neli laadi oli all. Ja siis ma ütles mailma lai oli see alus.“ (KKIMT0269: 8)

„Seelikud olid neljalaidsed“ (ERM EA 109: 272).

Viielaidseid seelikuid on viis ja kolmelaidseid seelikuid on neli. Nelja ja poole laidseid ning kolme ja poole laidseid seelikuid on mõlemaid üks, lisaks on seelikute hulgas juba eelnevalt mainitud üks põikikangast ühe- ja üks kahelaidne seelik.

Lapilisi seelikuid on nii seeliku allaserva välja sissepressitud voltidega kui ka sissepressitud voltideta. Kahekümne kuuest lapilisest seelikust kaheteistkümnel on allaserva välja sissepressitud voldid, ent neljateistkümnel seelikul sellised voldid puuduvad (lisa 8). Sissepressitud voltidega seelikute hulka olen lugenud ka lapilist seelikut kujutaval joonistusel ERM EJ 478:135 (lisa 2.3) oleva seeliku, sest joonistusele on kirjutatud: *„Voldid on olnud lõpuni.“* Seega jagunevad sissepressitud voltideta ja voltidega seelikuid enam-vähem pooleks.

Voolmaa arvates tuli seelikutele voltide sissepressimine Läänemaal kasutusele 1870ndate aastate paiku:

„Pärnumaa pikitriibulised seelikud pressiti ahjust võetud soojade leibade või kuumade kivide all üleni voldiliseks. Ka Läänemaal volditi seelikuid samamoodi, kuid seal näib see olevat hiline, alles koos põiktriibuliste ja ruuduliste seelikutega kasutusele tulnud mood.“ (Kaarma & Voolmaa 2015: 267)

1965. a on Lihulas kirja pandud Maria Mäekalda (sünd 1902) jutt:

„Seelikud olid vollitud, just neotud ja ruudulised seelikud. Vollid kuumade leibadega pressitud. Pikitriibulistel ja roositud seelikutel voldid sisse pressitud ei olnud.“ (ERM EA 109: 272)

Ent Kirbla murdetekstis eitab Mari Aaso (sünd 1870) lapiliste seelikute voltimisest ja õmblemisest rääkides voltide sissepressimist:

„[Ülevalt] keik vollisime sedasi siis jälle ära. Sedasi keik oli vollitud. Noh. Sedasi vollisime ää, kudas jälle ümmer kiha ulattas.“

Intervjueeriija: *“Kuidas vollid seisid, kas neid pressiti?”*

Aaso: *„Ei pressitud. Keik neelaga emblesime ja niidiga kinni.“* (KKIMT0269: 11)

Seega on kirjalikke tõendeid nii lapilistele seelikutele voltide sissepressimise kohta kui ka selle vastu. Suurema kaalu võib lähtudes jutustaja varasemast sünniaastast anda pigem Mari Aaso väitele, et volte sisse ei pressitud. Kõige varasemal, 1913. a pildistatud lapilist seelikut kujutaval fotol oleval seelikul samuti sissepressitud voldid puuduvad (foto 1).

Kui kaasata analüüsi seelikuesise ala voltimine või voltimata jätmine, viitavad andmed jällegi sellele, et traditsioonipärasemad on sissepressitud voltideta lapilised seelikud. Kaharatele rahvarõivaseelikutele on omane põlle alla jääva, u kämblalaiuse ala voltimata jätmine (Raud 2016b: 164; Loite 2013: 41). Ka kihelkondades, kus seelikusse voltide sissepressimine oli vana komme, näiteks Tõstamaal, jäeti kõhuesine ala ikka voltimata (Randmaa 2019). Vigalast on kirja pandud seletus:

„Kõhuette ei võind kordusid teha, oleks väga paks saand“ (ERM EA 5: 275).

Voltimata ala seeliku ees oli omane ka Lõuna-Läänemaa rahvarõivaseelikutele. Põline Hanila kihelkonna elanik, 1884. a sündinud Miina Kukk vastas küsimusele, mismoodi seelik Hanila kandis oli, järgmiselt:

„Ja esittis, kui ma alles ühna laps oli, siis olid seuksed, seukst lappkurrud old. Neuksed lappkurrud olid seelikkul ümberrinkki, aga kehuesine oli siis labane.“ (Juhkam & Sepp 2000: 339).

Võrreldes sissepressitud voltide ja kõhuesise voltimata ala olemasolu seelikutes (lisa 8), tuleb selgelt välja korrapära, et seelikutel, millele on voldid allservani välja sisse pressitud, puudub voltimata ala seeliku ees. Samas seelikutel, millel volte alla välja sisse pressitud ei ole, on traditsioonilistele rahvarõivaseelikutele iseloomulik voltimata ala seeliku ees olemas. Need andmed annavad suurema kaalu väitele, et traditsiooniliselt olid lapilised seelikud ülevalt volditud, ent volte seeliku allservani sisse ei pressitud. Sissepressitud voldid on tõenäoliselt hilisem nähtus, mis on tulnud moodi siis, kui rahvarõivaid ei kantud enam igapäevavarivastusena, vaid need pandi selga laulupidude jt ürituste puhul rahvusluse näitamiseks.

Alläärekaunistusi põikitriibulistel ja ruudulistel seelikutel enam ei kasutatud (Voolmaa 1971: 141). Samuti pole alläärekaunistusi ühelgi tänase päevani säilinud lapilisel seelikul.

Vaid ühel 1930. aasta fotol, kus pildistatud Kirbla rahvarõivaid kandvaid naisi ja neiusid, on näha lapilist seelikut, millel on kaks kardpaela allservas (foto 29).

Foto 29. EFA.712.0.206069. Kirbla rahvarõivais naised 1930. aastal. Kolm istuvat naisterahvast kannavad lapilisi seelikuid, valge kastiga on näidatud kardpaeladega lapiline seelik. Foto autor T. Karjahärm (*Allikas: fotis.ee*)

3 LAPILISTE RAHVARÕIVASEELIKUTE VÄRVID JA MUSTRID

Lapiliste rahvarõivaseelikute värvide ja mustrite analüüs on teostatud kolmekümne valimisse kuuluva seeliku ja -kanga põhjal, samuti on analüüsi kaasatud etnograafilisel joonistusel ERM EJ 478:135 kujutatud lapiline seelikukangas.

3.1 Lapiliste rahvarõivaseelikute põhjavärvid

Lapiliste kangaste tausta- ehk põhjavärvideks on kasutatud punast, sinist ja lillat värvi. Punase põhjaga on valimi kolmekümne ühest kangast kaksikümme kuus, sinise põhjaga kangaid on neli ja lilla põhjaga kangaid on üks (tabel 8).

Joonis 7. Valimi lapilistes kangastes kasutatud erinevate põhjavärvide osakaal

Suures ülekaalus on seega punasepõhjalised lapilised seelikukangad (joonis 7). Erkpunase põhjaga rahvarõivaseelikud läksid Lõuna-Läänemaal 19. sajandi teises pooles seoses sünteetiliste värvide tulekuga väga moodi. Lihula kandis pidi pühapäevastuse juurde ilmtingimata kuuluma punase põhjaga seelik, „*mida säredam, seda parem*“ (ERM EA 49: 325). Sellist tugevat, sooja alatooniga punast nimetati piirkonnas *Lihula punaseks* (samas: 325). Kui väga kohalikud naisterahvad oma punaseid seelikuid hindasid, annab aimu 1948. a ERMi käsikirjas ülestähendatud värvikas jutuajamine:

Mari Mats, endal punane seelik seljas, ütleb: „Punase seeliku ma paneks surma selga ka, aga ei tea, mis lapsed ütlevad.“ Ta tütar, kes juttu pealt kuuleb, arvab: „Pane punane selga jah, siis Peetrus näeb, et Lihula naine tuleb!“ (Samas: 325)

Sinise põhjaga lapilisi seelikuid on kokku 4 (lisa 1.4, 2.4, 4.3, 5). Varasemates töödes on sinise põhjaga lapilisi seelikuid peetud leinaseelikuteks. Heldema kirjutab oma seminaritöös:

„Teatakse, et on olnud ka neotud leinaseeliku variant, kus sinisel põhjal on kollased tärnid (S. Mägi järgi asukoht Karuse kihelkond Järise küla).“ (2001: 18)

Suure tõenäosusega mõeldakse Järise küla Oki talu sinist lapilist seelikut (lisa 2.4). Sinine seelikuvärv on Lääne-Eestis ja saartel mõningates piirkondades olnud tõesti leinaga seotud.

Näiteks Kihnu saarel kantakse sinisetriibulist seelikut leina märgina (Jõeste 2012: 109). Samas Lõuna-Läänemaal on leinavärvina nimetanud eelkõige musta ja rõhutatud punase ning roheline värvi puudumist leinarõivastuses:

„Vanasti leinavärvid olnud must ehk ka valge. Punast ega rohelist ei tohtinud leinaülikonnas olla.“ (ERM KV 15: 1013, Karuse khk)

„Leinavärvideks loeti vanasti musta. Eredaid värve, nimelt mitte punast ei kantud leina ega paastu ajal.“ (ERM KV 15: 839, Hanila khk)

„Leinavärvid on must, sinine, hall, valge. Leinaülikonnas ei tohi esineda punane, roheline (need on rõõmu värvid).“ (ERM KV 36: 107, Karuse khk)

Ent kõigi sinise põhjaga lapilistes kangaste mustrites on punased triibud, Oki talu seeliku kangas ka rohelised triibud. Samuti on siniste lapiliste kangaste põhjavärv pigem rõõmus, erk elektrisinine. Sinise põhjaga roositud seelikutest on arhiivitekstides kirjutatud seoses sellise rõõmsa sündmusega nagu pulmad. 1932. a on kirja pandud 1871. a sündinud naise kirjeldus Lihula pulmakommetest:

„Õhtul pandi selga roosilised seelikud. Seelikud, värvilt sinised ja punased, täis mitmevärvilisi õisi ja joonistet liblikaid olid kütkestavad.“ (E 78916/17)

Nendele andmetele tuginedes leian, et sinise põhjaga lapiliste seelikute nimetamine leinaseelikuteks pole kuigi põhjendatud ja vajab täiendavat uurimist.

Vaid ühe, legendi põhjal Hanila kihelkonnast pärit lapilise seeliku kanga EVM E 246:53 põhi, on lillat värvi (lisa 1.1). Ehkki tänase päevani säilinud lapiliste seelikukangaste hulgas on lilla põhjavärv erandlik, ei pruukinud see olla ainus lilla põhjaga lapiline seelik ajal, mil neid valmistati. Hanila kihelkonnast on nimelt kirja pandud:

„Pankse põhjaga seelikud olid vanasti kangesti moodis“ (EMSUKA MS).

Pankse on Lääne-Eesti murdesõna, mida on eeskätt kasutatud lillakassinise sünteetilise värvi kohta (Sedrik 2013). Võimalik, et lilla lapiline seelik ongi just *panksega* värvitud.

3.2 Lapidiste rahvarõivaseelikute lappide värvid

Lapidiste rahvarõivaseelikutes on kahe kujuga ikatmotiive ehk lappe – ristikujulised lapid ja nelja südamikuga lapid. Vaadeldes neid esmalt koos, on valimisse kuuluvate lapiliste seelikute ja kangaste mustrites kokku kasutatud kuut erinevat värvi lappe. Lapid on kollased, valged, sinised, rohelised, roosad ja lillad (joonis). Kõige rohkem on kollast ja valget värvi lappe, neid leidub vastavalt kahekümne kaheksas ja kahekümne seitsmes kangas. Järgnevad sinine (viieteistkümnes kangas), roheline (kaheteistkümnes kangas), roosa ja lilla (mõlemad kuues kangas) (tabel 8).

Joonis 8. Lappide värvid ja nende osakaal valimi lapilistes kangastes

Erinevat värvi lappide arv näitab värvimise keerukust – mida rohkem eri värvi lappe samas kangas on, seda aeganõudvam kanga valmistamine oli. Kõige rohkem on valimi hulgas lapilisi kangaid, mille mustris on kahte värvi lappe (tabel 1). Selliseid kangaid on kokku üheksa ehk nad moodustavad pea kolmandiku kõigist kangastest. Ühevärviliste lappidega kangaid on viis (tabel 1). Kõigis kahte värvi lappidega kangastes on vaid kollased ja valged lapid ning ühte värvi lappidega kangastes kas kollased või valged lapid. Mõlemal juhul on tegemist sidumise ja värvimise mõttes kõige lihtsamate kangastega, mille puhul on vaja teostada vaid üks, vastavalt valge ja/või kollase lõnga sidumine. Erandiks on sinise põhjaga seelik ERM A 1018:65, kus kollaste lappide valged servad viitavad, et esmalt on seotud valget lõnga ning kollaste lappide saamiseks on teostatud lappide ülevärvimine (foto 24a).

Tabel 1. Erinevat värvi lapid seelikukangastes

Lappide värvide arv	Seelikukangaste arv	% kõigist kangastest
1	5	16%
2	9	29%
3	5	16%
4	4	13%
5	5	16%
6	3	10%

Ainult kollaste ja/või valgete lappidega kangaid on 45%, seega rohkem kui poolte lapiliste kangaste puhul on teostatud vähemalt üks lappide ümbersidumine ja ülevärvimine. Kangaid, kus on nelja värvi lappe, on neli ning nii kolme kui viit värvi lappidega kangaid on kumbagi viis. Maksimaalne lappide värvide arv, mis lapilistes seelikukangastes on kasutatud, on kuus värvi ja selliseid seelikukangaid on kokku kolm. (Lisa 8)

Rohkete, mitmevärviliste lappidega seelikuid hinnati kogukonnas. 1948. a on ERMi välitöödel Lihulas kirja pandud: „*Parivere küla Oti talu vanaperenaise seelik öeldakse olevat küla kõige toredam lapiline seelik*“, juuresoleval fotol paistab vanaperenaise rohkete lappidega seelik (ERM EA 49: 321, foto 30).

b.

Foto 30. a. Oti talu vanaperenaine „küla kõige toredamas“ lapilises seelikus (*Allikas: ERM EA 49: 321*). b. Sarnase mustriga seeliku EVM E 129:5 kangas on kuut värvi lappe (*Allikas: EVM*)

Kui analüüsida eraldi nelja südamikuga lappe, siis on ka nende puhul kõige populaarsem värv kollane. Nelja südamikuga lappe on kaheksas kangas ja neist viies on nelja südamikuga lapid kollased. Rohelisi nelja südamikuga lappe on kolmes, valgeid, siniseid ja lillasid kahes ning roosat värvi ühes seelikukangas. Nelja südamikuga lappe esineb valdavalt kõige rohkemate eri värvi lappide arvuga kangastes. Neid on kangastes, kus kokku on kasutatud vähemalt nelja ja kuni kuut värvi lappe (lisa 8).

3.3 Lapoliste rahvarõivaseelikute mustrid

Lapoliste rahvarõivaseelikute mustrite kompositsiooni analüüsidelen arvesse võtnud järgmisi lähtepunkte, millest enamus annab informatsiooni kanga valmistamisega kaasneva töömahu ja mustri lihtsuse või siis vastupidi, keerukuse kohta:

- kas kanga põhi on ruuduline või ühevärviline;
- kuidas paiknevad lapid ruudulisel põhjal ruudujoonte suhtes;
- kas mustris on ainult valgeid ja/või kollaseid lappe, mis osutab üheetapilisele lappide värvimisele;
- kas mustris on lisaks valgetele ja/või kollastele lappidele muud värvi lappe, mis osutab lappide ümbersidumisele ja ülevärvimisele;
- mitu erinevalt seotud lõimelõngade gruppi on mustris;
- kas lapid paiknevad mustris üksikult ja hajusalt või on lappidest moodustatud kujundeid.

Lapoliste kangaste mustrid saab esmalt jagada ruudulisteks ja ühevärvilise põhjaga kangasteks. Kangastest u kaks kolmandikku (65%) on ruudulised ja üks kolmandik (35%) ühevärvilise põhjaga (lisa 8).

Lähtudes lappide paiknemisest ruudujoonte suhtes, jaotuvad ruuduliste kangaste mustrid kolme erinevasse gruppi. Esimesse ruuduliste kangaste gruppi paigutuvad kangad, kus lapid paiknevad ruudujoonte ristumiskohas (foto 31). Selliseid kangaide on kokku 10 ehk siis kolmandik lapilistest kangastest. Peamiselt on selle rühma kangad värvimise seisukohast kõige lihtsamad tüüpi. Mustris on vaid valged ja/või kollased lapid, mis on tõenäoliselt saadud üheetapilise värvimisega. Vaid ERM A 554:59 (foto 31h) kangas on nelja värvi lappe, mille saavutamiseks on kasutatud lappide ülevärvimist. Enamikes mustrites on ühte mõõtu lapid, vaid seelikute Han M 507 T 297 ja ERM 509:2064 (foto 31i, j) mustrites on kahte mõõtu lapid. Erinevalt seotud lõimelõngade gruppe on selle rühma mustritel samuti vähe - reeglina 2, harvem 1 (lisa 8).

Lisaks ruudustikule, kus lapid paiknevad ruudujoonte ristumiskohas, on pea kõigis mustrites ka teine, lappideta ruudustik. Kui lappidega ruudujooned on reeglina ühevärvilised, siis lappideta ruudujooned koosnevad vähemalt kahest eri värvi triibust. Enamasti sisaldavad lappideta triibud seelikupõhjaga sama värvi lõngu, mistõttu nad jätavad õhulisema mulje ja mustris jäävad domineerima ühevärvilised lappidega ruudujooned.

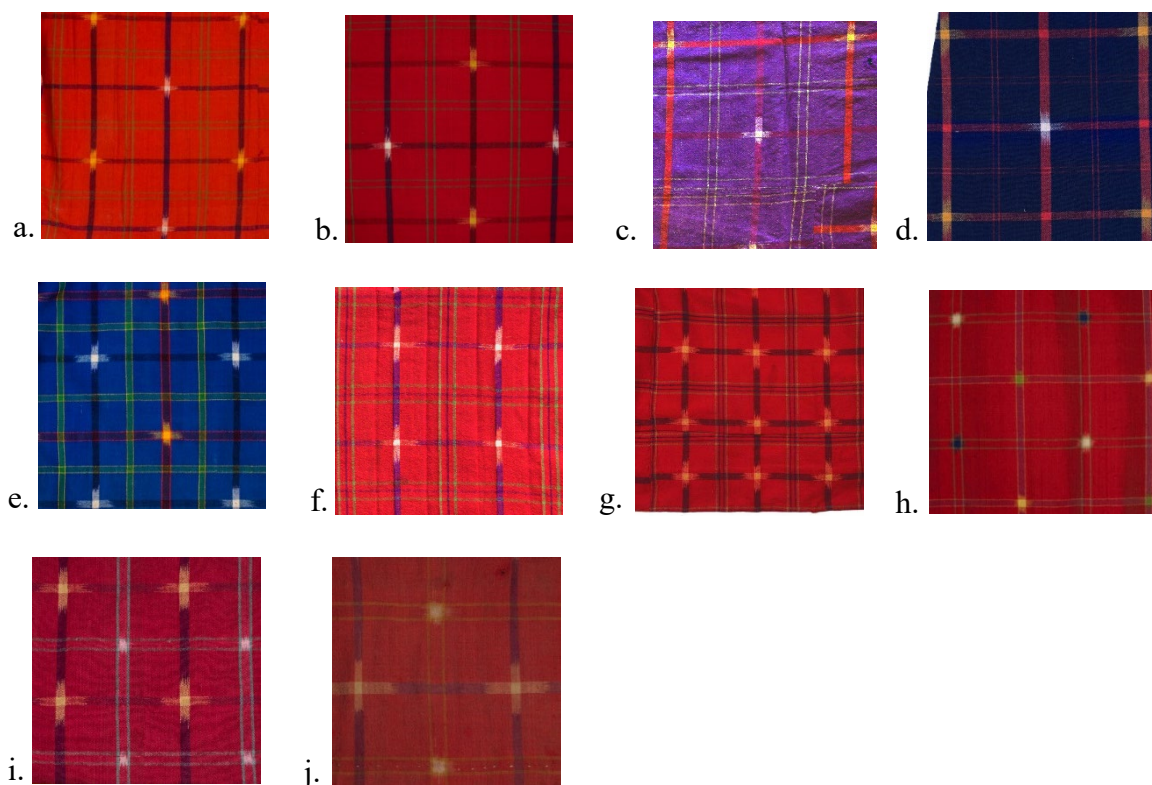

Foto 31. Ruudulisel põhjal lapilised mustrid, mille puhul lapid paiknevad ruudujoonte ristumiskohal. a – Aino Porgandi seelik, b – ERM A 621:28, c – EVM E 246:53, d – Han M 1048 T, e - Oki talu sinine seelik, f – Mariann Kolju seelik, g – EVM 210: 63, h – ERM A 554:59, j – ERM A 509:2064 (*Allikad*: EVM [g], muis.ee [h, j])

Teise ruudulise põhjaga kangaste rühma saab paigutada mustrid, kus lapid paiknevad nii ruudujoonte ristumiskohas kui ka ruutude keskel (foto 32). Selliseid kangaid on valimi hulgas kõige vähem, kokku on neid kolm. Kõigi selle grupi kangaste puhul on kasutatud keerulisemat, kaheetapilist värvimist ning nii Kure talu seeliku (foto 32a) kui ERM A 532:1 (foto 32c) mustrites on kahe erineva suurusega lappe. Erinevalt seotud lõimelõngade gruppide on kõigis selle rühma mustrites 2 (lisa 8).

Foto 32. Ruudulisel põhjal lapilised mustrid, mille puhul lapid paiknevad nii ruudujoonte ristumiskohas kui ka ruutude keskel. a – Kure talu seelik, b – ERM EJ 478:135, c – ERM A 532:1 (*Allikas*: muis.ee [b, c])

Kolmandasse ruudulise põhjaga mustrite gruppi paigutuvad kangad, mille puhul lapid paiknevad vaid ruutude keskel. Selliseid kangaid on valimi hulgas seitse (foto 33).

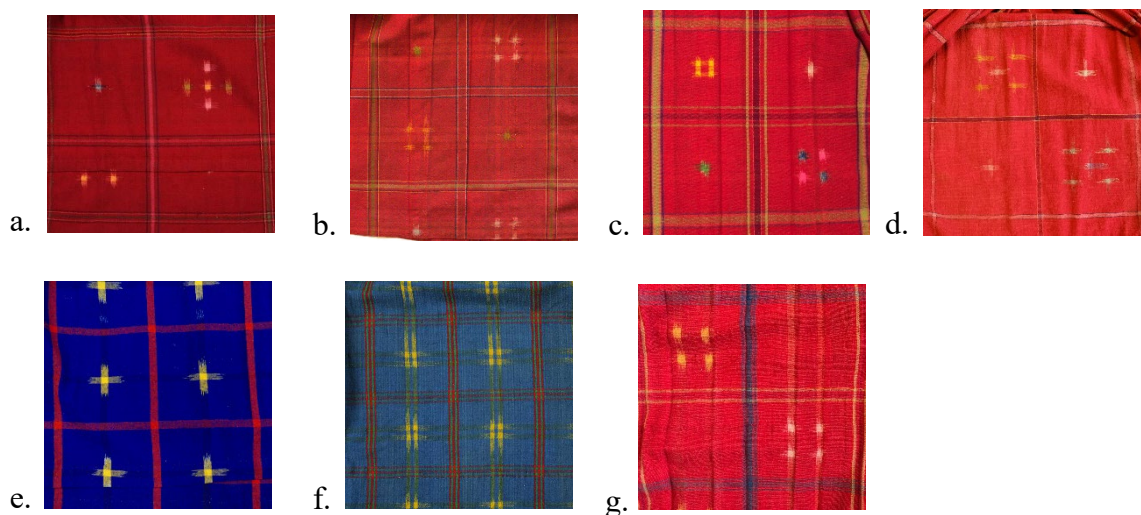

Foto 33. Ruudulisel põhjal lapilised mustrid, mille puhul lapid paiknevad ruutude keskel.
a – EVM E 256:38, b – Eha Raja seelik, c – Helju Krausi seelik, d – ERM A 368:6, e – ERM A 1018:65, f – EVM E 96:62, g – Mai Roosi seelik (*Allikas* EVM [a, f])

Selles grupis on vaid kahe seeliku lapid (fotod 33f, g) saadud lihtsama, üheetapilise värvimisega. Ehkki seeliku ERM A 1018:65 lapid on kollased, on lappide servade järgi tuvastatav, et tegemist on ülevärvitud lappidega (vt foto). EVM E 256:38, Eha Raja ja Helju Krausi seelikute mustrites (fotod 33a, b, c) on nelja ja viit erinevat värvi lappe, seeliku ERM A 368:6 mustris (foto d) on erinevat värvi lappe koguni kuus. Kui kahe eelmise rühma mustrites paiknevad kõik lapid hajusalt ja üksikutena, siis selle grupi viie seeliku mustrites moodustavad lapid veel omakorda ruudu-, rombi- ning ristikujulisi kujundeid (fotod a, b, c, d, g). Samuti on selles grupis erinevalt kahest esimesest kasutatud nelja südamikuga lappe. Erinevalt seotud lõimelõngade gruppide arvu poolest on see rühm mitmekesine, mustrites on 1 kuni 4 erinevalt seotud lõimelõngade gruppi (lisa 8).

Kolmandiku ehk üheteistkümne lapilise kanga mustris ruudud puuduvad ja lapid paiknevad kangas ühevärvilise põhja peal (foto 34).

Nende kangaste puhul torkab esmalt silma, et kõik kangad on punase põhjavärviga. Värvimise keerukuse poolest on rühm mitmekesine. On lihtsamaid, kollaste ja valgete lappidega üheetapilise värvimisega mustreid (foto 34a, b), ent samuti kuuluvad siia rühma kõige keerulisemad, viit ja kuut eri värvi lappe sisaldavad mustrid (foto 34g, h, i, j, k). Pooled selle rühma mustritest paiknevad üksikud lapid mustris hajusalt (foto 34a - e), ent ülejäänud mustrites on lappidest moodustatud erinevaid kujundeid, mis koosnevad näiteks seeliku EVM E 129:5 puhul kuni kaheteistkümnest lapist (lisa 3.4). Rohkem kui pooltel selle rühma mustritel on seotud tervelt 4-5 erineva mustriga lõimelõngade gruppi (lisa 8).

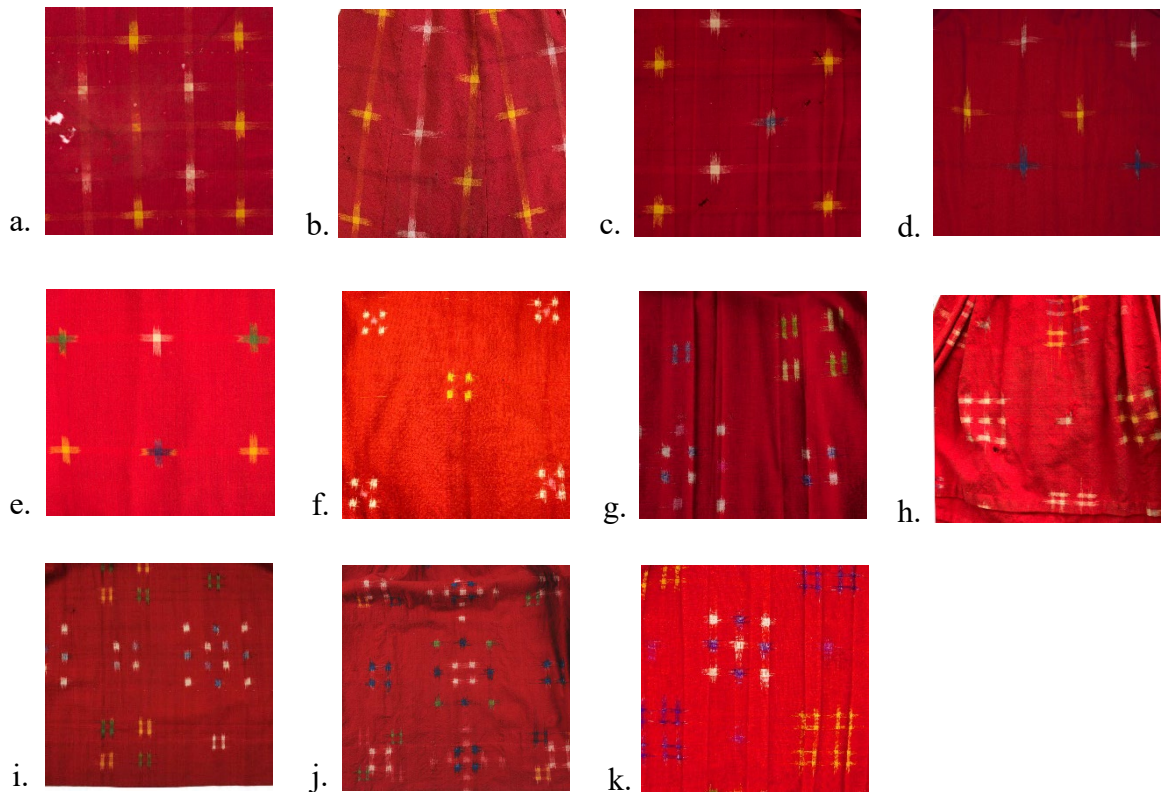

Foto 34. Ühevärvilisel põhjal paiknevad lapilised mustrid. a – Han M 300:30:6, b – ERM A 766:40, c – Han M 83 T, d – ERM A 585:34, e – Oki talu punane seelik, f – AM 19391 E 1739, g – Tiina Lipu seelik, h – LM 1769, i – EVM E 172:63, j – EVM E 129:5, k – Pihu talu seelik (*Allikad*: EVM [i, j], muis.ee [d])

Kokkuvõtvalt võib öelda, et lapiliste kangaste mustrite mitmekesisus on suur ning see on saavutatud kombineerides nii värve, ruudujooni, lappide paigutust kui ka lappidest moodustatud erinevaid kujundeid. Mitmed mustrid on sarnased, ent täpselt sama mustri- ja värvikombinatsiooniga on vaid seelikukangas ERM A 621:28 ja Aino Porgandi seelik (foto 31a, b) ning Han M 300:30:6 ja ERM A 766:40 (foto 34a, b). Mustrite eriilmesus räägib sellest, et täpselt samasugust mustrit endale pigem ei tehtud, ehkki üksteiselt käidi seeliku *runti võtmas*, st vaatamas, missugune ruut, kiri ja värvide kooskõla teha (ERM EA 109: 272). Lapiliste rahvarõivaseelikute näitel saab tõdeda, et rahvarõivaste valmistamine identsete, nn vormirõivastena ei ole traditsioonidega kooskõlas.

Sidumise ja värvimise seisukohalt on kõige lihtsamad mustrid, mille puhul lapid paiknevad ruudujoonte ristumiskohas, samas kui kõige keerukamad mustrid on ühevärvilisel põhjal. Arvestades seda, et lapilistele seelikutele eelnes ruuduliste seelikute valmistamine, on loogiline, et esmalt hakati valmistama ruudulisi, lihtsamate lapiliste mustritega seelikuid ja aegamööda muutusid mustrid üha keerulisemaks. Sellele lähtepunktile räägib kasuks asjaolu, et kõige varasema usaldusväärse valmistamisajaga lapilise seelikukanga ERM A

621:28 (lisa 2.1) muster kuulub samuti kõige lihtsamate hulka, kus lapid on ruudujoonte ristumiskohas. Võimalik, et ühevärvilise põhja peale hakati lapilisi mustreid looma siis, kui 1900. a paiku tulid moodi ühevärvilisele põhjale tikitud lilledega roositud seelikud. Paraku on väga väheste lapiliste seelikute puhul teada valmistamise aasta, mis teeb erinevate seelikumustrite kasutusele tuleku täpsema ajastamise keeruliseks.

3.4 Lapiliste rahvarõivaseelikute mustrid eri kihelkondades

Kihelkond ehk maakiriku koguduse piirkond on Eesti rahvakultuuri, sh rahvarõivaste uurimise põhiüksuseks (Viires 2000: 79). Kui 19. sajandi I pooleni käis talurahvas peamiselt läbi vaid enda kihelkonna piirides ning kaugemale pääseti harva, siis lapiliste seelikute valmistamise ajal, 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi algul, liiguti ringi märksa laiemalt. Ehkki Lõuna-Läänemaal kandsid naised ja neid rahvarõivaid kiriku- ja pidurõivana veel 20. sajandi I veerandis (ERM EA 100: 283), siis nagu järgnev analüüs näitab, ei tule lapiliste seelikute puhul kihelkondlikud erisused enam selgelt välja.

Valimis olevast 31 esemest on kihelkondlik päritolu teada 29 puhul (lisa 8). Kõige rohkem on seelikuid ja seelikukangaid Lihula kihelkonnast (10), millele järgnevad Kirbla (7), Karuse ning Hanila (mõlemad 5) ja Martna (1) kihelkonnad. Väärib märkimist, et Lihula ja Karuse kihelkonnast pooled (vastavalt 5 ja 3) esemetest on erakogudes.

Punase põhjaga seelikuid esineb kõigis kihelkondades, va Martnas. Samuti on sinise põhjaga seelikud küllaltki ühtlaselt kihelkondade vahel jaotunud, vaid Lihula kihelkonnast ei ole ühtegi sinise põhjaga seelikut või seelikukangast (lisa 8).

Erinevat tüüpi mustrite leviku poolest eristub Martna kihelkond, kuna sealt on kogutud vaid üks, ruutude keskel paiknevate lappidega seelik. Ülejäänud kihelkondadest esineb kõigis nii ruudulisi kui ka ühevärvilisel põhjal paiknevaid mustreid. Samuti on erinevat tüüpi mustrid kihelkondades küllaltki ühtlaselt jaotunud. Välja võib tuua, et Lihula kihelkonnas on teistest rohkem seelikuid, kus lapid paiknevad ruutude keskel. (Tabel 2)

Ainult mustrite järgi ei ole lapiliste seelikute kihelkondlikku kuuluvust võimalik määrata. Kaks seelikut, mille puhul pole teada, kus need valmistatud on (lisa 6), võivad seega teoreetiliselt olla pärit ükskõik millisest Lõuna-Läänemaa kihelkonnast. Ent tuleb arvesse võtta, et antud töö valim on piiratud. On võimalik, et lapiliste seelikute valmistamise ajal elanud Lõuna-Läänemaa inimeste jaoks eksisteerisid erisused, mis tänapäevani säilinud

esemete analüüsi põhjal silma ei torka. Näiteks ERMi välitöödel on 1948. a kirja pandud kohalike väited, et Lihula pool olnud punasemad rahvarõivad kui Kirbla pool ning Lihula naiste alune olnud lühikestvõitu (ERM EA 100: 292).

Tabel 2. Lapiliste mustrite jaotumine kihelkonniti

Kihelkond	Esemeid kokku	Muster I	Muster II	Muster III	Muster IV
Hanila	5	3	-	1	1
Karuse	6	2	1	-	3
Lihula	10	2	1	4	3
Kirbla	7	2	1	1	3
Martna	1	-	-	1	-

Muster I – lapid on ruudujoonte ristumiskohas; II – lapid on ruudujoonte ristumiskohas ja ruutude keskel; III – lapid on ruutude keskel; IV – lapid on ühevärvilisel põhjal

Seda, et lapilisi mustreid oli rohkem kui vaid need, mida tänase päevani säilinud esemetel näeme, on võimalik aimata vanade fotode järgi, kus on pildistatud lapilisi seelikuid kandvaid naisi. Näiteks on fotograaf Karl Täht pildistanud Karusel 1920ndatel naisterahvast, kes kannab lapilist seelikut (foto 35). Seelikumustris on lapid ruutude keskel, ent antud töö valimis Karuse kihelkonnast sellise mustriga seelikukangast ei ole (tabel 2). Paraku on seelikumustrid fotodel enamasti nähtavad vaid osaliselt ning värve pole mustvalgetel pildidel võimalik tuvastada. Seetõttu jääb Lõuna-Läänemaa lapilistes rahvarõivaseelikutes kasutatud mustrite tegelik mitmekesisus teadmata.

Foto 35. HM 0629. 1920ndad Karusel. Naisel on seljas lapiline seelik, lapid paiknevad ruutude keskel. Fotograaf K. Täht (*Allikas: Hanila Muuseum*)

KOKKUVÕTE

Magistritöö „Lõuna-Läänemaa lapilised rahvarõivaseelikud ja nende valmistamise tehnoloogia“ teemaks on Hanila, Karuse, Lihula, Kirbla ja Martna kihelkondades 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses valmistatud topeltikatmotiividega rahvarõivaseelikud, mida nimetati *lapilisteks* seelikuteks. Töö koosneb uurimuslikust ja praktilisest osast.

Uurimistööd ajendas teostama asjaolu, et erinevalt samal perioodil ja samas piirkonnas valmistatud lilltikandiga ehk *roosilistest* rahvarõivaseelikutest on lapilised rahvarõivaseelikud ja nende valmistamise tehnoloogia tänapäevaks suuresti unustusse vajunud. Uurimistööga seotud kirjanduse ülevaate käigus selgus, et suure tõenäosusega on Eesti topeltikatmustritega tekstiilide, sh lapiliste rahvarõivaseelikute näol tegemist ainsate Euroopas käsitööna valmistatud ikattekstiilidega, kus on kasutatud topeltikatit. Töö sissejuhatuses on põhjalikult käsitletud ja korrastatud teemaga seotud terminoloogiat.

Magistritöö esemelisteks uurimisallikateks olid 30 lapilist rahvarõivaseelikut ja seelikukanga tükki ning üks lapilise rahvarõivaseeliku etnograafiline joonistus. Valimist kaks kolmandikku olid muuseumiesemed ja üks kolmandik erakoguesemed. Olulisemateks arhiiviallikateks olid Eesti Rahva Muuseumi etnograafilise arhiivi ja korrespondentide arhiivi käsikirjad ning Eesti Keele Instituudi Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivi murdetekstid ja sedelkataloogi kirjed.

Magistritöö uurimusliku osa eesmärgiks oli anda ülevaade lapiliste seelikukangaste valmistamisel kasutatud materjalidest, töövahenditest ja töövõtetest ning lapilise seeliku kokkuõmblemise põhimõtetest, samuti lapilistes seelikutes kasutatud värvidest ja mustritest.

Uurimistöö tulemusel selgus, et lapiliste seelikute valmistamisel on kasutatud ühekordset villast lõnga ning kõik lapilised seelikud on kootud labase sidusega. Kangaste lõimetihedus on keskmiselt 14,4 lõnga/cm ja koetihedus 12 lõnga/cm. Lõngade sidumismaterjalina kasutati takku ja lina nii kiu kui lõnga kujul. Spetsiaalselt ikatiga seotud töövahendite väljakujunemise kohta andmeid ei leidunud, tõenäoliselt kasutati üldisi kangakudumise töövahendeid. Kirjalikud allikad tõendavad, et ikatmustriga lõimelõngu seoti kanga pikkuselt käärpuudele kääritud, ent puuduvad andmed mustri märkimise ja sidumise võtete kohta. Mustrilõngadeks kasutati nii valget kui kollast lõnga. Rohkem kui pooltel kangastel kasutati mustrite mitmekesistamiseks seotud ja värvitud mustrilõngade ümbersidumist ja seotud kohtade ülevärvimist. Lapiliste rahvarõivaseelikute õmblemiseks lõigati kangas

tükkideks ehk laidudeks ning seelik õmmeldi kokku pikilaidudest. Mustri kokkulangevust laidude kokkuõmblemisel reeglina ei jälgitud. Ehkki umbes pooltel lapilistel rahvarõivaseelikutel on seeliku allserva sissepressitud voldid, näitab käesoleva töö analüüs, et traditsiooniliselt olid lapilised rahvarõivaseelikud sissepressitud völdideta.

Lapilised rahvarõivaseelikud on peamiselt punase põhjavärviga, ehkki säilinud on ka sinise ja lilla põhjavärviga lapilisi kangaid. Varasemates töödes väljapakutud arvamust, et sinise põhjaga seelikute puhul on tegemist leinaseelikutega, käesolevas töös ei toetata. Mustrites näeb kõige rohkem kollaseid ja valgeid ikatmotiive ehk lappe, vähem on rohelisi, siniseid, roosasid ja lillasid lappe. Mustritest kaks kolmandikku on ruudulise ja üks kolmandik ühevärvilise põhja peal. Kompositsiooni põhjal jagunevad lapiliste rahvarõivaseelikud nelja rühma. Analüüsi põhjal on kõige varasemad mustrid, kus lapid paiknevad ruudujoonte ristumiskohas ja kõige hilisemad ühevärvilise põhjaga mustrid. Mustrite mitmekesisus on suur, vaid kahel korral esineb kahel seelikul täpselt sama mustri- ja värvikombinatsioon. See toetab tõdemust, et täpselt ühesuguste, nn vormirõivaste tegemine rahvarõivastena ei ole traditsioonidega kooskõlas.

Magistritöö praktilise osa raames on välja töötatud lapiliste rahvarõivaseelikute mustrite esitamine mustrijoonisena. Praktilise osa tulemuseks on töö lisades 1-6 esitatud 30 lapilise rahvarõivaseeliku mustrijoonist.

KASUTATUD LÜHENDID

EKI – Eesti Keele Instituut

EMSUKA – Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv

EMSUKA MS – Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivi murrete sedelkataloog

ERM – Eesti Rahva Muuseum

ERM EA – Eesti Rahva Muuseumi etnograafiline arhiiv

ERM KV – Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiiv

EVM – Eesti Vabaõhumuuseum

MuIS – Eesti Muuseumide Infosüsteem

TÜ VKA – Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia

KASUTATUD ALLIKAD

Kirjandus

- Bühler, A. 1943. Materialien zur Kenntnis der Ikattechnik. Leiden: E. J. Brill.
- Clark, R. 2007. Central Asian Ikats from the Rau Collection. V. A. Publications.
- Crill, R. 1998. Indian Ikat Textiles. London: V. A. Publications.
- Eesti rahvakultuuri leksikon. 2000. Toim Viires, A. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. 1957. Toim Moora, H. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Heldema, M. 2001. Hanila ja Karuse rahvarõivaseelikud. [Kursusetöö]. Viljandi Kultuurikolledž. Talukujunduse ja rahvusliku käsitöö kateeder. Viljandi.
- Juhkam, E. ja Sepp, A. 2000. Läänemurde tekstid. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Jõeste, K. 2012. Kihnu kõrdid eile ja täna. Semiootiline esemeuurimus. Viljandi: Eesti Loomeagentuur.
- Jõevec, M. 2014. Lihula punasepõhjalised tikitud tekid: etnograafiline aines, loominguline ja pedagoogiline aspekt. [Lõputöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Rahvusliku käsitöö osakond. Viljandi.
- Kaarma, M. ja Voolmaa, A. 2005. Eesti rahvarõivad. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Kello, K. ja Laos, M. 2011. Kui kergetööstus oli suur tööstus. Tallinn: MTÜ Eesti Majandusühenduste Liit.
- Kruusi, H. 1960. Rahvarõivais pidupäevadeks. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Kurrik, H. 1938. Eesti rahvarõivad. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Larsen, J. 1976. The Dyer's Art: Ikat, Batik, Plangi. New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- Linnus, F. 1932. Die Materielle Kultur der Esten. Tartu: Akadeemiline Kooperatiiv.
- Lihula lilltikand ja meistrid. 2013. Toim Mandel, L. ja Vaab, H. Lihula Rahvaülikool.

- Loite, K. 2013. Virumaa seelikud. Rakvere: Virumaa Kunsti ja Käsitöö Selts, Saara Kirjastus.
- Loite, K. 2015. Üksikesemest ülikonnani Virumaa rahvarõiva näitel. *Studia Vernacula*, nr 6, lk 42-64.
- Lõoke, E. 1957. Lääne-eesti rahvarõivarühm. Rmt: Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 120-157.
- Läänemaa II. 2004. Eriosa: maateadusline, majandusline ja ajalooline kirjeldus. Tartu: Tarkvarastuudio.
- Manninen, I. 1927. Eesti rahvariiete ajalugu. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Masso, A., Selart, E. 2017. The construction of 'other' through private stories: the travelogues of Estonian seamen about Japan in Estonian newspapers during the second half of the 19th century. *Approaches to Culture Theory*, Ed 7, pg 145-162.
- Nabholz-Kartaschoff, M.-L. 1969. Ikatgewebe aus Nord- und Südeuropa. Basel: Pharos-Verlag Hansrudolf Schwabe AG.
- Nabholz-Kartaschoff, M.-L. 2013. Colourful Bandha Textiles of Orissa. Blossoms, Lions and Elephants. In: Imaging Odisha. Odisha, Asram Patna: Prafulla Pathagar Publications, pg 355-366.
- Nõmmela, M. 2009. Tuntud tundmatu Helmi Kurrik. *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat*, kd 52, lk 30-59.
- Oja, V. 2011. Takud ja paklad. *Emakeele Seltsi aastaraamat*, kd 57, lk 117-130.
- Pink, A. 2018. Eesti silmuskudumine 2. Sukad ja sokid. Türi: Saara Kirjastus.
- Randmaa, L. 2010. Eesti-Inglise seletav rahvarõivasõnastik. [Magistriprojekt]. Tartu Ülikool. Filosoofiateaduskond. Tartu.
- Raud, I. 2016a. Rahvarõivas talupojakultuuri ühe ilmingu ning mõttemaailma kajastajana. Interpretatsioon Vändra kihelkonna näitel. *Studia Vernacula*, nr 7, lk 147-160.
- Raud, I. 2016b. Vändra kihelkonna rahvarõivad. Türi: Saara Kirjastus.
- Scheller, A. 1941. Seidene Tücher in Doppel-ikat-technik, ihre Herstellung in Deutschland und ihre Verbreitung. *Ethnologica*, Bd 5, S. 173-270.

Sedrik, M. 2013. Veel ühest kannikesesinisest. Emakeele Seltsi aastaraamat, kd 59, lk 229-243.

Tobber, M. 2012. Paistuainelised neotud voodikatted Männiku metsatallu. [Lõputöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Rahvusliku käsitöö osakond. Viljandi.

Tomita, J. & Tomita, N. 1987. Japanese Ikat Weaving. London: Routledge & Kegan Paul.

Trees, L. 1957. Värvimine. Rmt: Eesti rahvarõivaid XIX sajandist ja XX sajandi algult. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 209-211.

Vahter, T. 1951. Ikat- eli flammuraitaistia kankaita. *Suomen Museo*, kd 58, lk 21-34.

Van Gelder, L. 1996. Ikat II. New York: Watson-Guption Publications.

Viies, A. 1976. 75 aastat Ferdinand Linnuse sünnist. *Etnograafiamuuseumi aastaraamat*, kd 24, lk 377-389.

Voolmaa, A. 1971. Eesti rahvarõivaseelikud. *Etnograafiamuuseumi aastaraamat*, kd 25, lk 106-144.

Yoshimoto, K. 1984. Over 650 Patterns of Traditional Ikat (Kasuri). Tokyo: Graphic-Sha.

Arhiiviallikad

E 78916. Mathias Johann Eiseni rahvaluulekogu. Lihula 1932.

Eesti Keele Instituudi Eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivi murrete sedelkataloog.

ERM EA 5. Aleksander Tiitsmaa 1923. Teatmematerjal Vigalast.

ERM EA 17. Marta Rosberg 1932. Rahvateaduslikud andmed Hanila, Karuse, Varbla kihelkondadest.

ERM EA 43. Ida Kaldmaa 1943. Teatmematerjali Kullamaa ja Vigala kihelkonnast.

ERM EA 44. Tamara Paevere 1947. Andmeid venede, rahvarõivaste ja jahinduse kohta Martna ja Kirbla kihelkonnas.

ERM EA 49. Tamara Paevere 1948. Etnograafilist teatmematerjali Läänemaalt (Lihula, Kirbla, Martna khk.).

ERM EA 100. Alice Moora 1947. Etnograafilist teatmematerjali Martna, Kirbla, Lihula, Audru, Mihkli ja Paistu kihelkondadest.

ERM EA 109. Hele Eisler 1965. Teatmematerjali Märjamaa ja Lihula kihelkonnast.

ERM EA 185. Kalju Konsin 1981. Teatmematerjali Haapsalu rajooni Lihula alevist ja selle ümbrusest ning Haapsalu linnast.

ERM KV 15. Rahvateaduslikke küsimusi. Vastused küsimuskavale IX.

ERM KV 36. Rahvateaduslikke küsimusi. Vastused küsimuskavale IX.

ERM KV 73. Kangakudumine. Vastused küsimuslehele 40.

ERM TA 313. Ferdinand Leinbock 1923. Päevaraamat.

ESMT0311. Aili Univere 1946. Kuuldelised murdetekstid Kirbla kihelkonnast Kirbla külast. Eesti Keele Instituut.

KKIMT0269. Mari Must 1962. Helilindistatud murdenäiteid Kirblast. Murdelitereering. Eesti Keele Instituut.

Digitaalsed andmebaasid

Eesti Muuseumite Infosüsteem MuIS. www.muis.ee

Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv DIGAR. www.digar.ee

Põhjamaade Muuseumi (Nordiska Museet) digitaalarhiiv. www.digitaltmuseum.se

Rahvusarhiivi fotoinfosüsteem FOTIS. www.ra.ee/fotis

Internetiallikad

Eesti murrete sõnaraamat. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/ems/index.cgi> (04.04.2020).

Erelt, M., Erelt, T., Ross, K. 2007. Eesti keele käsiraamat. <https://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?p=1> (24.04.2020).

Selberg, U. 2017. Lihula lilltikand. Eesti vaimse kultuuripärandi nimistu. Eesti Rahvakultuuri Keskus. <https://rahvakultuur.ee/2020/03/18/lihula-lilltikand/> (11.07.2019)

Uzbek Journeys. <http://www.uzbekjourneys.com/2017/12/uzbek-ikat-dna-project.html>
(09.06.2020).

Väike murdesõnastik. 1996. Toim Pall, V. Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/vms/>
(04.04.2020)

Kirjavahetused

Jurkuvienė, T. 2020. E-kiri autorile. 09. aprill.

Karlsone, A. 2020. E-kiri autorile. 20. aprill.

Nabholz-Kartaschoff, M.-L. 2018. E-kiri autorile, 14. oktoober.

Nėnienė, I. 2020. E-kiri autorile. 28. aprill.

Rubena, L. 2019. Elektrooniline sõnum autorile, 15. november.

Viispert, A. 2020. E-kiri autorile, 19. märts.

Suulised allikad

Loite, M. 2019. Autori intervjuu. Rakvere, 21. aprill.

Mandel, L. 2019. Suuline teade autorile. Lihula, 04. aprill.

Randmaa, A. 2019. Suuline teade autorile. Tõstamaa, 20. november.

Valk, H. 2020. Telefonivestlus autoriga. Tõstamaa, 17. märts.

LISAD

Lisades 1-6 on kihelkondade kaupa ära toodud kõigi tänase päevani säilinud lapiliste rahvarõivaseelikute, seelikukanga tükkide ja ühe etnograafilise joonistuse olulisemad andmed, üldvaated ja detailifotod ning mustrijoonised. Iga kihelkonna puhul on esmalt toodud muuseumikogude seelikud ja seejärel erakogude seelikud. Lisas 6 on seelikud, mille päritolu kohta midagi täpsemat teada ei ole.

Lapiliste rahvarõivaseelikute mustrite joonistena esitamise põhimõtete väljatöötamine ja mustrite joonistamine on magistritöö praktiliseks osaks. Joonised on tehtud kujundusprogrammiga Adobe Illustrator. Joonistasin välitöödel teostatud mõõtmiste põhjal mustri mõõtkavas 1:1 ja selle järgi kandsin mustrijoonisele sidumiste mõõdud.

Mustrijoonistel on muster joonistatud mustrikorduse kõrgusena, ent kanga (laiu) laiuselt, kuna enamasti on lapiliste seelikute muster kangale paigutatud ebasümmeetriliselt. Näen nende mustrite kasutajatena eelkõige rahvarõivaste valmistajaid ja seetõttu pean vajalikuks originaalkanga ebasümmeetrilist mustripaigutust esile tuua, et võimaldada originaalilähedase koopia valmistamist. Laiu laius on nii tabelis kui mustrijoonisel antud koos õmblusvaruga, sellest tingitult erineb laidude laiuste kokkuliitmisel saadav mõõt tabelis toodud seeliku allääre ümbermõõdust.

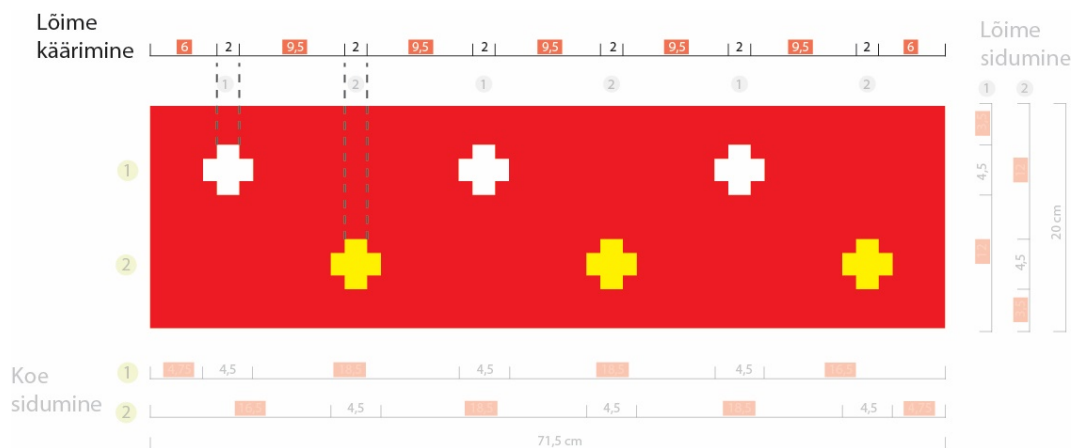
Esitamaks mustrijoonistel andmed võimalikult üldisel kujul, on mõõdud joonisel sentimeetrites. Triipude puhul olen näidanud terve triibu laiust sentimeetrites lõime käärimise arvjoonel. Olen lisaks eraldi välja toonud eri värvi lõngade arvud triibus, eesmärgiga anda paremini edasi triibulõngade omavahelisi vahekordi. Triibulõngade arv on loetud lõimesuunal. Juhul kui neotud lõngagrupid on ääristatud üksikute, põhjalõngast eri värvi lõngadega, on lõime käärimise arvjoonel neotud lõngade laiusele lisatud tärn ning lõngade arvu olen välja kirjutanud mustrijoonise alla. Nende teist värvi lõngade mõõdud on arvestatud neotud lõngade vahel asuva põhjalõnga mõõdu sisse.

Lisaks mustrile olen eraldi välja joonistanud lapid koos mõõtudega. Kui mustris on sama kuju, ent eri mõõtudega lappe, olen lapi kõrval, ülemises vasakus nurgas ära toonud vastava suurusega lapi värvi või värvid.

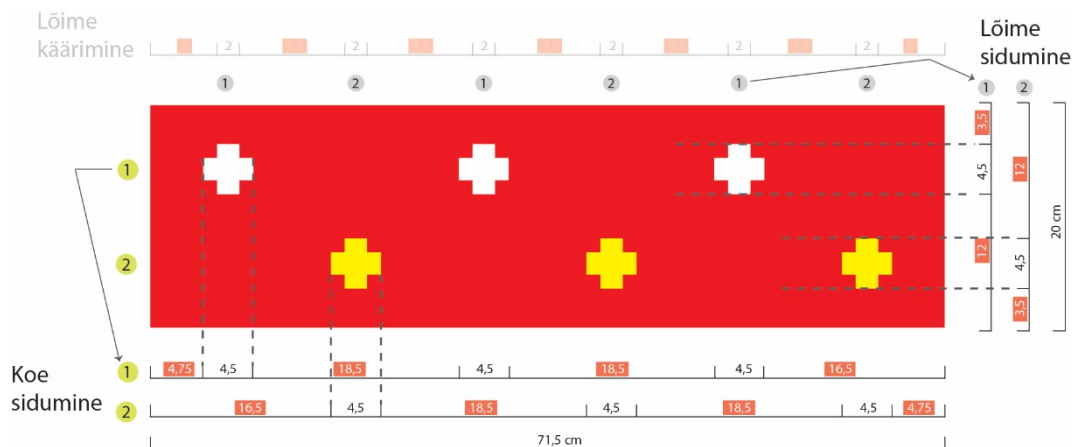
Lõngade sidumisel tekkinud nõ apsakate ja ikatile omase lõngade nihkumise tõttu tekkivate ebatäpsuste tõttu olen mustrijoonistel seelikute pealt võetud mõõtusid vajadusel ümardanud

ja ühtlustatud. Seeliku HanM 83 T puhul, kus mustri vasakpoolse lappide rea erinevus ülejäänud mustrist on väga silmatorkav, olen selle mustris siiski ära toonud (lisa 1.3).

Igal joonisel on toodud kolmed mõõdud: lõime käärimise, lõime sidumise ja koe sidumise mõõdud (joonis 9 ja 10). Hallide ringide sees olevad numbrid viitavad erinevatele lõime sidumise ridadele ja kollaste ringide sees olevad numbrid koe kudumise ridadele (joonis 10). Neotud lõngade mõõdud on tavaliste numbritena, põhjalõngade mõõdud kanga põhjalõnga värvi kasti ja triipude mõõdud kastiga ümbritsetult (joonis 11). Koeserva puudumine on mustrijoonisel tähistatud punktiirjoonega (vt lisad 1.4 ja 4.2).

Joonis 9. Lõimelõnga käärimise mõõdud joonistel

Joonis 10. Lõime- ja koelõnga sidumise mõõdud joonistel

2,5	- neotud lõngade mõõdud
2,5	- põhjalõnga mõõdud
2,5	- triibulõngade mõõdud
72 cm	- üldmõõdud (laiu laius, mustrikorra kõrgus)

Joonis 11. Mustrijooniste mõõtude legend

Lisa 1. Hanila kihelkonna lapilised rahvarõivaseelikud

Lisa 1.1.

Tabel 3. Seelikukanga EVM E 246:53 andmed

Valmistaja elukoht	Hanila khk, Rame k, Porsiku t
Kogu, number	Eesti Vabaõhumuuseum, EVM E 246:53
Legend	Ese saadud Ida Järve (sünd 1912) kingitusena, kes elas Oki talu, Järise küla, Karuse khk. Ese annetaja arvates 180-200 aastat vana, tema vanatädi ema noorpõlvest, kes elas Porsiku talu, Rame küla.
Teki mõõdud	113 cm pikk, 57 cm lai. Teki laius on kanga laius, kooservad on olemas.
Lõimetihedus	15 lõnga / cm
Koetihedus	14 lõnga / cm

Foto 36. Seelikukangas EVM E 246:53

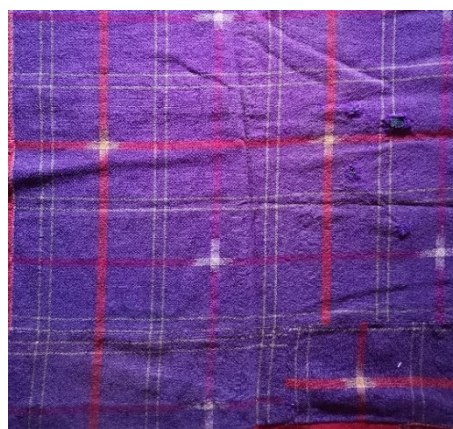
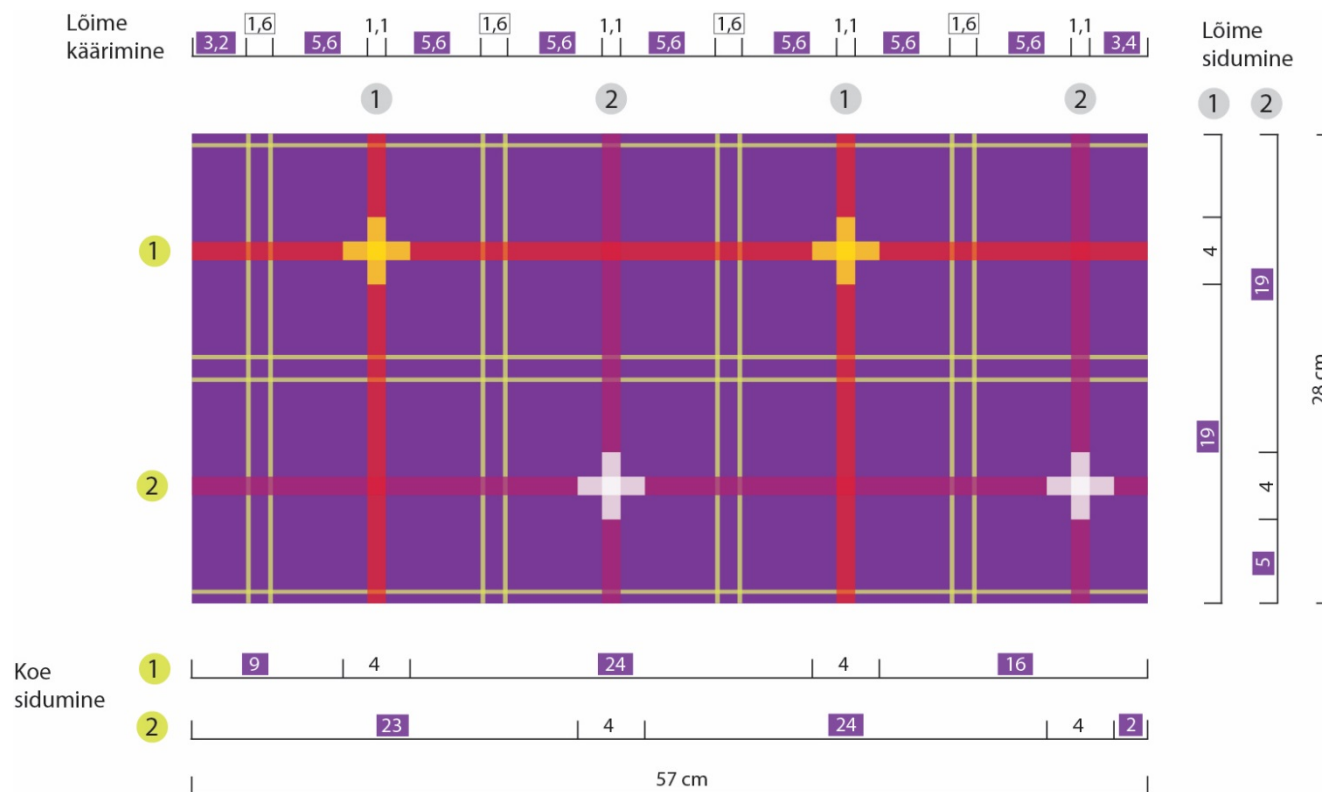

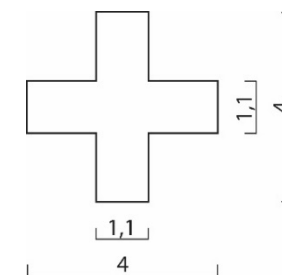
Foto 37. Seelikukangas EVM E 246:53, detail

Foto 38. Seelikukangas EVM E 246:53, lapp

Joonis 12. Seelikukanga EVM E 246:53 muster

Joonis 13.
Seelikukanga EVM
E 246:53 lappide
mõõdud

Joonis 14.
Seelikukanga EVM
E 246:53
triibulõngade arvud

Lisa 1.2

Tabel 4. Seeliku Han M 507 T 297 andmed

Valmistaja elukoht	Hanila khk, Kõera k, Tõnise-Jaani t
Kogu, number	Hanila Muuseum, Han M 507 T 297
Legend	Seeliku omanik oli Elviine Õuema (sünd 1911). Seeliku valmistas tema ema Viiu Somp (neiuna Mölder, sünd 1881). Annetaja Rein Õuema.
Seeliku mõõdud	Pikkus 85 cm, allääre ümbermõõt 315 cm.
Laidude arv, laius	Nelja ja poole laidne, kanga laius 70 cm.
Lõime tihedus	13 lõnga / cm
Koe tihedus	10 lõnga / cm

Foto 39. Seelik Han M 507 T297

Foto 40. Seelik Han M 507 T 297, detail

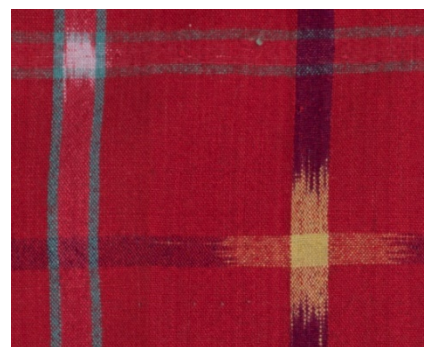
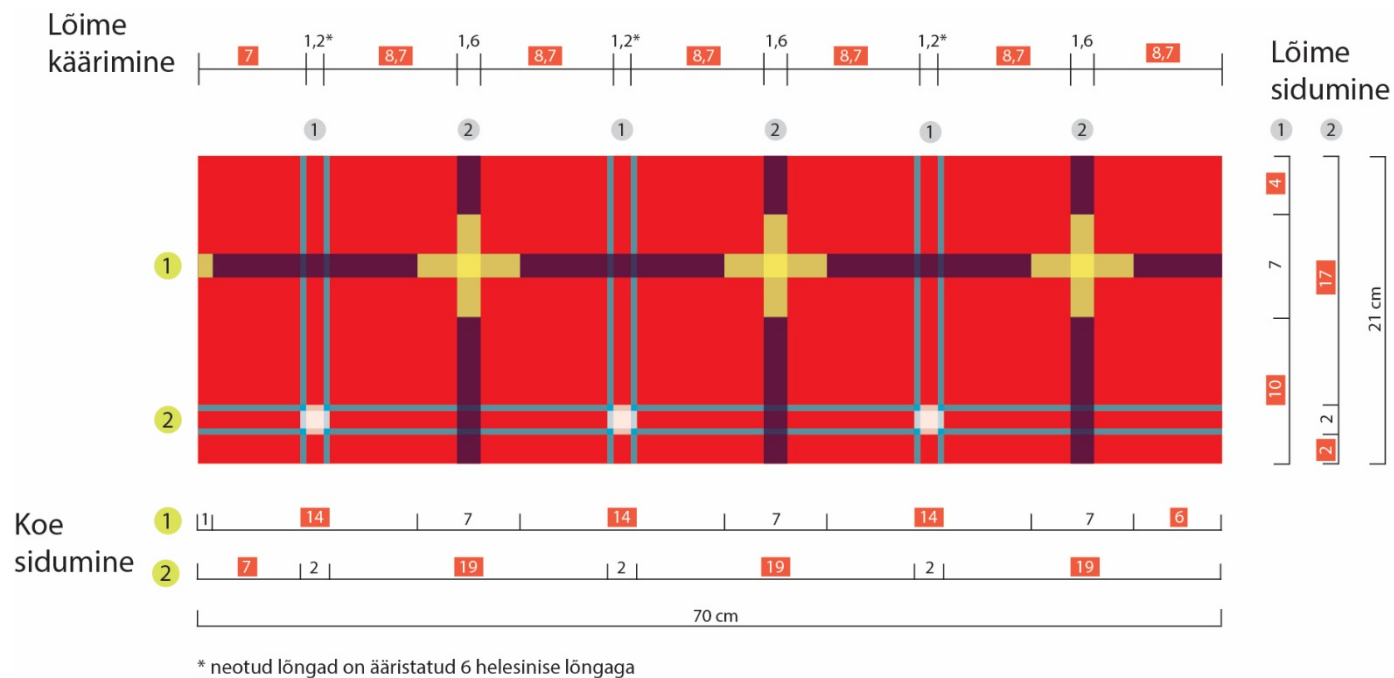
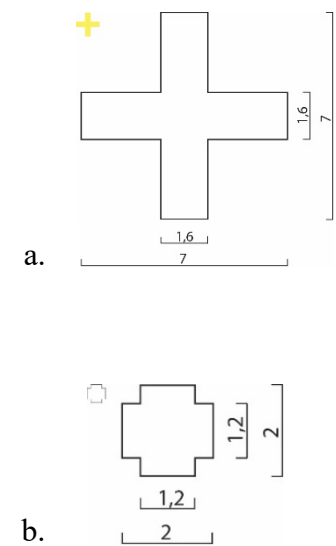

Foto 41. Seelik Han M 507 T 297, lapid

Joonis 15. Seeliku Han M 507 T 297 muster

Joonis 16 a, b. Seeliku
Han M 507 T297 lappide
mõõdud

Lisa 1.3

Tabel 5. Seeliku Han M 83 T andmed

Päritolu koht	Hanila khk, Lääne-Mõisaküla, Otsa t
Kogu, number	Hanila Muuseum, Han M 83 T
Legend	Annetaja Jaanus Rannaoja
Seeliku mõõdud	Pikkus 75 cm, allääre ümbermõõt 278 cm.
Laidude arv, laius	Neljalaidne, kanga laius 70 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	13 lõnga / cm

Foto 42. Seelik Han M 83 T

Foto 43. Seelik Han M 83 T, detail

Foto 44. Seelik Han M 83 T, lapp

Lisa 1.4

Tabel 6. Seeliku Han M 1048 T andmed

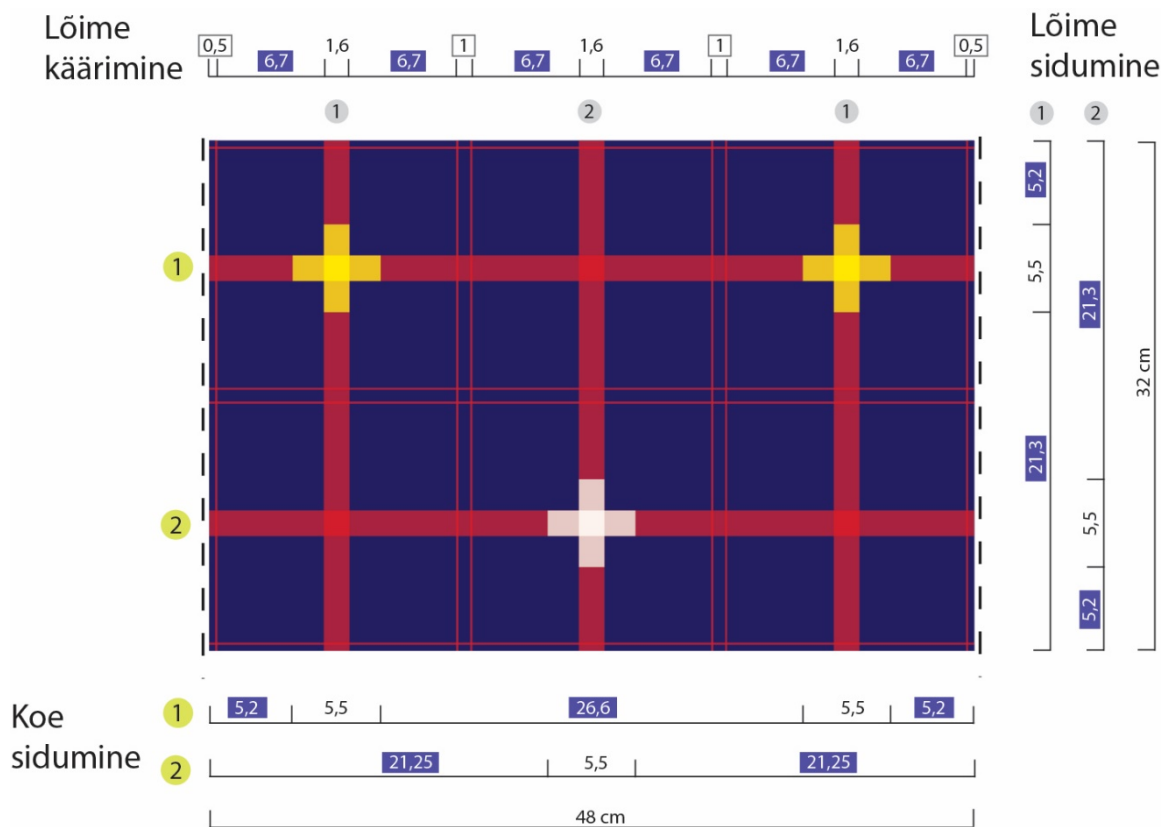
Päritolu koht	Hanila khk, Kõera küla, Paisu talu
Kogu, number	Hanila Muuseum, Han M 1048 T
Legend	Annetaja Armiide Kesamaa (sünd 1922)
Kanga mõõdud	Pikkus 89 cm. Laius ülalt 22,5 cm ja alt 48 cm. Koeservad puuduvad.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	12 lõnga /cm

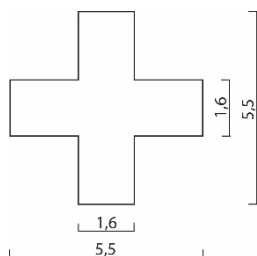
Foto 45. Seelikukangas Han M 1048 T

Foto 46. Seelikukangas Han M 83 T, lapp

Joonis 19. Seelikukanga Han M 1048 T muster

Joonis 20. Seelikukanga
Han M 1048 T lappide
mõõdud

2 ■
12 ■
2 ■

Joonis 21. Seelikukanga Han M 1048 T
triibulõngade arvud

Lisa 1.5

Tabel 7. Eha Raja seeliku andmed

Valmistamise koht	Hanila khk, Ullaste k, Aadu t
Kogu, omanik	Erakogu, Eha Raja
Legend	Seelik oli Eha Raja isaema, Maria Viherpuu (sünd 1884) oma.
Seeliku mõõdud	Pikkus 86 cm, allääre ümbermõõt 340 cm.
Laidude arv, laius	Neljalaidne, kanga laius 86 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	12 lõnga / cm

Foto 47. Eha Raja seelik

Foto 48. Eha Raja seelik, muster

Foto 49. Eha Raja seelik, lapid

Lisa 2. Karuse kihelkonna lapilised rahvarõivaseelikud

Lisa 2.1

Tabel 8. Seelikukanga ERM A 621:28 andmed

Valmistaja elukoht	Karuse khk, Nehatu k
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM A 621:28/1-4
Legend	„Eseme kinkija Anna Korju (sünd 1892) ema pulmaseelik. Pulmad toimusid 1887.“ Anna Korju ema oli Julia Liivalepp (sünd 1865).
Laiu pikkus	96 cm
Laidude arv, laius	Neli laidu lahti harutatult, kanga laius 64 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	10 lõnga / cm

Foto 50. Seelikukangas ERM A 621:28

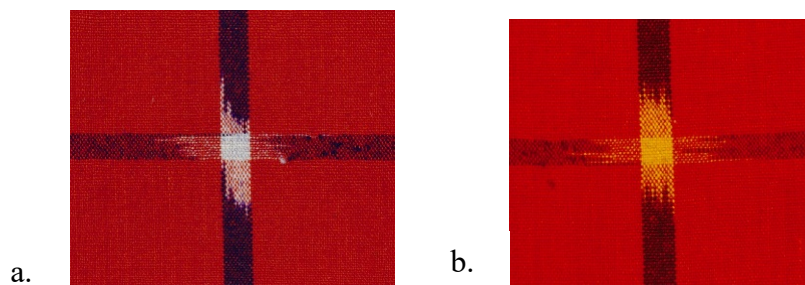
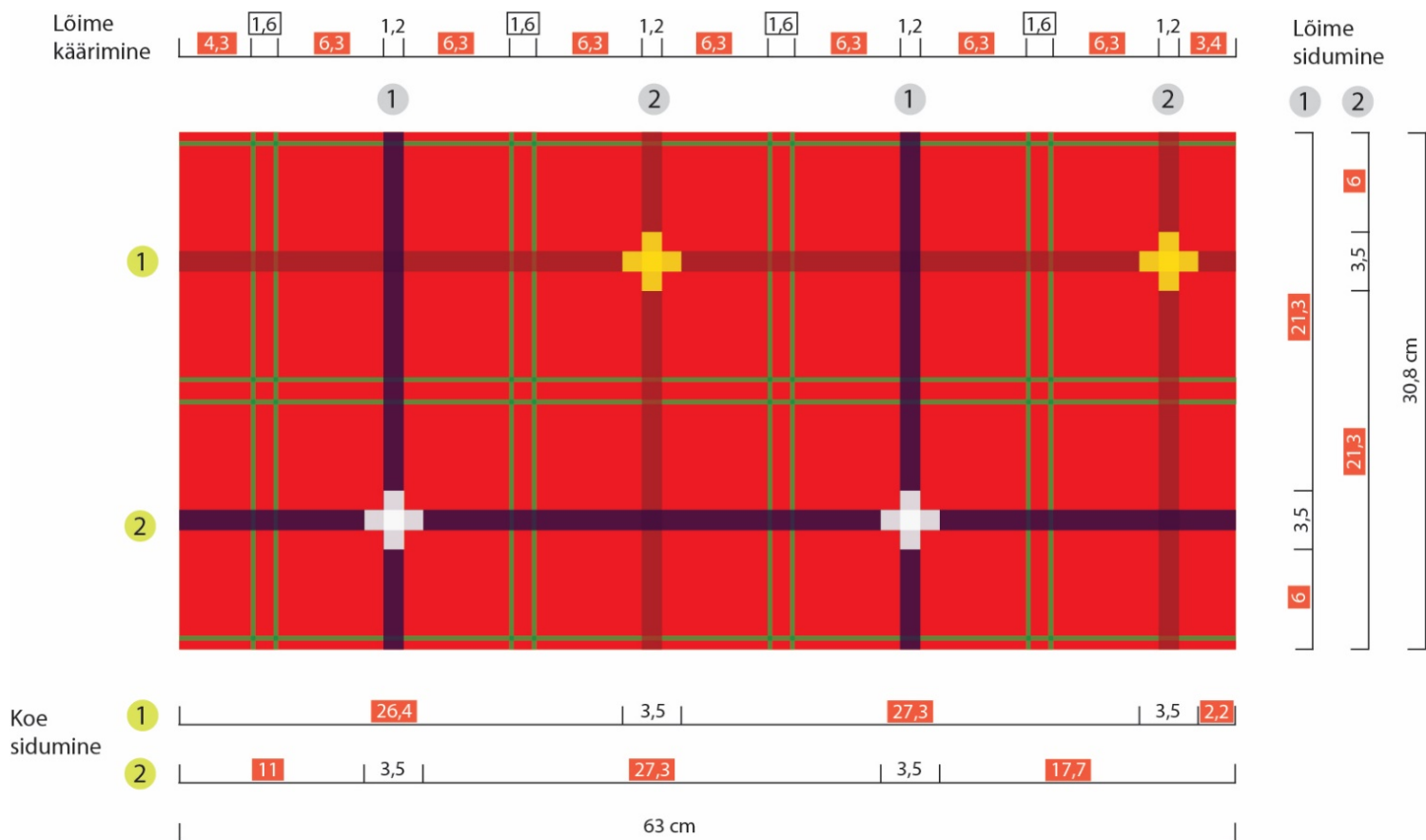
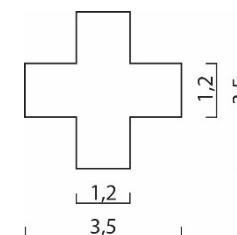

Foto 51 a, b. Seelikukangas ERM A 621:28, lapid

Joonis 25. Seelikukanga ERM A 621:28 muster

Joonis 26.
Seelikukanga
ERM A 621:28
lappide mõõdud

4 ■

16 ■

4 ■

Joonis 27.
Seelikukanga
ERM A 621:28
triibulõngade
arvud

Lisa 2.2

Tabel 9. Seeliku ERM A 585:34 andmed

Valmistaja elukoht	Karuse kihelkond, Tuudi küla, Pihu talu
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM A 585:34
Legend	Seeliku kinkis muuseumile Meida Raadiko (sünd 1928). Selle valmistas tema ema Anna Raadiko (sünd 1899) ämm Miina Radiko (sünd 1860). Anna Raadiko: „Selle seelikuga käis ämmaeit kirikus, kui ta oli 50-aastane.“
Seeliku mõõdud	Pikkus 88 cm, allääre ümbermõõt 353 cm.
Laidude arv, laius	Viielaidne, kanga laius 71 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	13 lõnga / cm

Foto 52. Seelik ERM A 585:34 (*Allikas: muis.ee*)

Foto 53. Seelik ERM A 585:34, detail (*Allikas: muis.ee*)

Foto 54. Seelik ERM A 585:34, lapp

Lisa 2.3

Tabel 10. Etnograafilisel joonisel ERM EJ 478:135 kujutatud seeliku andmed

Valmistaja elukoht	Karuse khk, Karuse kirikumõis
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM EJ 478:135
Legend	Valmistanud Mari Viipsi 19. saj II pooles Karuse kirikumõisas. Omanik Liisa Kruusimaa.
Seeliku mõõdud	Pikkus 92 cm, allääre laius 220 cm.
Laidude arv, laius	Pole teada.
Lõime tihedus	Pole teada
Koe tihedus	Pole teada

Foto 55. Etnograafiline joonistus ERM EJ 478:135 (*Allikas: muis.ee*)

Lisa 2.4

Tabel 11. Oki talu sinise seeliku andmed

Asukoht	Karuse khk, Järise k, Oki t, sinine seelik
Kogu	Erakogu
Andmed	Samast talust on kogutud seelikukangas EVM E 246:53 (lisa 1.1) ja punane seelik (lisa 2.5).
Seeliku mõõdud	Pikkus 90 cm, allääre ümbermõõt 318 cm.
Laidude arv, laius	Viielaidne, kanga laius 64 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	12 lõnga / cm

Foto 56. Oki talu sinine seelik

Foto 57. Oki talu sinine seelik, detail

Foto 58. Oki talu sinine seelik, lapp

Lisa 2.5

Tabel 12. Oki talu punase seeliku andmed

Asukoht	Karuse khk, Järise k, Oki t, punane seelik
Kogu	Erakogu
Andmed	Samast talust on kogutud seelikukangas EVM E 246:53 (lisa 1.1) ja lisa 2.4 seelik.
Seeliku mõõdud	Pikkus 97 cm, allääre ümbermõõt 272 cm.
Laidude arv, laius	Neljalaidne, kanga laius 70 cm.
Lõime tihedus	16 lõnga / cm
Koe tihedus	14 lõnga / cm

Foto 59. Oki talu punane seelik

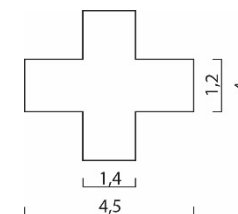
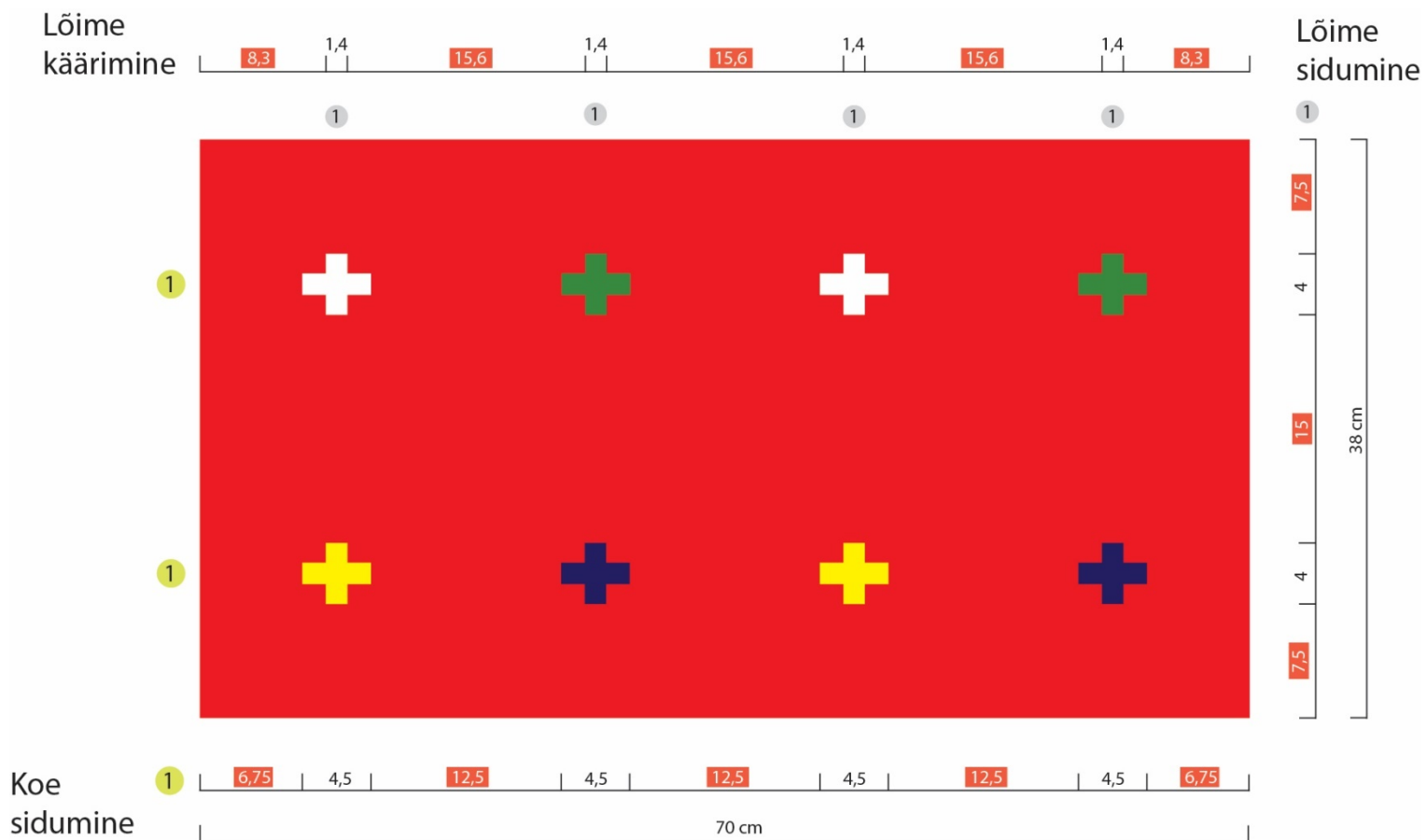

Foto 60. Oki talu punane seelik, detail

Foto 61. Oki talu punane seelik, lapp

Joonis 34. Oki talu punase seeliku lappide mõõdud

Joonis 33. Oki talu punase seeliku muster

Lisa 2.6

Tabel 13. Pihu talu seeliku andmed

Asukoht	Karuse kihelkond, Vagivere II küla, Pihu talu
Kogu	Erakogu
Legend	Seelik kuulus Miina Maria Radiko'le (sünd 1860).
Seeliku mõõdud	Pikkus 88 cm, allääre ümbermõõt 352 cm.
Laidude arv, laius	Neljalaidne, kanga laius 90 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	14 lõnga / cm

Foto 62. Pihu talu seelik

Foto 63. Pihu talu seelik, detail

Foto 64. Pihu talu seelik, lapid

Lisa 3. Lihula kihelkonna lapilised rahvarõivaseelikud

Lisa 3.1

Tabel 14. Seeliku AM 19391 E 1739 andmed

Koht	Lihula khk, Kirikuküla k
Kogu, number	Eesti Ajaloomuuseum, AM 19391 E 1739
Legend	Muuseum ostis/sai annetuseks Elisabeth Nurk'ilt Lihula kihelkonna rahvarõivad. Seelik kuulunud Leenu Soolepale (1878-1964), teenijale Kirikukülas.
Seeliku mõõdud	Pikkus 93 cm, allääre ümbermõõt 360 cm.
Laidude arv, laiu laius	Viielaidne, kanga laius 73 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	10 lõnga / cm

Foto 65. Seelik AM 19391 E 1739

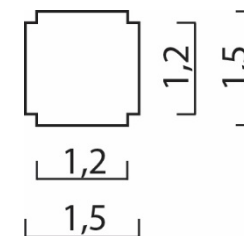
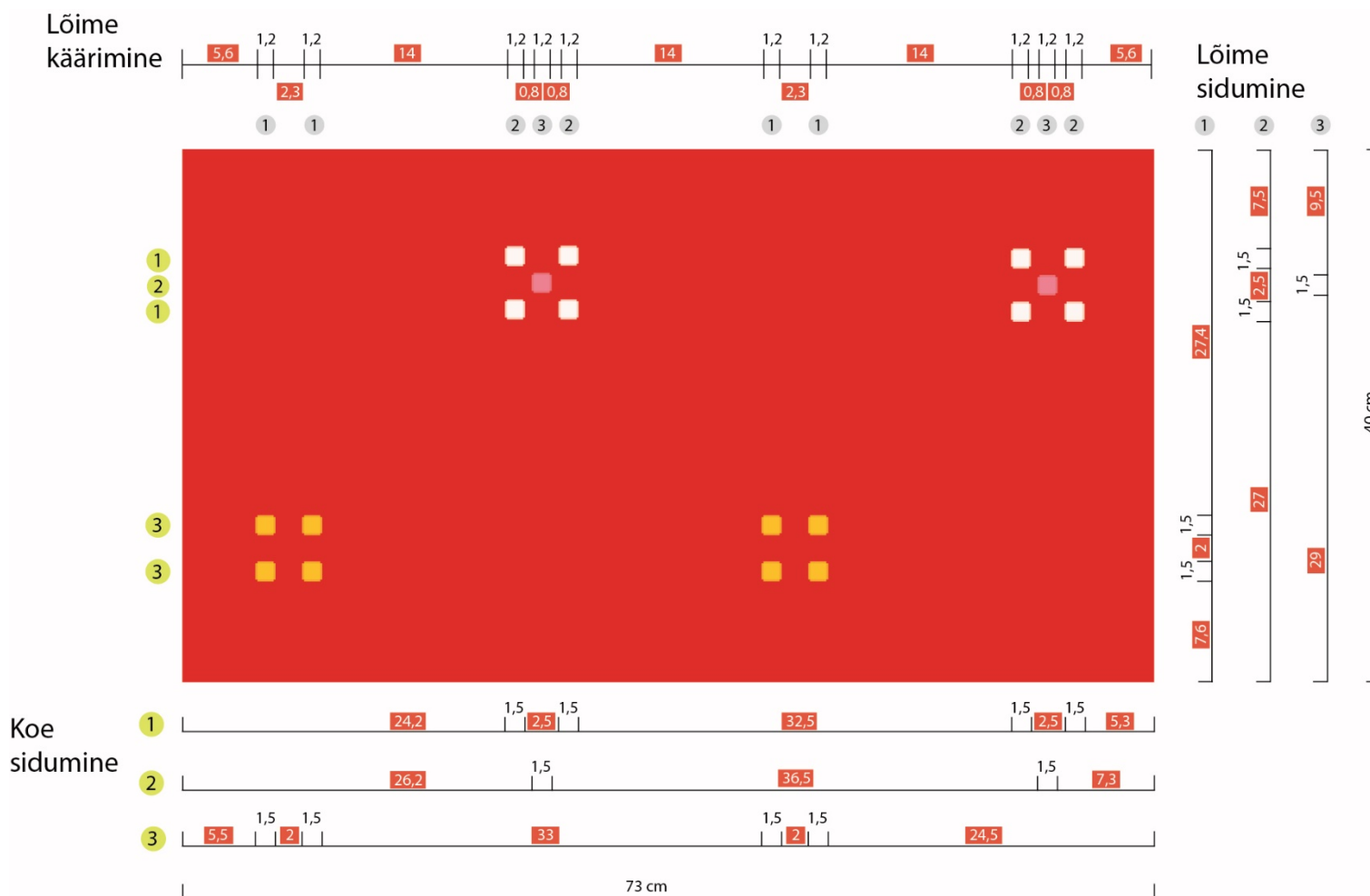

Foto 66. Seelik AM 19391 E 1739, detail

Foto 67. Seelik AM 19391 E 1739, lapid

Joonis 39.
Seeliku AM
19391 E 1739
lappide mõõdud

Joonis 38. Seeliku AM 19391 E 1739 muster

Lisa 3.2

Tabel 15. Seeliku ERM A 368:6 andmed

Valmistaja elukoht	Lihula khk, Alaküla k, Kalda t
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM A 368:6
Legend	Seeliku valmistas Mari Põder u 1902 a. "Lappidega kiri" neoniitidest. Seeliku algupärane laius oli kahekordne, sellest kandja läinud aastal õmbles 2 seelikut. Kogus Helmi Kurrik 1931.
Seeliku mõõdud	Pikkus 76 cm, allääre ümbermõõt 190 cm.
Laidude arv, laiu laius	Kahelaidne, kanga laius 76 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	14 lõnga / cm

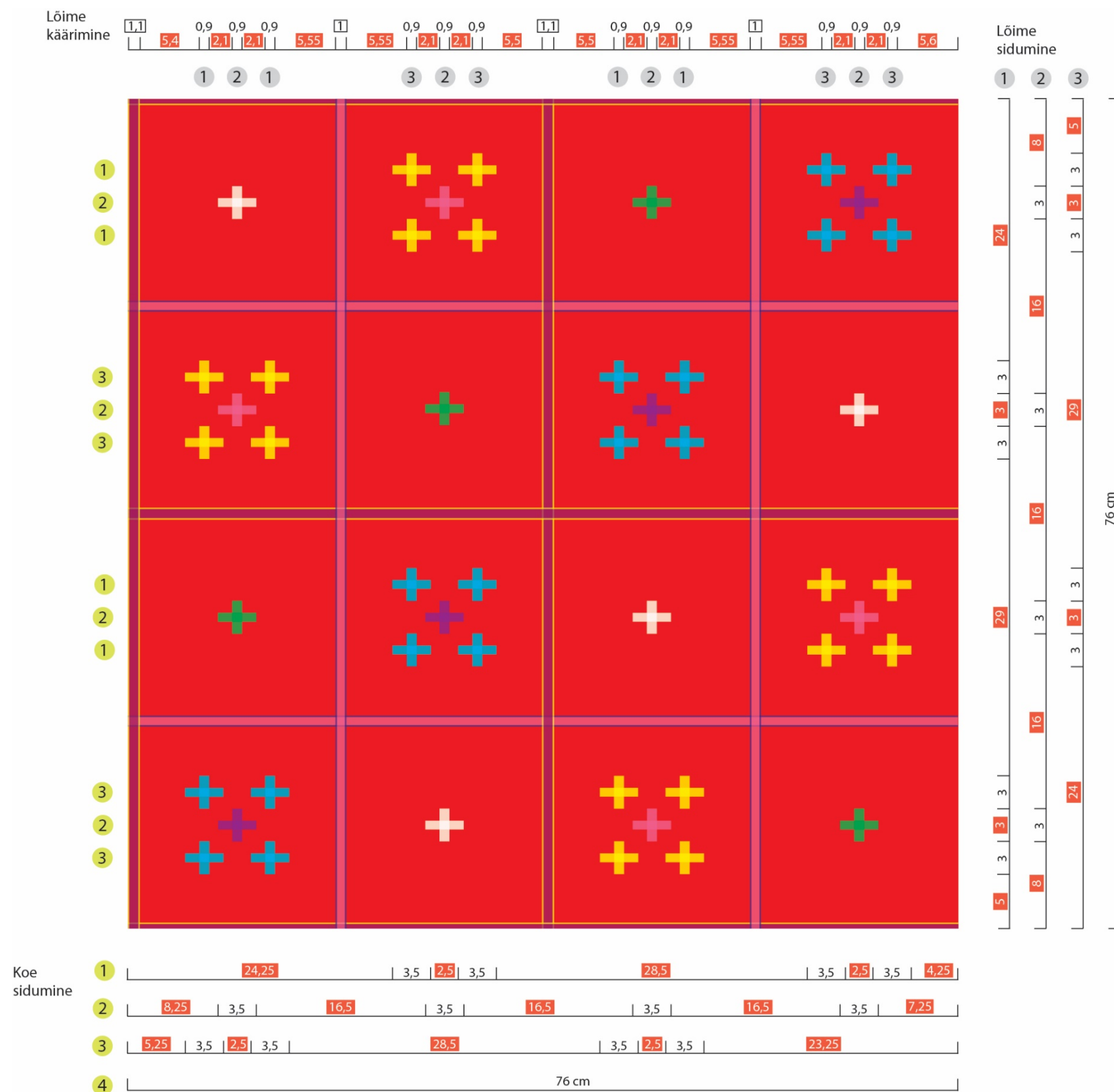
Foto 68. Seeliku ERM A 368:6 (*Allikas: muis.ee*)

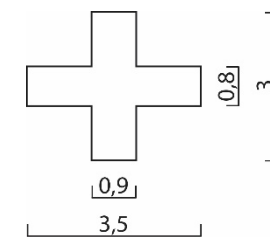
Foto 69. Seelik ERM A 368:6, detail (*Allikas: muis.ee*)

Foto 70. Seelik ERM A 368:6, lapid

Joonis 40. Seeliku ERM A 368:6 muster

Joonis 41. Seeliku ERM A 368:6 lappide mõõdud

Joonis 42. Seeliku ERM A 368:6 triibulõngade arvud

Lisa 3.3

Tabel 16. Seeliku ERM A 554:59 andmed

Valmistaja elukoht	Lihula khk, Valuste k, Vanaveski t
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM A 554:59
Legend	Seeliku on valmistanud Eleena Kirs (sünd 1884) 18-aastasena (1902). Seeliku kudumiseks on lõngad kodus kedratud ja värvitud poevärvidega. Seelikut on Eleena Kirs omas nooruses harva kandnud, hiljem seisnud kasutamata.
Seeliku mõõdud	Pikkus 94 cm, allääre ümbermõõt 207 cm.
Laidude arv, laiu laius	Kolmelaidne, kanga laius 71 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	14 lõnga / cm

Foto 71. Seelik ERM A 554:59 (Allikas: muis.ee)

Foto 72. Seelik ERM A 554:59, detail
(Allikas: muis.ee)

Foto 73. Seelik ERM A 554:59, lapp

Lisa 3.4

Tabel 17. Seeliku EVM E 129:5 andmed

Valmistaja elukoht	Lihula, Parivere k, Peda t
Kogu, number	Eesti Vabaõhumuuseum, EVM E 129:5
Legend	Seeliku teinud tüdrukupõlves Viuu Arisma (1872-1953), kes elas Peda talus, Parivere külas.
Seeliku mõõdud	Pikkus 98 cm, allääre ümbermõõt 348 cm.
Laidude arv ja laius	4 laidu, kanga laius 88 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga /cm
Koe tihedus	11 lõnga /cm

Foto 74. Seelik EVM E 129:5 (*Allikas: EVM*)

Foto 75. Seelik EVM E 129:5, detail (*Allikas: EVM*)

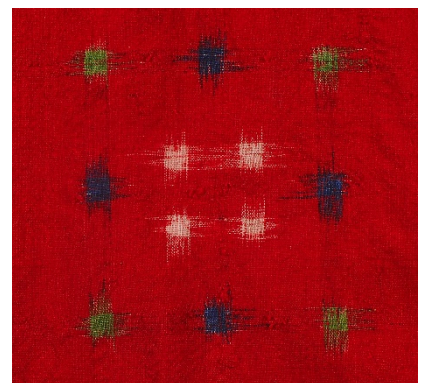

Foto 76. Seelik EVM E 129:5, lapid (*Allikas: EVM*)

Lisa 3.5

Tabel 18. Seeliku EVM E 256:38 andmed

Koht	Lihula khk, Valuste k, Reinu-Liase t
Kogu, number	Eesti Vabaõhumuuseum, EVM E 256:38
Legend	Kuulus Marta Äremannile (eestistatud nimi Muruääre), 1911-1994. Päritud emalt. Muuseumile ese saadud Ülle Ääremaalt.
Seeliku mõõdud	Pikkus 80 cm, allääre ümbermõõt 236 cm.
Laidude arv, laiu laius	Kolmelaidne, kanga laius 80 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	10 lõnga / cm

Foto 77. Seelik EVM E 256:38 (Allikas: EVM)

Foto 78. Seelik EVM E 256:38, detail (Allikas: EVM)

Foto 79. Seelik EVM E 256:38, lapp (Allikas: EVM)

Lisa 3.6

Tabel 19. Aino Porgandi seeliku andmed

Valmistamise koht	Lihula khk, Alaküla k
Kogu, omanik	Erakogu, Aino Porgand
Legend	Aino Porgand päris seeliku oma tädilt.
Seeliku mõõdud	Pikkus 88 cm, allääre ümbermõõt 308 cm.
Laidude arv, lai laius	Viielaidne, kanga laius 62 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	11 lõnga / cm

Foto 80. Aino Porgandi seelik

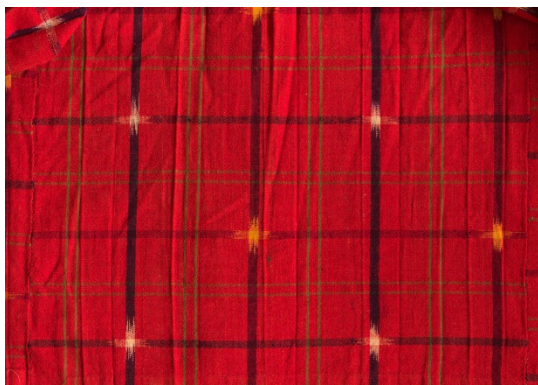

Foto 81. Aino Porgandi seelik, detail

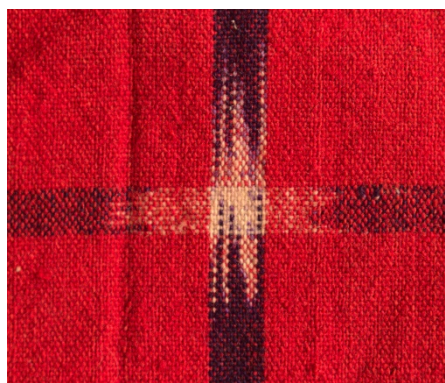
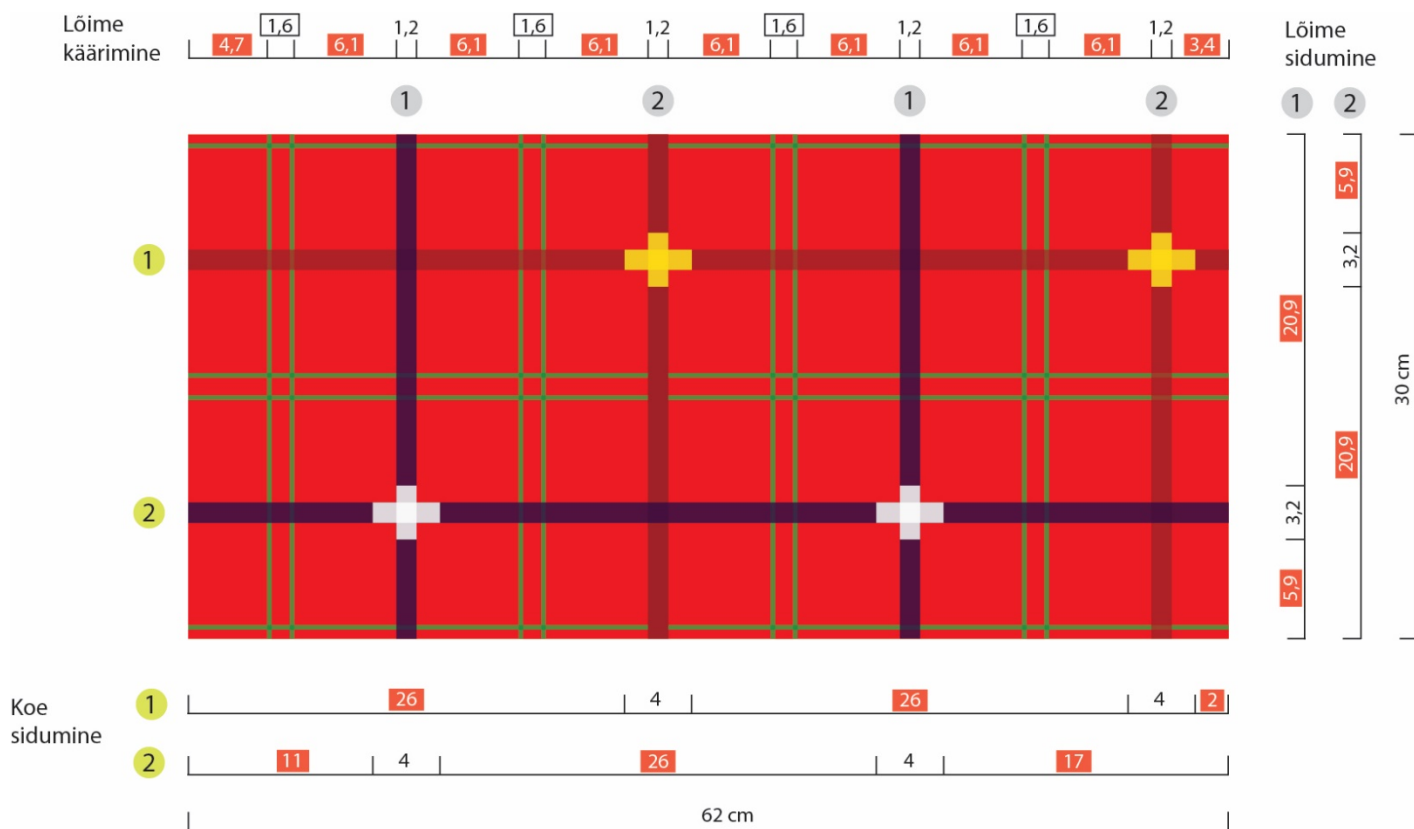
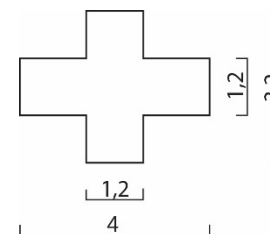

Foto 82. Aino Porgandi seelik, lapp

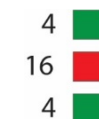

Joonis 51. Aino Porgandi seeliku muster

Joonis 52. Aino Porgandi seeliku lappide mõõdud

Joonis 53. Aino Porgandi seeliku triibulõngade arvud

Lisa 3.7

Tabel 20. Helju Krausi seeliku andmed

Valmistamise koht	Lihula khk, Parivere k
Kogu, omanik	Erakogu, Helju Kraus
Legend	Seelik oli Helju Krausi ema Elvine Viirsalu (sünd 1915, neiuna Maasikas) oma. Seeliku valmistas Elvine ema Katarina Maasikas (sünd 1885).
Seeliku mõõdud	Pikkus 93 cm, allääre ümbermõõt 300 cm.
Laidude arv, laiu laius	Neljalaidne, kanga laius 76 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	10 lõnga / cm

Foto 83. Helju Krausi seelik

Foto 84. Helju Krausi seelik, detail

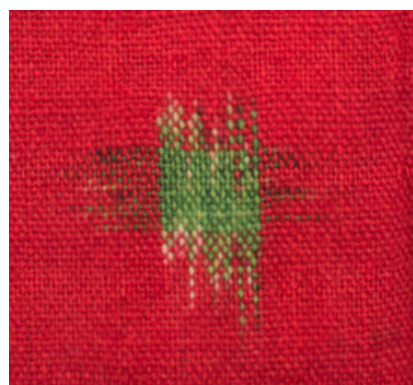

Foto 85. Helju Krausi seelik, lapp

Lisa 3.8

Tabel 21. Mai Roosi seeliku andmed

Valmistamise koht	Lihula khk, Alaküla k
Kogu, omanik	Erakogu, Mai Roos
Legend	Seelik on pärit Mai Roosi mehe suguvõsast. Tehtud I EV ajal. Valmistajaks tõenäoliselt üks meheema (sünd 1908) õdedest.
Seeliku mõõdud	Pikkus 88 cm, allääre ümbermõõt 248 cm.
Laidude arv, lai lai	Neljalaidne, kanga laius 63 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	11 lõnga / cm

Foto 86. Mai Roosi seelik

Foto 87. Mai Roosi seelik, detail

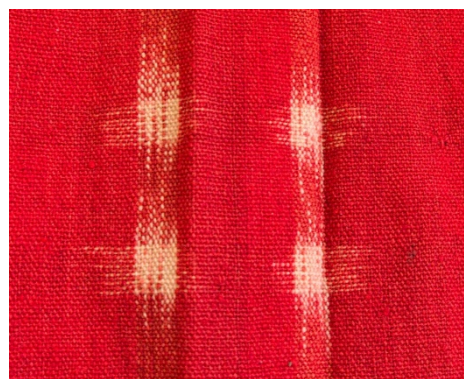

Foto 88. Mai Roosi seelik, lapid

Lisa 3.9

Tabel 22. Kure talu seeliku andmed

Asukoht	Lihula, Alaküla k, Kure t
Kogu	Erakogu
Legend	Seeliku omanik oli Marie Anette Hell (sünd 1887, neiuna Jõgi).
Seeliku mõõdud	Pikkus 90 cm, allääre ümbermõõt 213 cm.
Laidude arv, laiu laius	Kolmelaidne, kanga laius 73 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	11 lõnga / cm

Foto 89. Kure talu seelik

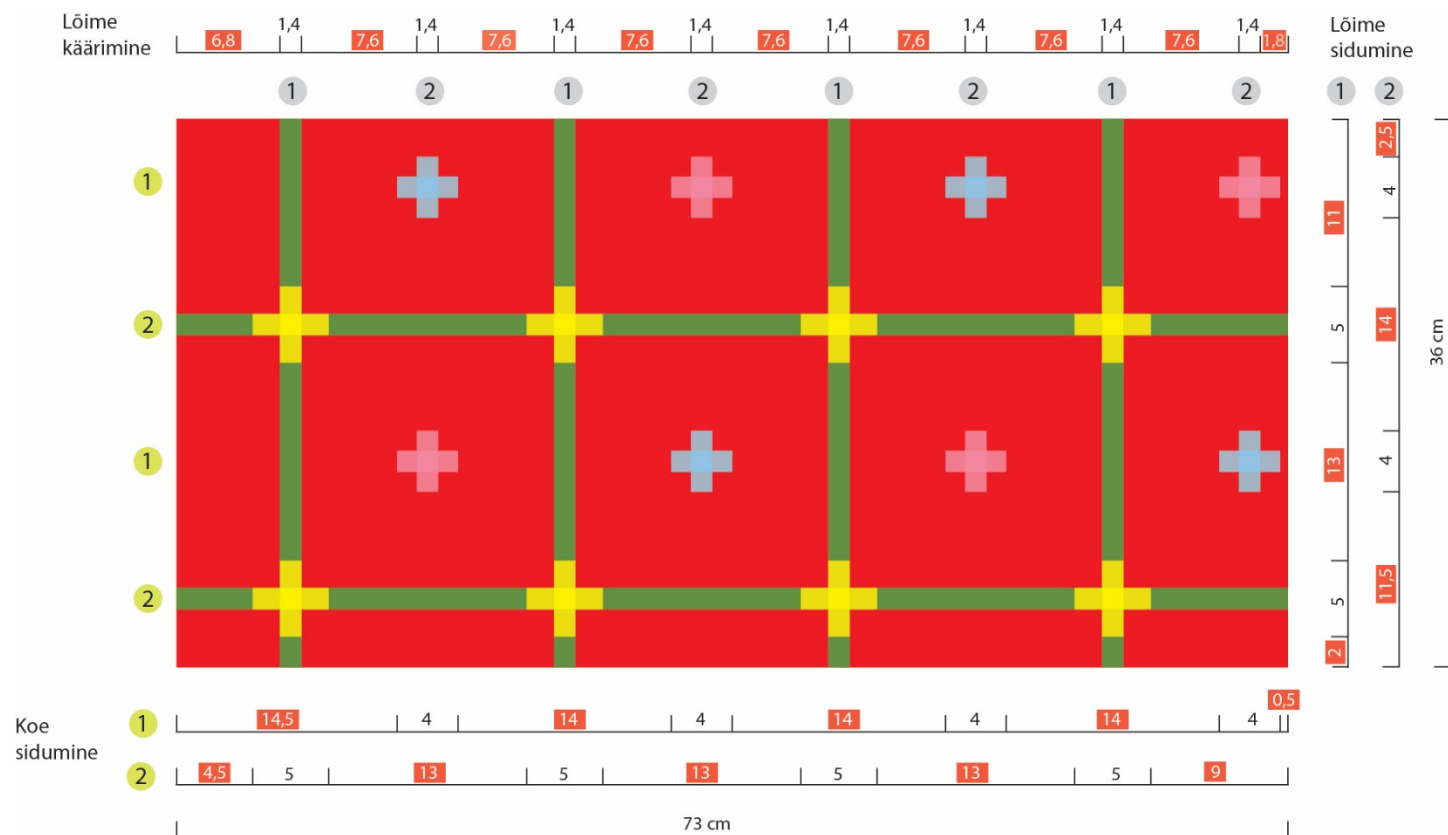

Foto 90. Kure talu seelik, detail

Foto 91. Kure talu seelik, lapp

Lisa 3.10

Tabel 23. Tiina Lipu seeliku andmed

Asukoht	Lihula khk, Lihula alev
Kogu, seeliku omanik	Erakogu, Tiina Lipp
Legend	Seelik oli Lihulas elanud Johanna Kreek'i (sünd 1912) pärandvara hulgas.
Seeliku mõõdud	Pikkus 89 cm, allääre ümbermõõt 330 cm.
Laidude arv ja laius	Kolme ja poole laidne, kanga laius 95 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga /cm
Koe tihedus	10 lõnga /cm

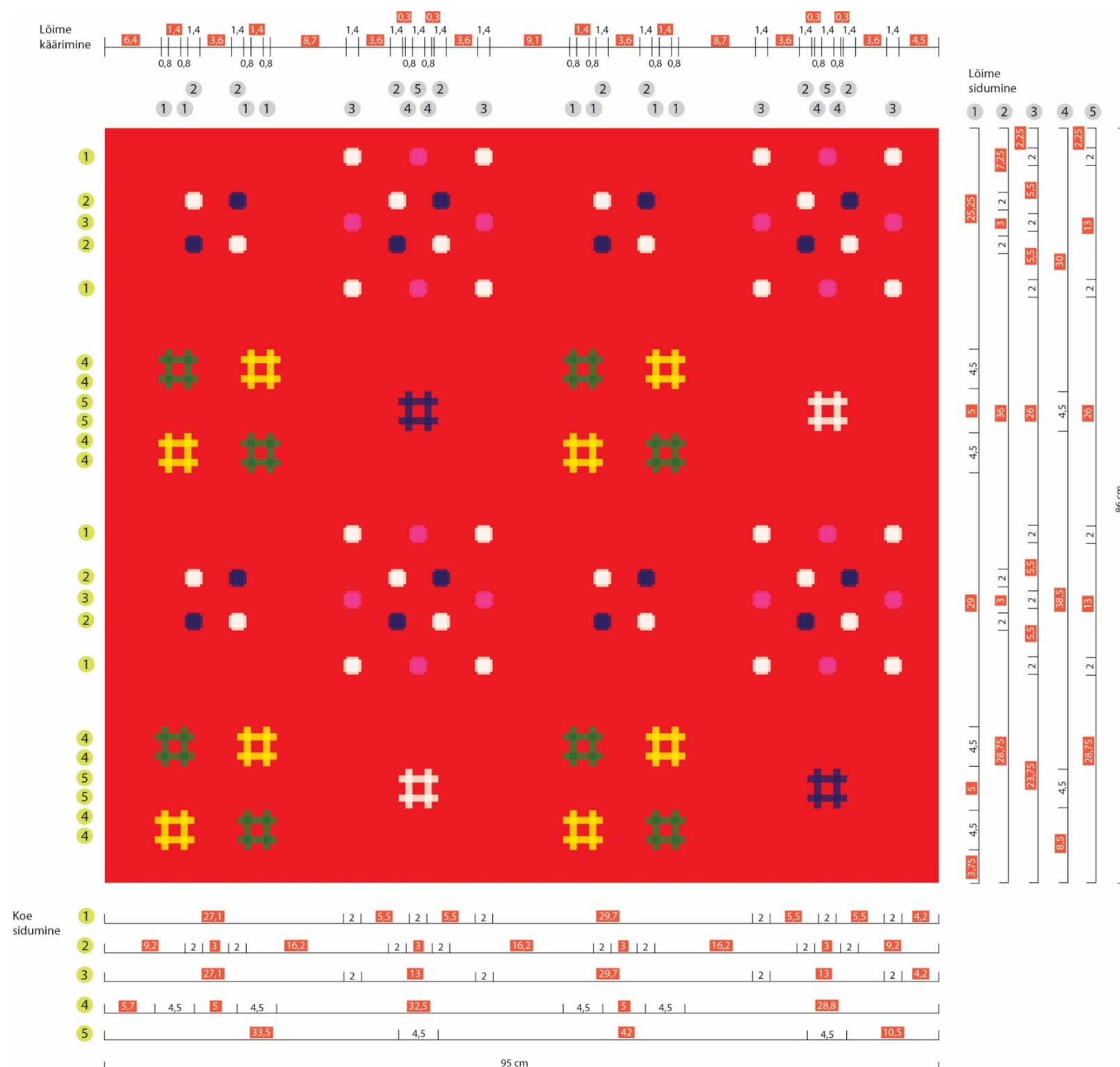
Foto 92. Tiina Lipu seelik

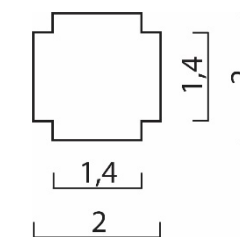
Foto 93. Tiina Lipu seelik, detail

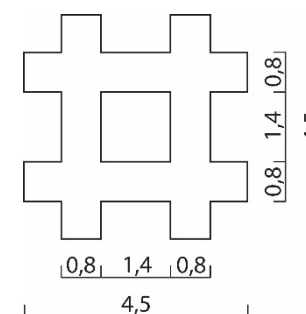
Foto 94. Tiina Lipu seelik, lapid

Joonis 62. Tiina Lipu seeliku muster

Joonis 63. Tiina Lipu seeliku lappide mõõdud

Joonis 64. Tiina Lipu seeliku nelja südamikuga lappide mõõdud

Lisa 4. Kirbla kihelkonna lapilised rahvarõivaseelikud

Lisa 4.1.

Tabel 24. Seeliku ERM A 532:1 andmed

Valmistaja elukoht	Kirbla khk, Lautna k, Neidre t
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM A 532:1
Legend ja andmed valmistaja kohta	„Elmar Jõgeva sai seeliku oma abikaasa emalt, kes oli pärit Kirbla kihelkonnast. Kogutud 1948 a Märjamaal.“ Valmistaja Erna Marie Raudkivi, sünd 1906 (Viispert 2020)
Seeliku mõõdud	Pikkus 92 cm, allääre ümbermõõt 264 cm.
Laidude arv, laius	Neljalaidne, kanga laius 68 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	13 lõnga / cm

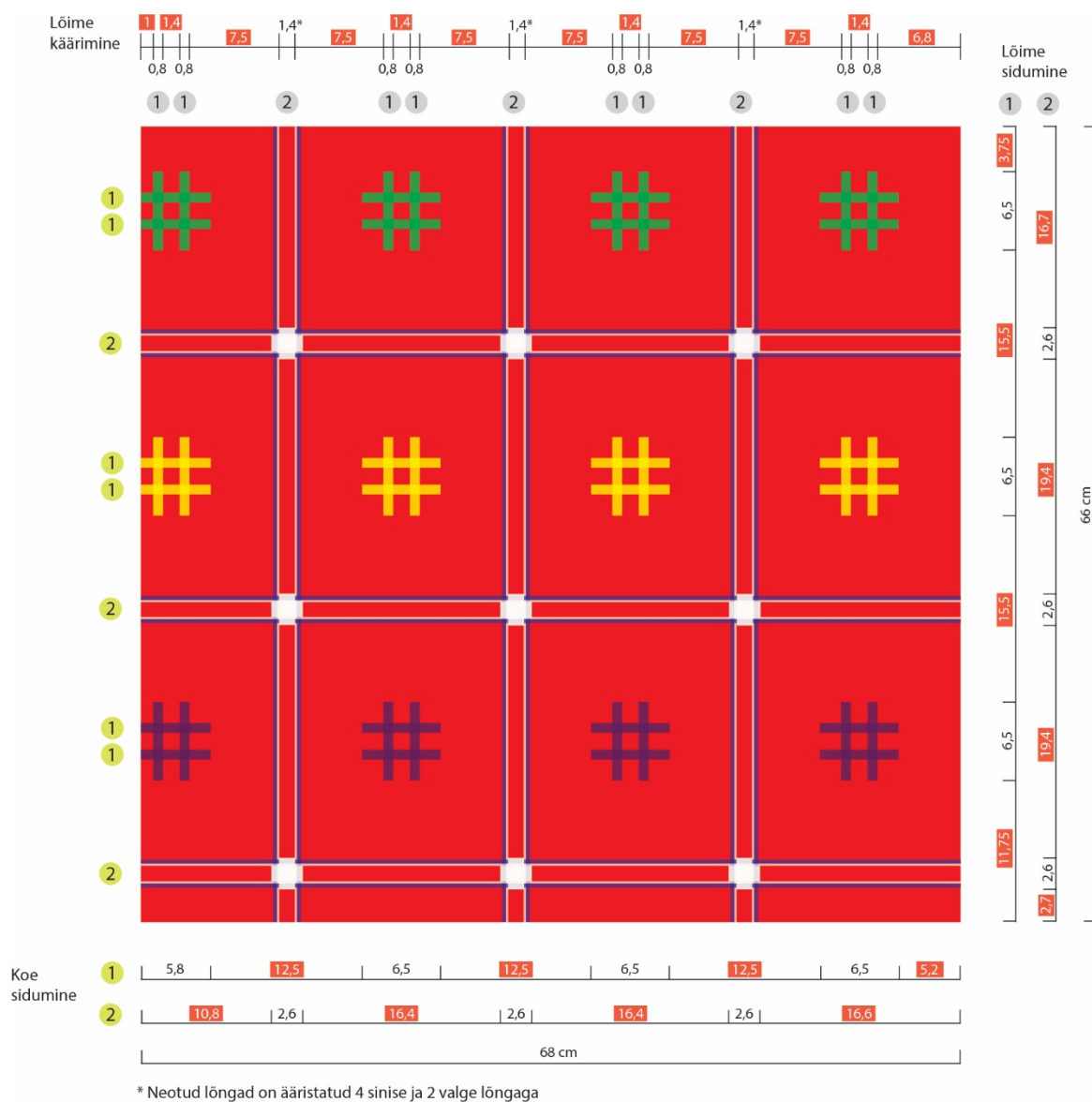
Foto 95. Seelik ERM A 532:1 (*Allikas: muis.ee*)

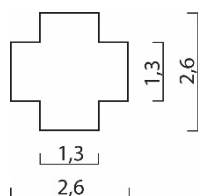
Foto 96. Seelik ERM A 532:1, detail

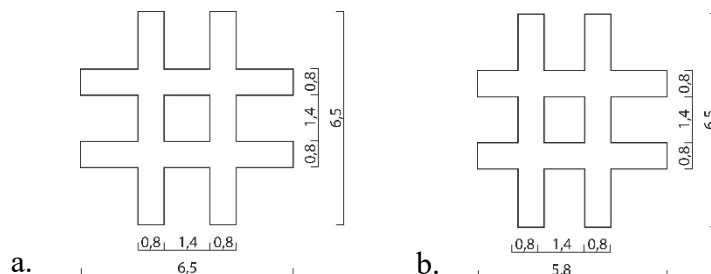
Foto 97. Seelik ERM A 532:1, lapid

Joonis 65. Seeliku ERM A 532:1 muster

Joonis 66. Seeliku ERM A 532:1 lappide mõõdud

Joonis 67 a, b. Seeliku ERM A 532:1 nelja südamikuga lappide mõõdud

Lisa 4.2.

Tabel 25. Seeliku ERM A 766:40 andmed

Leiukoht	Kirbla khk, Vanamõisa k
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM A 766:40
Legend	Ese leitud tühjast ja lagunenu majakesest, kus ilmselt elanud keegi õmbleja. Koguja Heinz Valk.
Seeliku mõõdud	Pikkus 62 cm, allääre ümbermõõt 154 cm.
Laiu laius	Pole teada, puudub üks koeserv.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	13 lõnga /cm

Foto 98. Seelik ERM A 766:40

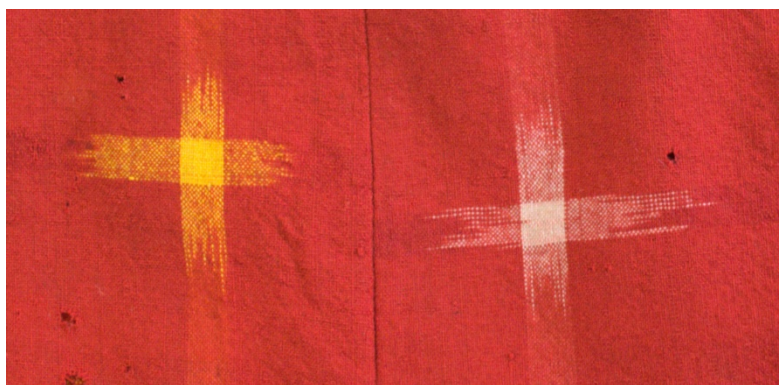
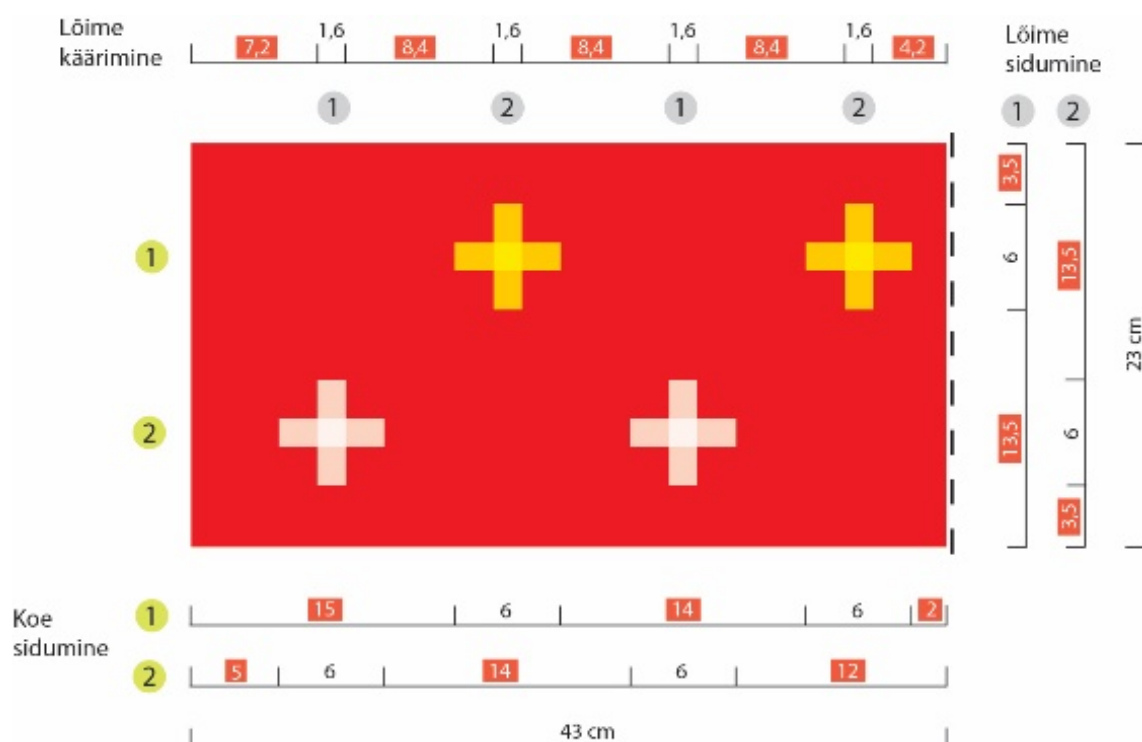
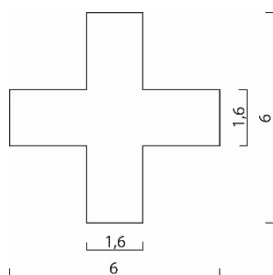

Foto 99. Seeliku ERM A 766:40, lapid

Joonis 68. Seeliku ERM A 766:40 muster

Joonis 69. Seeliku ERM A 766:40 lappide mõõdud

Lisa 4.3.

Tabel 26. Seeliku ERM A 1018:65 andmed

Koht	Kirbla khk, Kelu küla, Otsamihkli talu
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM A 1018:65
Legend	Valmistaja Kristine Holts (sünd 1877).
Seeliku mõõdud	Pikkus 92 cm, allääre ümbermõõt 370 cm.
Laidude arv, laius	Viielaidne, laiu laius 75 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	12 lõnga / cm

Foto 100. Seelik ERM A 1018:65 (*Allikas: muis.ee*)

Foto 101. Seelik ERM A 1018:65, detail (*Allikas: muis.ee*)

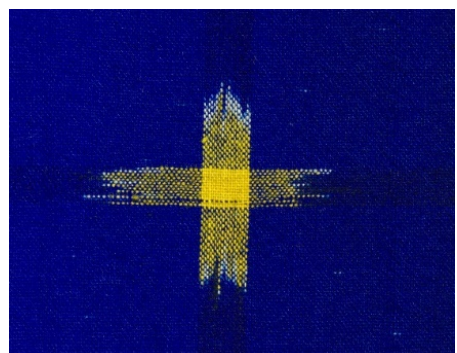
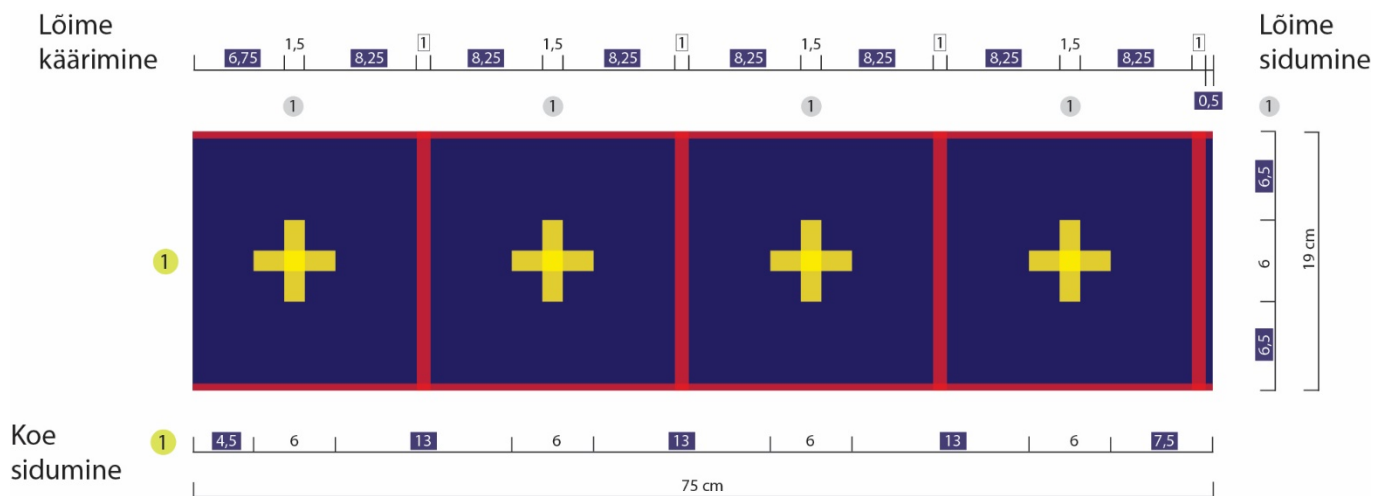
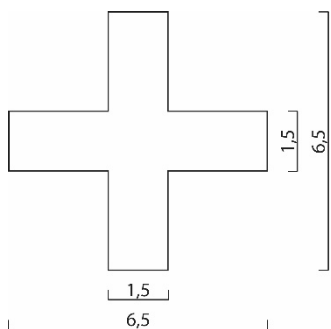

Foto 102. Seelik ERM A 1018:65, lapp

Joonis 70. Seeliku ERM A 1018:65 muster

Joonis 71. Seeliku ERM A 1018:65
lappide mõõdud

20 ■

Joonis 72. Seeliku ERM A
1018:65 triibulõngade arv

Lisa 4.4.

Tabel 27. Seeliku EVM E 172:63 andmed

Valmistaja elukoht	Kirbla kihelkond, Kloostri küla, Möldri talu
Kogu, number	Eesti Vabaõhumuuseum, EVM E 172:63
Legend	Teinud seeliku müüja Eduard Tuule ema Marie Tuul (sünd 1894) omale veimevakaks 1915. a paiku.
Seeliku mõõdud	Pikkus 99 cm, allääre übermõõt 348 cm.
Laidude arv, laius	Neljalaidne, kanga laius 88 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	12 lõnga / cm

Foto 103. Seelik EVM E 172:63 (*Allikas: EVM*)

Foto 104. Seelik EVM E 172:63, detail (*Allikas: EVM*)

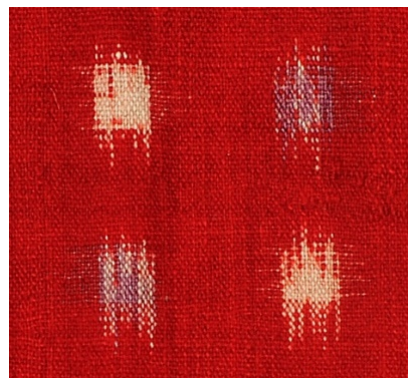

Foto 105. Seelik EVM E 172:63, lapid (*Allikas: EVM*)

Lisa 4.5

Tabel 28. Seeliku EVM E 210:63 andmed

Valmistaja elukoht	Kirbla khk, Kelu k, Peedu t
Kogu, number	Eesti Vabaõhumuuseum, EVM E 210:63
Legend	Teinud 19. saj keskel sündinud Mari Uustal.
Seeliku mõõdud	Pikkus 98 cm, allääre ümbermõõt 296 cm.
Laidude arv	Neljalaidne, kanga laius 75 cm.
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	12 lõnga / cm

Foto 106. Seelik EVM E 210:63 (*Allikas: EVM*)

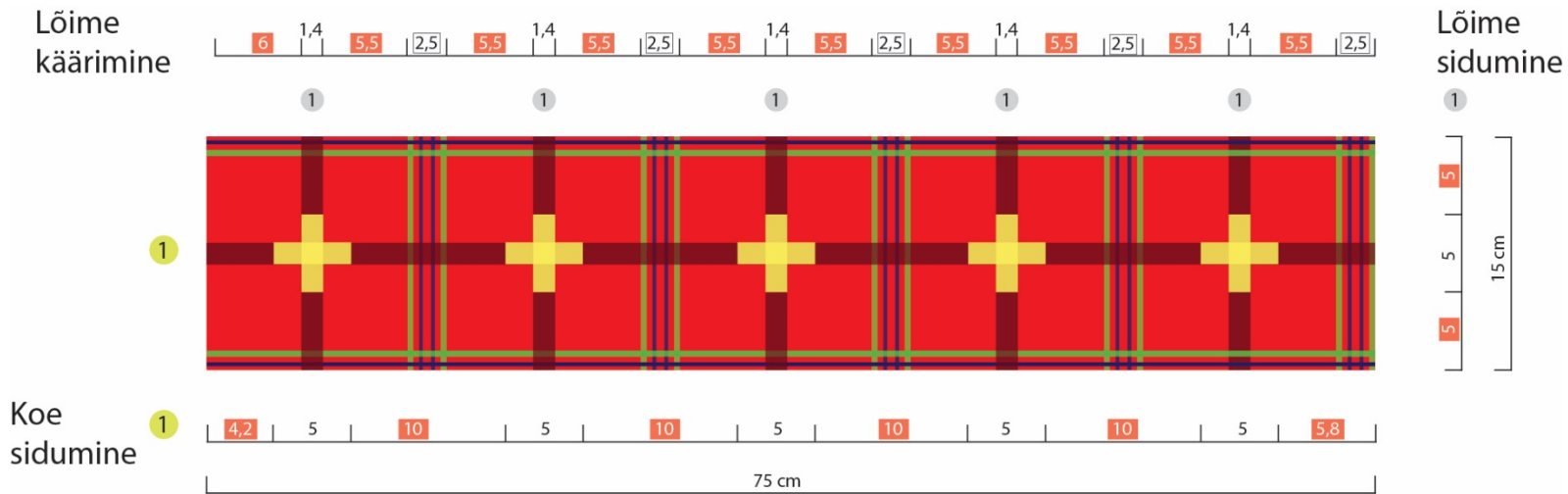

Foto 107. Seelik EVM E 210:63, detail (*Allikas: EVM*)

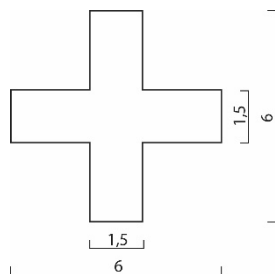

Foto 108. Seelik EVM E 210:63, lapp (*Allikas: EVM*)

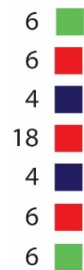

Joonis 76. Seeliku EVM E 210:63 muster

Joonis 77. Seeliku EVM E 210:63
lappide mõõdud

Joonis 78. Seeliku EVM E
210:63 triibulõngade arvud

Lisa 4.6.

Tabel 29. Seeliku Han M 300:30:6 T 213 andmed

Leiukoht	Kirbla khk, Pagasi k, Jüri t (Valk 2020)
Kogu, number	Hanila Muuseum, Han M 300:30:6 T 213
Legend	Annetaja Heinz Valk.
Kanga mõõdud	Pikkus 68 cm, laius 71,5 cm.
Laiu laius	71,5 cm
Lõime tihedus	14 lõnga / cm
Koe tihedus	11 lõnga / cm

Foto 109. Seelikukangas Han M 300 30 6 T 213

Foto 110. Seelikukangas Han M 300 30 6 T 213, lapid

Lisa 4.7

Tabel 30. Mariann Kolju seeliku andmed

Valmistamise koht	Kirbla khk, Keskküla k
Kogu, seeliku omanik	Erakogu, Mariann Kolju
Legend	Seelik oli omaniku vanaema Hilda Valgma (sünd 1923) oma. Seeliku valmistajaks oli tõenäoliselt vanaema ema Marie Brauverk (sünd 1901).
Seeliku mõõdud	Pikkus 92 cm, allääre ümbermõõt 270 cm.
Laidude arv ja laius	Neljalaidne, kanga laius 67 cm.
Lõime tihedus	13 lõnga /cm
Koe tihedus	10 lõnga /cm

Foto 111. Mariann Kolju seelik

Foto 112. Mariann Kolju seelik, detail

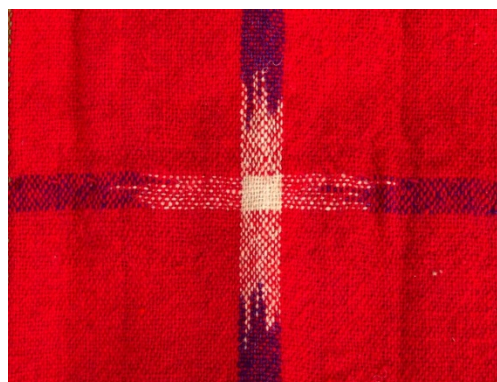

Foto 113. Mariann Kolju seelik, lapp

Lisa 5. Martna kihelkonna lapiline rahvarõivaseelik

Tabel 31. Seeliku EVM E 96:62 andmed

Valmistaja elukoht	Martna khk, Allikotsa k, Päärna t
Kogu, number	Eesti Vabaõhumuuseum, EVM E 96:62
Legend	Seeliku valmistas müüja Salme Tuulbergi ema Julie Viispert (sünd 1878) neiupeõlves. Meheleminekul oli Juliel olnud 25 seelikut.
Seeliku mõõdud	Pikkus 78 cm, allääre ümbermõõt 206 cm
Laidude arv ja laius	Kolmelaidne, kanga laius 70 cm
Lõime tihedus	13 lõnga /cm
Koe tihedus	10 lõnga /cm

Foto 114. Seelik EVM E 96:62 (*Allikas: EVM*)

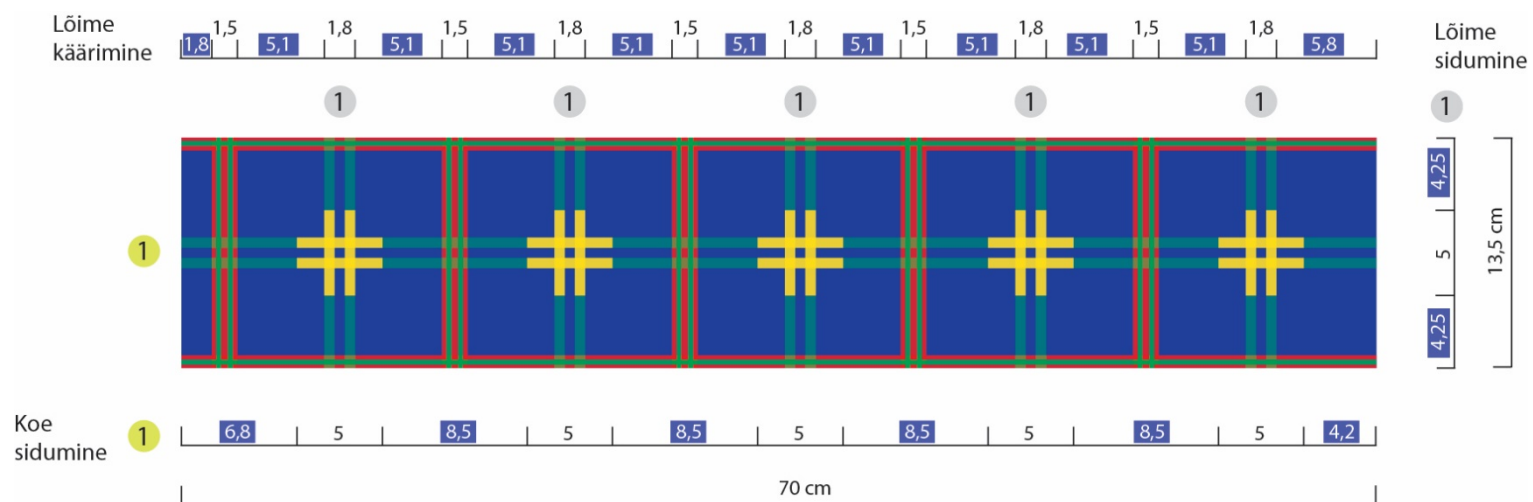

Foto 115. Seelik EVM E 96:62, detail (*Allikas: EVM*)

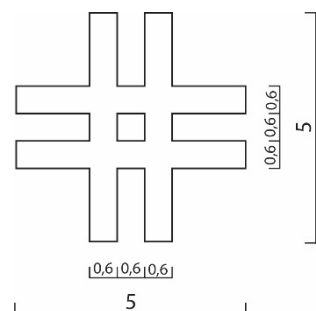

Foto 116. Seelik EVM E 96:62, lapp (*Allikas: EVM*)

Joonis 84. Seeliku EVM E 96:62 muster

Joonis 85. Seeliku EVM E 96:62 nelja südamikuga lappide mõõdud

Joonis 86. Seeliku EVM E 96:62 triibulõngade arvud

Lisa 6. Teadmata päritoluga lapilised rahvarõivaseelikud

Lisa 6.1

Tabel 32. Seeliku ERM A 509:2064 andmed

Päritolu koht	Läänemaa
Kogu, number	Eesti Rahva Muuseum, ERM A 509: 2064
Legend	Üle antud Eesti Kunstimuuseumi poolt 1941. aastal, registreeritud ERMis 1942. aastal.
Seeliku mõõdud	Pikkus 85 cm, allääre ümbermõõt 213 cm.
Laidude arv, laius	Kolmelaidne, kanga laius 72 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga / cm
Koe tihedus	13 lõnga / cm

Foto 117. Seelik ERM A 509:2064 (*Allikas: muis.ee*)

Foto 118. Seelik ERM A 509:2064, detail (*Allikas: muis.ee*)

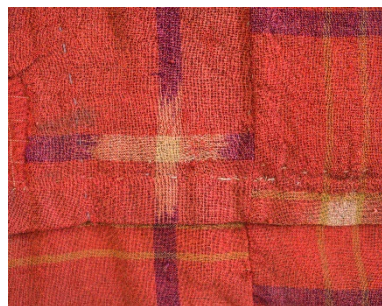
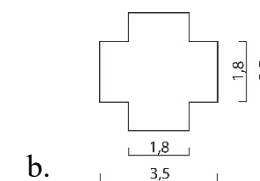
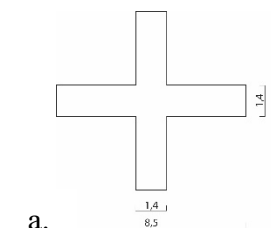
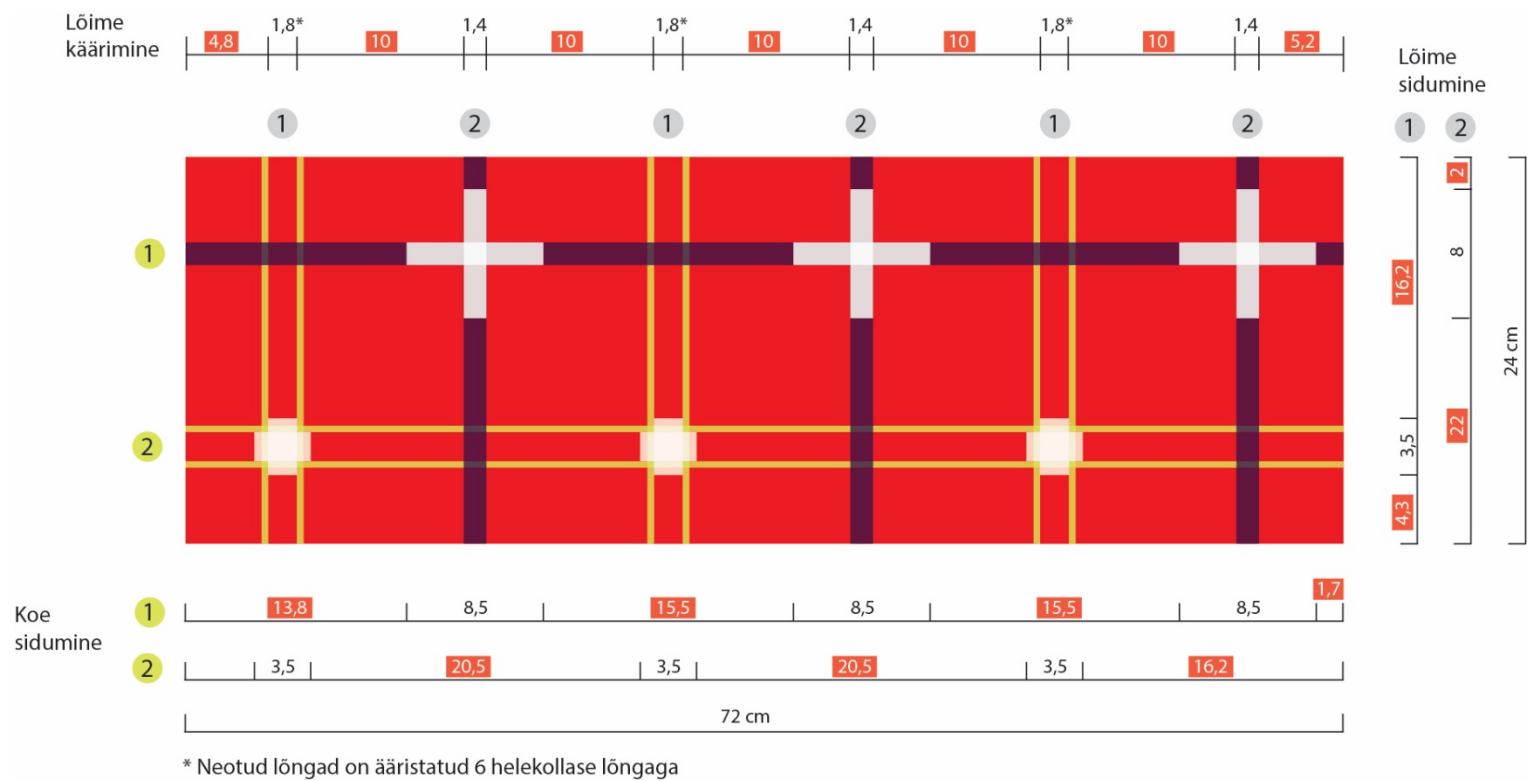

Foto 119. Seelik ERM A 509:2064, lapid

Joonis 88 a, b.
Seeliku ERM A
509:2064 lappide
mõõdud

Joonis 87. Seeliku ERM A 509:2064 muster

Lisa 6.2

Tabel 33. Seeliku LM 1769 andmed

Valmistamise koht	Pole teada
Kogu, number	Lihula muuseum, LM 1769
Legend	Lihula antiigipoe omanik Kaido Saak ostis seeliku koos särgi ja ehetega Haapsalu vanavarakoguja käest. Seelik annetati muuseumile. (Mandel 2019)
Seeliku mõõdud	Pikkus 89 cm, allääre ümbermõõt 280 cm.
Laidude arv ja laius	Ühelaadne, ristikangast. Kanga laius 96 cm.
Lõime tihedus	15 lõnga /cm
Koe tihedus	12 lõnga /cm

Foto 120. Seelik LM 1769

Foto 121. Seelik LM 1769, detail

Foto 122. Seelik LM 1769, lapid

Lisa 7. Inventeerimisankeet

Ese	Seelik, kangas	Pilt
Kogu	Muuseum, number Erakogu, omanik, kontaktid	
Koht	Kihelkond, küla, talu	
Legend	Valmistaja, valmistamise aeg jm andmed	
Seisund		
Materjal		
Sidus		
Lõimetihedus	Lõnga / cm	
Koetihedus	Lõnga / cm	
Mõõdud		
Voltimine	Kas voldid on alläärde välja sisse pressitud, kas on ees voltimata ala	
Lõime suund seelikus	Vertikaalne (maaga risti) või horisontaalne (maaga paralleelne)	
Laidude arv		
Kanga laius		
Linane äärelõng		
Neotud koelõnga üleulatuvus	Kas ja kui palju ulatuvad koelõngad üle kangaserva	
Kanga põhjavärv		
Lappide värvid		
Lappide kuju	Ristikujulised või nelja südamikuga	
Lappide mõõdud	Sidumiste pikkused	
Mustrid, mõõdud	Lappide paiknemine, vahekaugused	
Laidude suunad	Kas laiud on seelikus mustri mõttes samasuunaliselt	
Mustri kokkulangevus	Kas eri laidude mustrid on pandud kokku jooksma	
Triipude värvid, mõõdud, lõngade arvud		

Lisa 8. Kokkuvõtlik tabel lapiliste rahvarõivaseelikute andmetega

Number/talu/omanik	Kihelkond	Valmistamise aasta	Seelik (S) või kangas (K)	Seeliku ümbermõõt (cm)	Kanga laius (cm)	Laidude arv	Lõimetihedus lõnga/cm	Koetihedus lõnga/cm	Põhjavärv	Muster (I, II, III, IV)	Erinevalt seotud lõimegruppide arv	Lappide värvide arv	Lappide kuju	Linane äärelõng	Neotud koelõnga üleulatuvus	Voltimata ala ees	Sissepressitud voldid
EVM E 246:53	Han		K		57		15	14	Lilla	I	2	2	+	2	> 1 cm		
Han M 507 T 297	Han		S	315	70	4,5	13	10	Punane	I	2	2	+	-	< 1 cm	+	+
Han M 83 T	Han		S	278	70	4	15	13	Punane	IV	4	3	+	1	> 1 cm	+	+
Han M 1048 T	Han		K		< 48		15	12	Sinine	I	2	2	+				
Eha Raja	Han		S	340	86	4	15	12	Punane	III	4	4	+	-	Lõigatud	-	+
ERM A 621:8/1-4	Kse	1887	K		64		15	10	Punane	I	2	2	+	-	> 1 cm		
ERM A 585:34	Kse		S	353	71	5	14	13	Punane	IV	2	3	+	1	< 1 cm	+	-
ERM EJ 478:135	Kse		S	220					Punane	II	2	3	+				+
Oki talu, sinine	Kse		S	318	64	5	15	12	Sinine	I	2	2	+	1	< 1 cm	+	-
Oki talu, punane	Kse		S	272	70	4	16	14	Punane	IV	1	4	+	2	< 1 cm	+	-
Pihu talu	Kse		S	352	90	4	15	14	Punane	IV	4	5	+ #	-	Lõigatud	-	+
AM 19391 E 1739	Lih		S	360	73	5	14	10	Punane	IV	3	3	+	-	Lõigatud	+	-
ERM A 368:6	Lih	1902	S	190	76	2	15	14	Punane	III	3	6	+	2	Lõigatud	+	-
ERM A 554:59	Lih	1902	S	207	71	3	15	14	Punane	I	2	4	+	-	Lõigatud	-	+
EVM E 129:5	Lih		S	348	88	4	14	11	Punane	IV	5	6	+ #	-	Lõigatud	+	-
EVM E 256:38	Lih		S	236	80	3	14	10	Punane	III	4	5	+	-	Lõigatud	+	-
Aino Porgand	Lih		S	308	62	5	14	11	Punane	I	2	2	+	-	< 1 cm	-	+
Helju Kraus	Lih		S	300	76	4	14	10	Punane	III	4	5	+ #	-	Lõigatud	-	+
Mai Roos	Lih		S	248	63	4	14	11	Punane	III	2	2	+	-	Lõigatud	-	+
Kure talu	Lih		S	213	73	3	15	11	Punane	II	2	3	+	-	Lõigatud	+	-
Tiina Lipp	Lih		S	330	95	3,5	14	10	Punane	IV	5	5	+ #	-	< 1 cm	-	+
ERM A 532:1	Kir		S	264	68	4	15	13	Punane	II	2	4	+ #	1	Lõigatud	-	+
ERM A 766:40	Kir		S	154	< 43		15	13	Punane	IV	2	2	+	1	Lõigatud		
ERM A 1018:65	Kir		S	370	75	5	15	12	Sinine	III	1	1	+	-	< 1 cm	+	-
EVM E 172:63	Kir	1915	S	348	88	4	14	12	Punane	IV	5	5	+ #	-	Lõigatud	-	-
EVM E 210:63	Kir		S	296	75	4	14	12	Punane	I	1	1	+	-	> 1 cm	+	-
Han M 300:30:6 T 213	Kir		K		71,5		14	11	Punane	IV	2	2	+	-	< 1 cm	-	
Mariann Kolju	Kir		S	270	67	4	13	10	Punane	I	1	1	+	-	Lõigatud	-	+
EVM E 96:62	Mar		S	206	70	3	13	10	Sinine	III	1	1	#	-	> 1 cm	-	-
ERM A 509:2064			S	213	72	3	15	13	Punane	I	2	1	+	2	Lõigatud	+	-
LM 1769			S	280	96	1	15	12	Punane	IV	4	6	+ #	2	Lõigatud	+	-

Tabelis kasutatud lühendid:

Han – Hanila kihelkond

Kse – Karuse kihelkond

Lih – Lihula kihelkond

Kir – Kirbla kihelkond

Mar – Martna kihelkond

Muster I – lapid on ruudujoone ristumiskohas

Muster II – lapid on ruudujoonte ristumiskohas ja ruutude keskel

Muster III – lapid on ruutude keskel

Muster IV – lapid on ühevärvilise põhja peal

Lappide kuju:

+ ristikujuline lapp

nelja südamikuga lapp

SUMMARY

The MA thesis by Liis Luhamaa „**Traditional Double Ikat Skirts of West Estonia and Craft Techniques Used in Their Production**“ researches woolen skirts with double ikat motifs that were made by local women in West Estonian parishes of Hanila, Karuse, Lihula, Kirbla and Martna in the late 19th and early 20th century. The skirts were worn as part of the traditional costume. After wearing of traditional costumes came to an end in the 1920ies the skirts were no longer made. This craft has been not been practiced for almost 100 years and the skirts were largely forgotten. Research into literature about European ikat revealed that West Estonian double ikat skirts are probably the only traditional hand-made double ikat textiles of Europe.

The aim of this MA thesis is to give an overview of the materials, tools and methods used in the production of West Estonian double ikat skirt fabrics, to describe the principles used when sewing the skirts and to describe the colours and patterns used in West Estonian double ikat skirts. 122 photos, 91 drawings and 34 tables were used to illustrate the thesis.

The material sources for the thesis were 30 double ikat skirts and skirt fabric pieces, as well as one ethnographic drawing of a traditional double ikat skirt. Of these 20 skirts and fabrics as well as the drawing were museum objects and 10 were from private collections. The most important archival sources were the manuscripts of the ethnographic and correspondents' archives in the Estonian National Museum, as well as the dialect texts of the Institute of the Estonian Language.

For West Estonian double ikat skirt fabrics singles wool yarns were used for both warp and weft. Fabrics were woven in plain weave with 14,4 ends per centimeter for warp and 12 ends per centimeter for weft on average. Tow and flax in the form of both fibers and yarns were used as binding materials for tying ikat yarns. No information was found about tools developed specifically for ikat, so it is likely that general weaving tools were used. According to archive sources warp yarn groups for ikat patterning were stretched on the warping mill the same length as the rest of the warp and then tied, taken down and dyed. The ikat patterned warp yarns were added to the rest of the warp during warping in the same form, i.e. as warped groups.

There is no information about how tying pattern was applied to yarns, but it is mentioned that pattern for tying weft yarn was copied from warp after the warp was already on the loom. Only synthetic dyes were used for dyeing. Both white and yellow yarns were used for ikat and also retying and redyeing of ikat motifs was used to achieve multicolored effect. After weaving, skirt fabrics were cut into panels and then sown together. Pattern matching was usually not a priority. Although about half of the double ikat skirts have pleats, but analysis in this thesis shows that traditionally double ikat skirts were without pleats.

The most common background colour for West Estonian double ikat skirts was red, although blue and purple fabrics have also survived. The opinion proposed in previous works that blue skirts were mourning skirts is not supported here. Most common are yellow and white ikat motifs. Green, blue, pink and purple motifs were also used. Only two types of double ikat motifs were used, both are simple and cross-shaped.

Two-thirds of the patterns are on a checkered ground and one-third are on a solid colored ground. Based on the composition, the double ikat patterns of West Estonian skirts can be divided into four groups. It is proposed here that the oldest are patterns where double ikat motifs are located at the intersection of the square lines and the latest are patterns on the solid coloured ground. The patterns are mostly unique, only twice do two skirts have exactly the same pattern and color combination. This supports the notion that making traditional costumes exactly the same like uniforms is not in line with tradition.

For the practical part of the thesis a design of presenting double ikat patterns as pattern drawings was developed. 30 West Estonian double ikat skirt patterns are presented in appendices 1-6.

LIHTLITSENTS

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks.

Mina, Liis Luhamaa,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lõuna-Läänemaa lapilised rahvarõivaseelikud ja nende valmistamise tehnoloogia“, mille juhendaja on Astri Kaljus, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Liis Luhamaa

10.08.2020